T A J N O

NE PROSLEĐIVATI STRANIM DRŽAVLJANIMA

KUBARK: KONTRAOBAVEŠTAJNO ISPITIVANJE

NEZVANIČNI PREVOD NA SRPSKI JEZIK

PREVOD SA ENGLESKOG: ILHAN KOKOR

jul 1963.

T A J N O

NE PROSLEĐIVATI STRANIM DRŽAVLJANIMA

NAPOMENA O SRPSKOM PREVODU

KUBARK: kontraobaveštajno ispitivanje

Prevod sa engleskog: Ilhan Kokor

Izvorni dokument: Central Intelligence Agency, jul 1963.
Korišćena verzija: dokument odobren za objavljivanje 25. februara 2014.

Ovaj PDF predstavlja nezvanični prevod deklasifikovanog istorijskog dokumenta. Ilhan Kokor nije autor izvornog teksta, a ovo nije zvanično izdanje niti zvanični prevod CIA.

Kriptonimi, klasifikacione oznake, redigovani delovi, numeracija odeljaka, fusnote i bibliografska upućivanja prenose se prema dostupnom izvorniku. Nedostajući, redigovani ili nečitljivi tekst nije rekonstruisan nagađanjem.

Izvorna numeracija dokumenta ostaje nepromenjena. Ova i ostale uvodne strane srpskog izdanja nisu deo izvorne numeracije.

ISBN 978-86-909902-0-7

PREDGOVOR PRIREĐIVAČA

Dokument KUBARK Counterintelligence Interrogation sastavljen je u julu 1963. godine, tokom Hladnog rata, za potrebe Centralne obaveštajne agencije Sjedinjenih Američkih Država. Ovo srpsko izdanje zasniva se na verziji dokumenta odobrenoj za objavljivanje 25. februara 2014. godine, sa sačuvanim redakcijama, klasifikacionim oznakama i drugim vidljivim tragovima njegovog prvobitnog statusa.

KUBARK nije naknadna istorijska analiza obaveštajne prakse, već dokument nastao unutar institucije čije postupke opisuje. Njegov jezik je administrativan, tehnički i lišen naknadne distance. Upravo zbog toga on ima vrednost istorijskog izvora. Čitaocu omogućava da neposredno vidi na koji su način ispitivanje, psihološki pritisak, kontrola, otpor, pritvaranje i prinuda bili definisani, sistematizovani i predstavljeni u okviru jednog obaveštajnog aparata sredinom dvadesetog veka.

Dokument obuhvata pravna i organizaciona pitanja, procenu ispitivanih lica, planiranje ispitivanja, neprinudne postupke, kao i zasebno poglavlje o prinudnom kontraobaveštajnom ispitivanju. U njemu se razmatraju hapšenje, pritvaranje, senzorna deprivacija, strah, pretnje, oslabljenost, bol, hipnoza, narkoza i drugi postupci, izloženi u hladnom administrativnom registru izvornika. Njihovo prisustvo u ovom izdanju nije posledica naknadnog uredničkog izbora da se ti delovi izdvoje ili naglase, već obaveze da se izvorni dokument prenese u celini.

Cilj ovog izdanja jeste da srpskom čitaocu učini dostupnim potpun i proverljiv prevod deklasifikovanog dokumenta. On može biti relevantan istraživačima istorije obaveštajnih službi, psihologije, prava, političkih institucija, retorike moći i načina na koji birokratski jezik oblikuje predstavljanje spornih postupaka.

U prevodu nisu dopisivani delovi koji nedostaju, nisu rekonstruisane redakcije i nisu ispravljane činjenične, terminološke ili računske nedoslednosti koje postoje već u engleskom izvorniku. Kriptonimi su zadržani u izvornom obliku. Izvorna numeracija, struktura poglavlja, bibliografska upućivanja i indeks sačuvani su tako da se srpski tekst može neposredno porediti sa objavljenim engleskim dokumentom. Time se određuju granice ovog izdanja: ono prenosi dostupni tekst, ali ne dopunjuje ono što izvor ne otkriva.

PREDGOVOR PRIREĐIVAČA

Objavljivanje ovog dokumenta ne predstavlja odobravanje metoda koje on opisuje, niti pokušaj njihovog opravdavanja. Istorijski izvor ne postaje manje problematičan time što je preveden, ali postaje dostupniji kritičkom čitanju. Uklanjanje spornih delova, njihovo ublažavanje ili moralno prepravljanje stvorilo bi privid dokumenta koji nikada nije postojao i umanjilo njegovu vrednost kao svedočanstva o institucionalnom mišljenju jednog perioda.

Predgovor, izdavačka napomena i napomena o kriptonimima predstavljaju delove srpskog izdanja i nisu deo izvornog teksta. Sam prevod dokumenta počinje izvornim sadržajem i zadržava originalnu numeraciju strana 1-128. Čitalac zato treba jasno da razlikuje uredički okvir ovog izdanja od stavova, tvrdnji i preporuka sadržanih u samom KUBARK-u.

Ilhan Kokor
priređivač srpskog izdanja
Beograd, avgust 2026.

NAPOMENA O KRIPTONIMIMA

U ovom dokumentu pojavljuju se kriptonimi, odnosno zamenske oznake korišćene u internoj obaveštajnoj komunikaciji za ustanove, države, organizacione jedinice, programe ili postupke. Kriptonim nije isto što i kriptogram: kriptogram je poruka preobražena postupkom šifrovanja.

Kriptonimi su u ovom izdanju zadržani u izvornom obliku, velikim latiničnim slovima. Kada je to potrebno radi srpske gramatike, padežni nastavak dodat je crticom, bez menjanja same oznake.

Pouzdano su potvrđena sledeća značenja:

KUBARK - Central Intelligence Agency, odnosno Centralna obaveštajna agencija Sjedinjenih Američkih Država.

PBPRIME - Sjedinjene Američke Države.

ODYOKE - Vlada Sjedinjenih Američkih Država.

ODENVY - Federalni istražni biro (FBI).

LCFLUTTER - poligraf, odnosno poligrafsko ispitivanje.

KUDESK - kontraobaveštajna struktura CIA; u arhivskom leksikonu označena kao CIA Counterintelligence Center.

KUDOVE - operativna, odnosno klandestina struktura CIA. Arhivski leksikon je povezuje sa zamenikom direktora za operacije; u vreme nastanka dokumenta odgovarajuća funkcija nosila je naziv zamenik direktora za planove.

KUSODA - bezbednosna struktura CIA; u arhivskom leksikonu označena kao Center for CIA Security.

KUCAGE - štab CIA za psihološke i paravojne operacije.

U dokumentu se pojavljuje i oznaka KUPALM. Njeno precizno značenje nije razrešeno u ovom izdanju, jer nije pronađena dovoljno neposredna i pouzdana arhivska potvrda koja bi isključila pretpostavku.

Oblik ODENBY pojavljuje se u izvornom indeksu, dok telo dokumenta koristi ODENVY. Obe forme zadržane su kako stoje u izvoru; ODENBY nije posebno razrešen.

Navedena značenja služe isključivo kao pomoć pri čitanju. U samom prevodu oznake nisu zamenjene njihovim razrešenim nazivima. Nejasne, redigovane ili nepotvrđene oznake nisu rekonstruisane nagađanjem.

Izvori za ovu napomenu navedeni su u završnoj napomeni o izdanju i izvorima.

T A J N O

KUBARK: KONTRAOBAVEŠTAJNO ISPITIVANJE

SADRŽAJ

		Strane
I.	**UVOD**	**1-3**
	A. Objašnjenje svrhe	1-2
	B. Objašnjenje organizacije	3
II.	**DEFINICIJE**	**4-5**
III.	**PRAVNA RAZMATRANJA I SLUŽBENA POLITIKA**	**6-9**
IV.	**ISPITIVAČ**	**10-14**
V.	**ISPITIVANO LICE**	**15-29**
	A. Vrste izvora: obaveštajne kategorije	15-19
	B. Vrste izvora: kategorije ličnosti	19-28
	C. Ostali pokazatelji	28-29
VI.	**PRELIMINARNA PROVERA I DRUGE PRIPREMNE RADNJE**	**30-37**
	A. Preliminarna provera	30-33
	B. Ostale pripremne radnje	33-37
	C. Sažetak	37
VII.	**PLANIRANJE KONTRAOBAVEŠTAJNOG ISPITIVANJA**	**38-51**
	A. Priroda kontraobaveštajnog ispitivanja	38-42
	B. Plan ispitivanja	42-44
	C. Specifičnosti	44-51
VIII.	**NEPRINUDNO KONTRAOBAVEŠTAJNO ISPITIVANJE**	**52-81**

T A J N O

ODOBRENO ZA OBJAVLJIVANJE: 25. 02. 2014.

T A J N O

			Strane
	A.	Opšte napomene	52-53
	B.	Struktura ispitivanja	53-65
		1. Uvodna faza	53-59
		2. Izviđanje	59-60
		3. Detaljno ispitivanje	60-64
		4. Zaključna faza	64-65
	C.	Tehnike neprinudnog ispitivanja izvora koji pružaju otpor	65-81
IX.	**PRINUDNO KONTRAOBAVEŠTAJNO ISPITIVANJE IZVORA KOJI PRUŽAJU OTPOR**		**82-104**
	A.	Ograničenja	82
	B.	Teorija prinude	82-85
	C.	Hapšenje	85
	D.	Pritvaranje	85-86
	E.	Senzorna deprivacija	86-87
	F.	Pretnje i strah	87-90
	G.	Oslabljenost	
	H.	Bol	92-93
	I.	Pojačana sugestibilnost i hipnoza	93-95
	J.	Narkoza	95-98
	K.	Otkrivanje simuliranja	98-100
	L.	Zaključak	103-104
X.	**KONTROLNA LISTA ISPITIVAČA**		**105-109**
XI.	**OPISNA BIBLIOGRAFIJA**		**110-122**
XII.	**INDEKS**		**123-128**

I. UVOD

A. Objašnjenje svrhe

Ovaj priručnik nikoga ne može naučiti kako da bude ili postane dobar ispitivač. U najboljem slučaju može pomoći čitaocima da izbegnu karakteristične greške loših ispitivača.

Njegova svrha je da pruži smernice za ispitivanje u okviru KUBARK-a, a naročito za kontraobaveštajno ispitivanje izvora koji pružaju otpor. Zamišljen kao pomoć ispitivačima i drugim neposredno zainteresovanim licima, u velikoj meri se zasniva na objavljenim rezultatima obimnih istraživanja, uključujući naučna ispitivanja koja su sproveli stručnjaci iz blisko povezanih oblasti.

U ispitivanju nema ničeg tajanstvenog. Ono se svodi na pribavljanje potrebnih informacija putem odgovora na pitanja. Kao i među svim zanatlijama, neki ispitivači su sposobniji od drugih, a deo njihove nadmoći može biti urođen. Ipak, valjano ispitivanje počiva na poznavanju predmeta i na određenim opštim načelima, pre svega psihološkim, koja nije teško razumeti. Uspeh dobrih ispitivača u velikoj meri zavisi od njihove svesne ili nesvesne primene tih načela, kao i postupaka i tehnika koji iz njih proizlaze. Poznavanje predmeta i osnovnih načela samo po sebi neće stvoriti uspešno ispitivanje, ali će omogućiti izbegavanje grešaka karakterističnih za loše ispitivanje. Svrha, dakle, nije da čitaoca nauči kako da bude dobar ispitivač, već da mu kaže šta mora naučiti da bi to postao.

Ispitivanje izvora koji pruža otpor, a koji je kadrovski pripadnik ili agent obaveštajne ili bezbednosne službe Orbite (Orbit), odnosno tajne komunističke organizacije, jedan je od najzahtevnijih profesionalnih zadataka. Izgledi su obično i dalje na strani ispitivača, ali ih znatno umanjuju obuka, iskustvo, strpljenje i izdržljivost ispitivanog lica. U takvim okolnostima ispitivaču je potrebna sva pomoć koju može dobiti. Jedan od glavnih izvora pomoći danas predstavljaju naučni nalazi. Obaveštajna služba koja ume da na svoje probleme primeni relevantna savremena znanja ima ogromnu prednost nad službom koja tajne poslove obavlja na način iz osamnaestog veka. Tačno je da su američki psiholozi nešto više pažnje posvetili komunističkim tehnikama ispitivanja, naročito „ispiranju mozga”, nego praksi Sjedinjenih Država. Ipak, sproveli su naučna istraživanja brojnih tema blisko povezanih sa ispitivanjem: posledica oslabljenosti i izolacije, poligrafa, reakcija na bol i strah, hipnoze i pojačane sugestibilnosti, narkoze i drugih pojava. Taj rad je toliko važan i relevantan da više nije moguće smisleno raspravljati o ispitivanju bez osvrta na psihološka istraživanja sprovedena tokom prethodne decenije. Zato je jedan od glavnih ciljeva ove studije da relevantne naučne nalaze primeni na kontraobaveštajno ispitivanje. Učinjen je svaki napor da se ti nalazi izlože i protumače našim jezikom, umesto terminologijom kojom se služe psiholozi.

Ova studija se nipošto ne ograničava na pregled i tumačenje psiholoških nalaza. Pristup psihologa obično je manipulativan: oni predlažu načine da se ispitivanom licu spolja nametnu kontrola ili promene. Izvan komunističkog referentnog okvira manje pažnje posvetili su stvaranju unutrašnje kontrole, odnosno preobraćanju izvora tako da se postigne dobrovoljna saradnja. Ako se moralna pitanja ostave po strani, nametanje spoljašnjih tehnika manipulacije ljudima nosi ozbiljan rizik od kasnijih tužbi, nepovoljnog publiciteta ili drugih pokušaja uzvraćanja.

B. Objašnjenje organizacije

Ova studija polazi od opšte teme ispitivanja kao takvog (delovi I, II, III, IV, V i VI), zatim prelazi na planiranje kontraobaveštajnog ispitivanja (deo VII), a potom na kontraobaveštajno ispitivanje izvora koji pružaju otpor (delovi VIII, IX i X). Definicije, pravna razmatranja i rasprave o ispitivačima i izvorima, kao i odeljak VI o preliminarnoj proveri i drugim pripremnim radnjama, relevantni su za sve vrste ispitivanja. Kada se utvrdi da je izvor verovatno kontraobaveštajna meta, odnosno da je verovatno pripadnik strane obaveštajne ili bezbednosne službe, komunista ili deo neke druge grupe koja se bavi tajnom delatnošću usmerenom protiv nacionalne bezbednosti, ispitivanje se planira i sprovodi u skladu s tim. Tehnike kontraobaveštajnog ispitivanja razmatraju se redom rastućeg intenziteta, kako se pažnja sve neposrednije usmerava na otpor izvora. Poslednji odeljak, o tome šta treba, a šta ne treba činiti, vraća se širem pristupu početnih delova; kao kontrolna lista postavljen je na kraj isključivo radi praktičnosti.

T A J N O

II. DEFINICIJE

Većina ovde upotrebljene obaveštajne terminologije koja je nekada možda bila višeznačna razjašnjena je praksom ili uputstvima KUBARK-a. Zbog toga su izostavljene definicije termina kao što su obaveštenje o kompromitovanju (burn notice), prebeg, begunac i izbeglica. Druge definicije uključene su i kada o njihovom značenju postoji opšta saglasnost, ukoliko kontekst tom značenju daje posebnu nijansu.

1. Procena: analiza i sinteza informacija, obično o jednoj osobi ili više njih, radi vrednovanja. Procena pojedinca zasniva se na prikupljanju i korišćenju psiholoških, kao i biografskih podataka.

2. Bona fides (verodostojnost): dokazi ili pouzdane informacije o identitetu, ličnoj istoriji (uključujući obaveštajnu prošlost), namerama ili dobroj veri.

3. Kontrola: sposobnost izazivanja, menjanja ili zaustavljanja ljudskog ponašanja nagoveštavanjem, pozivanjem na postojanje ili upotrebom fizičkih ili psiholoških sredstava radi obezbeđivanja povinovanja nalozima. Povinovanje može biti dobrovoljno ili nedobrovoljno. Kontrola nad ispitivanim licem retko se može uspostaviti bez kontrole nad njegovim okruženjem.

4. Kontraobaveštajno ispitivanje: ispitivanje (videti tačku 7) osmišljeno radi pribavljanja informacija o neprijateljskim tajnim aktivnostima i osobama ili grupama koje u njima učestvuju. KUBARK-ova kontraobaveštajna ispitivanja gotovo su bez izuzetka osmišljena tako da pruže informacije o stranim obaveštajnim i bezbednosnim službama ili komunističkim organizacijama. Budući da je bezbednost sastavni deo kontraobaveštajne delatnosti, ispitivanja koja se vode radi pribavljanja priznanja o tajnim planovima ili aktivnostima usmerenim protiv bezbednosti KUBARK-a ili PBPRIME-a takođe su kontraobaveštajna ispitivanja. Međutim, za razliku od policijskog ispitivanja, kontraobaveštajno ispitivanje

nema za cilj da navede ispitivano lice da samo sebe tereti kako bi bilo izvedeno pred sud. Za kontraobaveštajnu službu, priznanja o saučesništvu nisu cilj sama po sebi, već samo uvod u pribavljanje dodatnih informacija.

5. Debrifing: pribavljanje informacija postavljanjem pitanja kontrolisanom izvoru koji je svestan da pruža informacije i koji je po pravilu voljan da sarađuje.

6. Prikriveno izvlačenje informacija: pribavljanje informacija bez otkrivanja namere ili posebnog interesovanja, putem usmene ili pisane razmene sa osobom koja može, ali ne mora, biti voljna da pruži traženo i koja može, ali ne mora, biti pod kontrolom.

7. Ispitivanje: pribavljanje informacija neposrednim postavljanjem pitanja jednoj osobi ili većem broju osoba, u uslovima koje ispitivač delimično ili potpuno kontroliše, ili za koje oni koji se ispituju veruju da su pod njegovom kontrolom. Budući da su vođenje intervjua, debrifing i prikriveno izvlačenje informacija jednostavniji načini pribavljanja informacija od lica koja sarađuju, ispitivanje se obično rezerviše za izvore koji su osumnjičeni, pružaju otpor ili i jedno i drugo.

8. Obaveštajni intervju: pribavljanje informacija, po pravilu izvan kontrolisanih uslova, postavljanjem pitanja osobi koja je svesna prirode, a možda i značaja svojih odgovora, ali obično nije upoznata sa ciljevima ni konkretnom obaveštajnom pripadnošću osobe koja vodi intervju.

III. PRAVNA RAZMATRANJA I SLUŽBENA POLITIKA

Zakonom kojim je osnovan KUBARK izričito su mu uskraćena sva ovlašćenja za sprovođenje zakona ili policijska ovlašćenja. Ipak, pritvaranje u kontrolisanom okruženju, možda i tokom dužeg perioda, često je neophodno za uspešno kontraobaveštajno ispitivanje izvora koji uporno odbija saradnju. Budući da potrebna ovlašćenja pripadaju nadležnoj službi ili službama za vezu, a ne KUBARK-u, takva ispitivanja često je potrebno sprovoditi zajedno sa službom za vezu ili preko nje. Ta potreba se, očigledno, mora utvrditi što je ranije moguće.

Zakonitost zadržavanja i ispitivanja nekog lica, kao i primenjenih metoda, određuje se prema zakonima države u kojoj se radnja odvija. Zato je važno da svi ispitivači KUBARK-a i njihovi nadređeni budu potpuno i tačno upoznati sa važećim lokalnim zakonima. Ovo načelo važi bez obzira na to da li se ispitivanje sprovodi samostalno ili zajednički. Nije bezbedno pretpostaviti da svi pripadnici službe za vezu poznaju relevantne propise. Štaviše, zajedničko nezakonito ispitivanje kasnije može dovesti obe službe u neprijatan položaj, izazvati međusobne optužbe i zategnute odnose. Preporučuje se da Stanica ili Baza u posebnom dosijeu čuva primerke svih važećih zakona ili odgovarajuće izvode iz njih i da svi kojih se to tiče povremeno ponovo pročitaju taj dosije.

Pritvaranje predstavlja najčešći pravni problem. KUBARK nema nezavisno zakonsko ovlašćenje da bilo koga pritvori protiv njegove volje, a službe za vezu po pravilu ne mogu zakonito preneti takvo ovlašćenje na KUBARK. Čak i kada lokalne vlasti u naše ime primene svoja ovlašćenja za pritvaranje, zakonski rok može biti kratak. Žurba sa kojom su sprovođena neka ispitivanja KUBARK-a nije uvek bila posledica nestrpljenja. Pojedine bezbednosne službe, naročito one iz kinesko-sovjetskog bloka, mogu raditi bez žurbe i oslanjati se i na vreme i na sopstvene metode kako bi postepeno slomile upornost izvora u odbijanju saradnje. KUBARK to obično ne može.

T A J N O

Zato je, osim kada se proceni da će buduće ispitivano lice sarađivati i da će tako ostati neograničeno dugo, prvi korak u planiranju ispitivanja jeste utvrđivanje vremena tokom kojeg se izvor može zadržati. Izbor metoda delimično zavisi od odgovora na to pitanje.

(b)(1)
(b)(3)

Postupanje sa prebezima i njihovo ispitivanje uređeni su odredbama (b)(3)

Direktive br. 4; sa njom povezanim direktivama načelnika KUBARK-a, naročito (b)(3) depešom iz knjige (b)(3)

i odgovarajućim (b)(3) Lica koja se bave ispitivanjem prebega, begunaca, izbeglica ili repatrijanata moraju poznavati te izvore.

Vrste kontraobaveštajnih informacija koje treba tražiti tokom kontraobaveštajnog ispitivanja uopšteno su navedene u Direktivi načelnika KUBARK-a (b)(3)

a detaljnije u depeši iz knjige (b)(3)

Ispitivanje državljana PBPRIME-a stvara posebne probleme. Kao prvo, takva ispitivanja ne treba sprovoditi iz razloga koji izlaze izvan područja odgovornosti KUBARK-a. Na primer,

T A J N O

ODOBRENO ZA OBJAVLJIVANJE: 25. 02. 2014.

T A J N O

bezbednost drugih odeljenja i agencija ODYOKE-a u inostranstvu njihova je sopstvena odgovornost. KUBARK može pružiti pomoć iz pozadine, na primer,

[redacted] (b)(1) (b)(3)

ali po pravilu ne treba neposredno da se uključuje. Tajna delatnost koju privatni državljanin PBPRIME-a u inostranstvu sprovodi u ime strane sile spada u istražne i ispitivačke nadležnosti KUBARK-a. Međutim, svaka istraga, ispitivanje ili intervju sa državljaninom PBPRIME-a, sprovedeni u inostranstvu zato što se zna ili sumnja da je umešan u tajne aktivnosti usmerene protiv bezbednosnih interesa PBPRIME-a, zahtevaju prethodno i lično odobrenje načelnika KUDESK-a ili njegovog zamenika.

Od 4. oktobra 1961. Zakonu o špijunaži dato je vanteritorijalno dejstvo, čime je od tada omogućeno da se pred saveznim sudovima krivično goni svaki državljanin PBPRIME-a koji prekrši odredbe tog zakona u stranoj državi. ODENVY je zatražio da, kada vreme to dopušta, unapred bude obavešten o svim istražnim koracima preduzetim u takvim slučajevima. Pošto zaposleni u KUBARK-u ne mogu biti svedoci pred sudom,

[redacted] (b)(1) (b)(3)

utvrđuje politiku i postupke za vođenje istraga o državljanima PBPRIME-a u inostranstvu.

Ispitivanja sprovedena uz prisilu ili pod pritiskom naročito lako mogu uključivati nezakonitost i izazvati štetne posledice po KUBARK. Zato je za ispitivanje bilo kog izvora protiv njegove volje, pod bilo kojom od sledećih okolnosti, neophodno prethodno odobrenje Centrale na nivou KUDOVE:

1. Ako treba naneti telesnu povredu.

2. Ako treba koristiti medicinske, hemijske ili električne metode ili sredstva radi izazivanja pristajanja.

3. Ako je pritvaranje prema lokalnom pravu nezakonito i može se povezati sa KUBARK-om; izuzetak su slučajevi krajnje operativne hitnosti koji zahtevaju trenutno pritvaranje, kada se naknadno odobrenje Centrale može bez odlaganja zatražiti prioritetnom depešom.

Kontraobaveštajni ispitivač koji radi sa ispitivanim licem koje ne sarađuje, a koje je neprijateljska služba temeljno upoznala sa zakonskim ograničenjima pod kojima deluju službe ODYOKE-a, mora očekivati delotvorne taktike odugovlačenja. Ispitivanom licu je rečeno da ga KUBARK neće dugo zadržati i da treba samo izvesno vreme da pruža otpor. Nikolaj HOHLOV je, na primer, izvestio da su mu, pre nego što je krenuo u Frankfurt na Majni radi izvršenja atentata, kroz glavu prolazile sledeće misli: „Ako dospem u ruke zapadnih vlasti, mogu da postanem uzdržan, ćutljiv i da poričem da sam dobrovoljno posetio Okoloviča. Znam da me neće mučiti i da se, prema postupcima zapadnog prava, mogu ponašati smelo.” (17) [Brojevi fusnota u ovom tekstu upućuju na numerisanu bibliografiju na kraju.] Ispitivač koji naiđe na vešto pružen otpor ne treba da se uznemiri niti da počne da forsira ispitivanje; ako to učini, verovatnije je da će počiniti nezakonite radnje koje izvor kasnije može upotrebiti protiv njega. Imajući na umu da vreme radi za njega, ispitivač treba da obezbedi onoliko vremena koliko mu je potrebno.

IV. ISPITIVAČ

Brojne studije o ispitivanju razmatraju osobine koje se smatraju poželjnim kod ispitivača. Spisak deluje gotovo beskonačno: profesionalno držanje, odlučnost, razumevanje i saosećanje, široko opšte znanje, poznavanje područja, „praktično poznavanje psihologije”, umešnost u zanatskim trikovima, budnost, istrajnost, integritet, diskrecija, strpljenje, visok koeficijent inteligencije, bogato iskustvo, prilagodljivost itd. Pojedini tekstovi razmatraju čak i manire i ličnu urednost ispitivača, a jedan propisuje i osobine poželjne kod njegove sekretarice.

Ponavljanje ovog spiska ovde ne bi imalo svrhe, naročito zato što su gotovo sve navedene osobine poželjne i kod operativnih oficira zaduženih za vođenje izvora, agenata, policajaca, prodavaca, drvoseča i svih ostalih. Pretragom relevantne naučne literature nisu pronađeni izveštaji o istraživanjima zasnovanim na zajedničkim osobinama uspešnih ispitivača, niti druga kontrolisana ispitivanja koja bi tim spiskovima dala objektivnu valjanost.

Možda su četiri za ispitivača najvažnije kvalifikacije: (1) dovoljno operativne obuke i iskustva za brzo prepoznavanje operativnih tragova; (2) stvarno poznavanje jezika koji će se koristiti; (3) opsežno prethodno znanje o matičnoj zemlji ispitivanog lica, kao i o njegovoj obaveštajnoj službi, ako je u nekoj zaposleno; i (4) istinsko razumevanje izvora kao osobe.

Centar za prebege, pojedine Stanice, pa čak i nekoliko Baza mogu angažovati jednog ili više ispitivača koji zajedno ili pojedinačno ispunjavaju ove uslove. Kada je na raspolaganju više ispitivača, procenat uspeha povećava se pažljivim usklađivanjem ispitivača i izvora, kao i obezbeđivanjem da kruto unapred utvrđivanje rasporeda ne spreči takvo usklađivanje. Od četiri navedene osobine, istinski uvid u karakter i motive izvora možda je

najvažniji, ali i najređi. Kasniji delovi ovog priručnika podrobnije razmatraju ovu temu. Ipak, ovde se iznosi jedno opšte zapažanje, jer se smatra osnovnim za uspostavljanje odnosa poverenja, od kojeg zavisi uspeh neprinudnog ispitivanja.

Ispitivač treba da ima na umu da on i ispitivano lice često rade sa međusobno suprotnim ciljevima, ne zato što ispitivano lice zlonamerno uskraćuje informacije ili obmanjuje, već jednostavno zato što ono od situacije želi nešto drugo nego ispitivač. Cilj ispitivača jeste pribavljanje korisnih informacija, odnosno činjenica o kojima ispitivano lice verovatno nešto zna. Međutim, na početku ispitivanja, a možda i dugo nakon toga, osoba kojoj se postavljaju pitanja nije naročito zaokupljena time da ispitivaču prenese svoje posebno znanje; zaokupljena je time da sebe prikaže u najboljem svetlu. Pitanje koje joj je na početku najvažnije verovatno nije: „Kako mogu pomoći PBPRIME-u?”, već: „Kakav utisak ostavljam?”, a gotovo odmah zatim: „Šta će se sada dogoditi sa mnom?” (Izuzetak je infiltrirani agent ili agent-provokator koji je, nakon obuke za pružanje otpora ispitivanju, poslat u terensku ispostavu KUBARK-a. Takav agent može biti dovoljno samouveren da ne bude ozbiljno zabrinut za sebe. Njegov glavni interes od samog početka može biti pribavljanje informacija o ispitivaču i njegovoj službi.)

Vešt ispitivač može uštedeti mnogo vremena ako razume emocionalne potrebe ispitivanog lica. Većina ljudi suočena sa službenim i nejasno moćnim predstavnikom strane sile mnogo će brže preći na samu stvar ako se od početka oseća tretiranom kao pojedinac. Već i tako jednostavan postupak kao što je obraćanje ispitivanom licu po imenu na početku razgovora u njemu stvara umirujuću svest da se smatra osobom, a ne sunđerom koji treba isceditи. To ne znači da samoljubivim tipovima treba dopustiti da se dugo naslađuju pažnjom koju donosi lično priznanje. Ipak, važno je ublažiti strah od omalovažavanja koji pogađa mnoge ljude kada ih prvi put ispituju, tako što će im se jasno staviti do znanja da se njihova individualnost priznaje. Kada se uspostavi takvo zajedničko razumevanje, ispitivanje može preći na bezlične teme i kasnije neće biti ometano ili prekidano, ili barem ne tako često,

nevažnim odgovorima čija svrha nije da pruže činjenice, već da dokažu da je ispitivano lice ugledan pripadnik ljudskog roda.

Iako je često potrebno navesti ljude obmanom da kažu ono što treba da saznamo, naročito tokom kontraobaveštajnog ispitivanja, prvo pitanje koje ispitivač treba sebi da postavi glasi: „Kako da ga navedem da poželi da mi kaže ono što zna?", a ne: „Kako da ga uhvatim u zamku i navedem da otkrije ono što zna?" Ako je osoba kojoj se postavljaju pitanja zaista neprijateljski nastrojena iz ideoloških razloga, tehnike manipulacije jesu primerene. Međutim, pretpostavka neprijateljstva, ili barem upotreba taktike pritiska pri prvom susretu, može čak i osobe koje bi reagovale na priznavanje njihove individualnosti i početnu pretpostavku dobre volje učiniti teškim za ispitivanje.

Još jedno početno zapažanje o ispitivaču jeste da on, po pravilu, ne treba lično da doživljava ispitivanje. Ne treba da bude zadovoljan, polaskan, osujećen, isprovociran niti na drugi način emocionalno i lično pogođen njegovim tokom. Izuzetak je proračunato pokazivanje osećanja radi određene svrhe; ali i tada ispitivač zadržava potpunu kontrolu. Situacija ispitivanja izrazito je međuljudska, pa je tim potrebnije uspostaviti protivtežu stavom koji ispitivano lice jasno prepoznaje kao u osnovi pravičan i objektivan. Osoba koja ne može da izbegne lično doživljavanje ispitivanja i koja se emocionalno upliće u njegov tok može kao ispitivač postići slučajne, pa i spektakularne uspehe, ali će gotovo sigurno imati slab ukupan prosek uspeha.

Često se kaže da ispitivač treba da bude „dobar poznavalac ljudske prirode". Zapravo, svi priručnici za ispitivanje naglašavaju da je važno „proceniti ličnost izvora"; ipak, istraživanja pokazuju malu pouzdanost ili valjanost procena donetih u takvim okolnostima. (3) U istoj studiji kasnije se navodi: „Velika pažnja posvećena je meri u kojoj su ljudi sposobni da na osnovu usputnog posmatranja donose sudove o osobinama ličnosti druge osobe. Saglasan zaključak istraživanja jeste da su, kod mnogih vrsta sudova, barem neke osobe pouzdano uspešnije od slučajnog pogađanja..." Ipak, „...nivo

pouzdanosti sudova toliko je nizak da istraživanje nailazi na teškoće kada pokušava da utvrdi ko donosi bolje sudove...” (3) Ukratko, ispitivač će pre preceniti nego potceniti sopstvenu sposobnost procenjivanja drugih, naročito ako je prošao malo ili nimalo obuke iz savremene psihologije. Iz toga sledi da će greške u proceni i vođenju češće nastati iz brzopletih sudova zasnovanih na pretpostavci urođene sposobnosti procenjivanja drugih nego iz odlaganja takvih sudova dok ne bude poznato dovoljno činjenica.

Mnogo se raspravljalo o stručnjacima za ispitivanje nasuprot stručnjacima za predmetnu oblast. Dostupne činjenice ukazuju na malu prednost potonjih. Međutim, za potrebe kontraobaveštajne delatnosti ta rasprava je akademska. Kontraobaveštajni ispitivač mora veoma dobro poznavati neprijateljsku službu, komunističku partiju ili drugu grupu sa kojom bi ispitivano lice moglo biti povezano* i istovremeno biti veoma vešt u umeću ispitivanja. Ako osoba koja poseduje obe vrste znanja nije dostupna kada se kontraobaveštajno ispitivanje mora sprovesti, bolje je upotrebiti tim od dva čoveka, pri čemu se ispitivači međusobno dopunjuju.

Dobra je praksa neiskusne ispitivače rasporediti na stražarsku dužnost ili druge pomoćne zadatke neposredno povezane sa ispitivanjem, kako bi postupak mogli pažljivo da posmatraju pre nego što preuzmu vođstvo. Preporučuje se i korišćenje ispitivača početnika kao službenika za preliminarnu proveru (videti deo VI).

Iako ima izvesne, ograničene valjanosti u često iznošenom stanovištu priručnika da je ispitivanje u osnovi nadmetanje umova, kontraobaveštajni ispitivač koji naiđe na vešto ispitivano lice koje pruža otpor treba da ima na umu da mu se na terenu ili iz Centrale može staviti na raspolaganje širok

* Kad god je moguće, ispitivaču treba obezbediti podršku kvalifikovanih analitičara koji će pregledati njegov dnevno prikupljeni materijal; iskustvo pokazuje da takav pregled otvara pitanja koja treba postaviti, ukazuje na tačke koje treba razjasniti i vodi temeljnom obuhvatanju predmeta.

broj pomoćnih sredstava. (O njima se govori u delu VI.) Izrazito lična priroda situacije ispitivanja utoliko više zahteva da ispitivač KUBARK-a ne teži ličnoj pobedi, već svom stvarnom cilju: pribavljanju svih potrebnih informacija svim odobrenim sredstvima.

V. ISPITIVANO LICE

A. Vrste izvora: obaveštajne kategorije

Sa stanovišta obaveštajne službe, kategorije osoba koje u odgovoru na pitanja najčešće pružaju korisne informacije jesu putnici; repatrijanti; prebezi, begunci i izbeglice; ustupljeni izvori; agenti, uključujući agente-provokatore, dvostruke agente i infiltrirane agente; kao i prevaranti i izmišljivači informacija.

1. Putnici se obično intervjuišu, podvrgavaju debrifingu ili im se pitanja postavljaju tehnikama prikrivenog izvlačenja informacija. Ako se podvrgavaju ispitivanju, razlog je to što se zna ili veruje da pripadaju jednoj od sledećih kategorija.

2. Repatrijanti se ponekad podvrgavaju ispitivanju, iako se druge tehnike koriste češće. Nadležnost i interesi vlade zemlje domaćina često će nalagati da ispitivanje sprovede služba za vezu, a ne KUBARK. Ako ispitivanje sprovodi KUBARK, preduzimaju se sledeći pripremni koraci:

a. Provera evidencija, uključujući lokalne provere i provere u Centrali.

b. Provera bona fides.

c. Utvrđivanje vrste i nivoa pristupa koji je repatrijant imao dok se nalazio izvan svoje zemlje.

d. Preliminarna procena motivacije, uključujući političku orijentaciju, pouzdanosti i sposobnosti posmatranja i izveštavanja.

e. Utvrđivanje svih obaveštajnih ili komunističkih

veza, bilo sa službom ili partijom repatrijantove zemlje, zemlje u kojoj je bio zadržan ili neke treće zemlje. Potrebni su potpuni podaci.

3. Prebezi, begunci i izbeglice po pravilu se ispituju dovoljno dugo da se omogući makar preliminarna provera bona fides. Iskustvo posleratnih godina pokazalo je da sovjetski prebezi: (1) gotovo nikada ne prebegnu isključivo ili prvenstveno zbog podsticaja neke zapadne službe; (2) SSSR obično napuštaju iz ličnih, a ne ideoloških razloga; i (3) često jesu agenti RIS-a. Sovjetima koji traže azil na Zapadu po pravilu se priznaje status prebega zbog njihove vrednosti kao izvora.

(b)(1)
(b)(3)

Oni se po pravilu upućuju u centar za prebege radi detaljne obrade.

Begunci i izbeglice iz satelitskih zemalja tretiraju se kao prebezi samo ako raspolažu

opsežnim znanjem i mogu zadovoljiti utvrđene obaveštajne potrebe.

(b)(1)
(b)(3)

Sve analize toka prebega i izbeglica pokazale su da su službe Orbite dobro upoznate sa prednostima koje ovaj kanal pruža kao sredstvo za ubacivanje njihovih agenata u ciljne zemlje. Čak je i talas Mađara posle ustanka 1956. iskorišćavala AVH. Zato je važno imati na umu da se bona fides prebega, po pravilu, ne može konačno utvrditi samo ispitivanjem.

(b)(1)
(b)(3)

Troškovi u vremenu i novcu

onemogućavaju intenzivno kontraobaveštajno ispitivanje svih sumnjivih prebega i

izbeglica, ali za odabrane slučajeve ne postoji valjana alternativa.

4. Ustupljeni izvori koje druga služba upućuje KUBARK-u

T A J N O

radi ispitivanja obično su službi koja ih ustupa dovoljno dobro poznati da je o njima već otvoren dosije. Kad god je moguće, KUBARK treba da pribavi primerak dosijea ili njegov potpuni informacioni ekvivalent pre nego što preuzme lice.

5. Agenti se češće podvrgavaju debrifingu nego ispitivanju. Ako operativni razvoj događaja izazove sumnju u bezbednost agenta ili operacije KUBARK-a, preporučuje se da operativni oficir zadužen za vođenje izvora upotrebi

	(b)(1) (b)(3)

kao analitičko sredstvo. Ako se zatim utvrdi ili ozbiljno posumnja da agent pripada jednoj od sledećih kategorija, obično sledi dalja istraga, a naposletku i ispitivanje.

a. Agent-provokator. Mnogi agenti-provokatori jesu lica koja se samoinicijativno javljaju, predstavljajući se kao begunci, izbeglice ili prebezi, kako bi se ubacila u emigrantske grupe, obaveštajnu službu ODYOKE-a ili druge ciljeve koje su im odredile neprijateljske službe. Iako prijave stvarnih izbeglica i druge informacije pribavljene iz dokumenata, od lokalnih službenika i iz sličnih izvora mogu dovesti do njihovog razotkrivanja, otkrivanje provokacije često zavisi od veštog ispitivanja. Kasniji odeljak ovog priručnika bavi se preliminarnom proverom bona fides. Međutim, rezultati preliminarne provere često nisu konačni, pa je detaljno ispitivanje neretko neophodno za priznanje i potpuno razotkrivanje. Nakon toga agent-provokator može biti ispitivan radi pribavljanja operativnih i pozitivnih obaveštajnih podataka, kao i kontraobaveštajnih informacija, pod uslovom da se tokom ispitivanja, a kasnije i pri izradi izveštaja, vodi računa o njegovom statusu.

b. Dvostruki agent. Ispitivanje dvostrukih agenata često sledi nakon što se utvrdi ili ozbiljno posumnja da dvostruki agent „daje prednost" protivničkoj službi. Kao i kod ispitivanja agenata-provokatora, temeljna preliminarna istraga donosi znatnu korist kada postavljanje pitanja započne. Osnovno načelo ispitivanja zapravo glasi da ispitivač, pre nego što započne postavljanje pitanja, treba da raspolaže sa što više relevantnih informacija koje se mogu pribaviti bez znanja budućeg

T A J N O

ispitivanog lica. Osoblje KUBARK-a koje planira ispitivanje osumnjičenog dvostrukog agenta može smatrati korisnim da se posavetuje sa

(b)(1)
(b)(3)

c. Infiltrirani agent. Cilj infiltriranog agenta jeste da se pridruži ciljnoj grupi.

(b)(1)
(b)(3)

Iako je osnovna svrha ispitivanja pribavljanje informacija, izvor koji je pružao otpor i koji je „slomljen" ne treba da bude zanemaren kao osoba pošto se iz njega izvuku sve informacije. Dobri ispitivači izbegavaju tehnike prinude kad god se potrebne informacije mogu pribaviti bez njih. Drugim rečima, fizički ili psihološki pritisak deluje protivno cilju kada se primeni na izvor čija se dobrovoljna saradnja može obezbediti bez pritiska. Ako prinuda ipak mora da se upotrebi i pokaže se uspešnom, njen privremeni učinak na neprijateljskog infiltriranog agenta, dvostrukog agenta ili agenta-provokatora jeste stvaranje praznine u njegovim lojalnostima. Verovatno će se osećati iscrpljeno i bezvoljno. Ako ispitivač, ili njegova služba, u tom trenutku obnovi samopoštovanje izvora pružajući mu prihvatljivo racionalno opravdanje za preobraćenje ka antikomunističkim uverenjima, izvor će nastaviti da dobrovoljno sarađuje. Međutim, ako je prisiljen da otkrije informacije primenom pritisaka koji prevazilaze njegovu sposobnost otpora, na primer narkozom ili hipnozom, i ako se njegovi motivi zanemare nakon što se njegove informacije iscrpu, verovatno će se vratiti ulozi protivnika i pokušati da nam na svaki dostupan način izazove nevolje. Ova tema podrobnije se razmatra u delu IX ovog priručnika.

d. Prevaranti i izmišljivači informacija obično se ispituju iz preventivnih razloga, a ne radi pribavljanja kontraobaveštajnih informacija. Svrha je sprečavanje ili neutralisanje štete po KUBARK, druge službe ODYOKE-a ili službu za vezu. Prevaranti i izmišljivači informacija imaju malo toga od kontraobaveštajnog značaja da saopšte, ali su ozloglašeno vešti rasipnici tuđeg vremena. Njihovo ispitivanje obično ne daje konačan rezultat i, ako se produži,

ne donosi korist. Profesionalni trgovac informacijama koji održava veze sa više obaveštajnih službi može biti izuzetak; ipak, on će obično davati prednost bezbednosnoj službi zemlje domaćina, jer u protivnom ne bi mogao nekažnjeno da deluje.

B. Vrste izvora: kategorije ličnosti

Broj sistema osmišljenih za kategorizovanje ljudskih bića veoma je velik, a valjanost većine njih je sumnjiva. U raspravama o ispitivanju izložene su različite kategorijalne sheme. Dve tipologije koje se najčešće zastupaju jesu psihološko-emocionalna i geografsko-kulturna. Zastupnici prve tvrde da se osnovni emocionalno-psihološki obrasci ne menjaju značajno sa vremenom, mestom ili kulturom. Druga škola polazi od postojanja nacionalnog karaktera i podnacionalnih kategorija, a priručnici za ispitivanje zasnovani na tom načelu preporučuju pristupe prilagođene geografskim kulturama.

Očigledno je da se izvor koji se ispituje ne može razumeti u vakuumu, izdvojen iz društvenog konteksta. Jednako je tačno da su neke od najočiglednijih grešaka u ispitivanju, kao i u drugim operativnim postupcima, proistekle iz zanemarivanja porekla izvora. Pored toga, emocionalno-psihološke sheme ponekad prikazuju netipične krajnosti, a ne vrste ljudi sa kojima se ispitivači najčešće susreću. Takve tipologije izazivaju neslaganja čak i među profesionalnim psihijatrima i psiholozima. Ispitivači koji ih prihvate i kod ispitivanog lica primete jednu ili dve osobine „tipa A” mogu izvor pogrešno svrstati u kategoriju A i pretpostaviti da poseduje i preostale osobine.

S druge strane, postoje opravdani prigovori usvajanju kulturno-geografskih kategorija za potrebe ispitivanja, ma koliko one bile valjane kao pojmovi KUCAGE-a. Zamke nepoznavanja osobene kulture izvora „poslednjih su godina dobile toliko pažnje da su donekle zasenile drugu... sklonost da se osobe iz drugih kultura smatraju različitijim od nas nego što zaista jesu. Ispitivač je u najsigurnijem položaju kada može da pođe od pretpostavke da će svi pojedinci u suštini jednako reagovati na isti

uticaj koji na njih primenjuje.... Stanovništvo većine država sve više deli pogled na svet svojih savremenika u drugim zemljama nego svojih nacionalnih predaka. Nadalje, svaka velika industrijalizovana država stvara zanimanja i društvene klase zajedničke svim takvim državama." (3)

Idealno rešenje bilo bi izbegavanje svakog kategorizovanja. U osnovi, sve sheme za označavanje ljudi pogrešne su same po sebi; kada se primenjuju proizvoljno, uvek proizvode iskrivljenja. Svaki ispitivač zna da stvarno razumevanje pojedinca vredi mnogo više od temeljnog poznavanja ove ili one kategorije u koju je svrstan. A za potrebe ispitivanja, načini na koje se razlikuje od apstraktnog tipa mogu biti značajniji od načina na koje mu odgovara.

KUBARK, međutim, nema ni vremena ni osoblja da ispita dubine individualnosti svakog izvora. U početnim fazama ispitivanja, ili tokom kratkog ispitivanja, prinuđeni smo da pribegnemo prečici kategorizovanja, uprkos iskrivljenjima koja ona proizvodi. Kao i druga pomoćna sredstva u ispitivanju, shema kategorija korisna je samo ako se prepoznaje kao ono što jeste: skup oznaka koje olakšavaju sporazumevanje, ali nisu isto što i tako označene osobe. Ako ispitivano lice uporno laže, ispitivač ga može u izveštaju odbaciti kao „patološkog lažova". Ipak, takva osoba može posedovati kontraobaveštajne ili druge informacije jednake vrednosti onima kojima raspolažu ostali izvori, a ispitivač koji će najverovatnije do njih doći jeste onaj koji se ne zadovoljava etiketom, već ga podjednako zanima zašto lice laže i o čemu laže.

Uz sve ove ograde, i uz dodatno zapažanje da oni kojima su ove psihološko-emocionalne kategorije praktično korisne treba da ih koriste, dok oni kojima nisu treba da ih ostave po strani, u nastavku se opisuje devet tipova. Kategorije počivaju na činjenici da se prošlost neke osobe uvek, ma koliko slabo, odražava u njenoj sadašnjoj etici i ponašanju. Stari psi mogu naučiti nove trikove, ali ne i nove načine učenja. Ljudi se menjaju, ali ono što izgleda kao novo ponašanje ili nov psihološki obrazac obično je samo varijacija stare teme.

Ne tvrdi se da je ovde predstavljeni sistem klasifikacije potpun; neka ispitivana lica neće se uklopiti ni u jednu grupu. Kao i sve druge tipologije, sistem pati od preklapanja, pa će neka ispitivana lica pokazivati osobine više grupa. Pre svega, ispitivač mora imati na umu da uočavanje pojedinih osobina neke grupe kod jednog izvora ne opravdava neposredan zaključak da izvor „pripada" toj grupi, kao i da čak ni pravilno svrstavanje nije isto što i razumevanje ljudi, već samo pomoć u tom razumevanju.

Devet glavnih grupa u okviru psihološko-emocionalne kategorije usvojene za ovaj priručnik jesu sledeće.

1. Uredno-tvrdoglavi karakter.

Ljude u ovoj kategoriji odlikuju štedljivost, urednost i hladnoća; često su veoma intelektualni. Nisu impulsivni u ponašanju. Skloni su da stvari logički promišljaju i da postupaju odmereno. Odluke često donose veoma sporo. Mnogo je manje verovatno da će se stvarno lično žrtvovati za neku stvar nego da će je koristiti kao privremeno sredstvo za trajnu ličnu korist. Tajnoviti su i nerado ikome poveravaju svoje planove i spletke, koje često imaju za cilj svrgavanje nekog oblika autoriteta. Takođe su tvrdoglavi, iako mogu glumiti saradnju ili čak verovati da sarađuju. Dugo pamte uvrede.

Osoba uredno-tvrdoglavog karaktera smatra sebe nadmoćnom u odnosu na druge ljude. Ponekad je njen osećaj nadmoći ispunjen sa vrstom magijskog mišljenja koja obuhvata različita sujeverja i fantazije o kontroli sopstvenog okruženja. Može čak imati sopstveni, sasvim lični sistem morala. Ponekad zadovoljava osećaj skrivene nadmoći izazivajući nepravedno postupanje prema sebi. Karakteristično je i da sebi nastoji da ostavi odstupnicu izbegavajući stvarno obavezivanje na bilo šta. Veoma je, i oduvek je bila, zaokupljena ličnom imovinom. Obično je tvrdica koji sve čuva, ima snažan osećaj vlasništva, tačan je i uredan. Novac i druga imovina za njega imaju lični karakter; predstavljaju delove njega samog. Često sa sobom nosi sjajne novčiće, uspomene, svežanj ključeva i druge predmete koji za njega imaju stvarnu ili simboličku vrednost.

Osoba uredno-tvrdoglavog karaktera po pravilu u detinjstvu ima istoriju otvorene pobune ili upornog činjenja upravo suprotnog od onoga što joj se kaže. Kao odrasla osoba možda je naučila da prikrije otpor i postane pasivno-agresivna, ali njena odlučnost da ostvari svoju volju ostaje nepromenjena. Samo je naučila da, kada je potrebno, postupa posredno. Dubok strah i mržnja prema autoritetu, koji traju od detinjstva, u odraslom dobu često su dobro prikriveni. Takva osoba, na primer, može tokom ispitivanja lako i brzo priznati da je izvršila čak i dela koja nije počinila, kako bi ispitivača skrenula sa traga nekog značajnog otkrića ili, ređe, zbog osećanja krivice.

Ispitivač koji radi sa osobom uredno-tvrdoglavog karaktera treba da izbegava ulogu neprijateljskog autoriteta. Pretnje i preteći pokreti, udaranje po stolu, oštra reakcija na izbegavanje odgovora ili laž i svaka slična autoritarna taktika samo će u takvom licu probuditi stare strepnje i uobičajene odbrambene mehanizme. Radi uspostavljanja odnosa poverenja, ispitivač treba da bude prijateljski nastrojen. Verovatno će biti korisno da prostorija i ispitivač izgledaju izuzetno uredno. Uredno-tvrdoglava ispitivana lica često iz hobija skupljaju novčiće ili druge predmete; vreme provedeno u razgovoru o zajedničkim interesovanjima može donekle otopiti led. Uspostavljanje odnosa poverenja izuzetno je važno pri radu sa ovim tipom. „Ličnosti koje odlikuju niska originalnost, autoritarne sklonosti, niska motivacija za postignuće, konvencionalnost i društvena zavisnost ubrajaju se među tipove za koje se procenjuje da su podložni manipulaciji tokom ispitivanja.” (3)

2. Optimistični karakter.

Ova vrsta izvora gotovo je neprestano vedra i bezbrižna, impulsivna, nedosledna i nepouzdana. Deluje kao da uživa u trajnom stanju blagostanja. Može biti preterano darežljiva, dajući drugima onako kako želi da se njoj daje. Može postati alkoholičar ili zavisnik od droge. Ne podnosi mnogo pritiska; na izazov ne reaguje pojačavanjem napora, već begom ili izbegavanjem sukoba. Njeno uverenje da će se „nešto već pojaviti” i da će „sve ispasti kako treba” zasniva se na potrebi da izbegne sopstvenu odgovornost za događaje i osloni se na blagonaklonu sudbinu.

Takvoj osobi se u ranom životu obično mnogo povlađivalo. Ponekad je najmlađe dete u velikoj porodici,

dete sredovečne žene, takozvano „dete klimakterijuma”. Ako je kasnije u detinjstvu doživelo ozbiljna osujećenja, može postati razdražljiva, osvetoljubiva i neprestano zahtevna.

Kao izvori za ispitivanje, osobe optimističnog karaktera najbolje reaguju na blag, roditeljski pristup. Ako uskraćuju informacije, sa njima se često može delotvorno postupati pomoću tehnike Mutt-and-Jeff, o kojoj se govori kasnije u ovom radu. Taktika pritiska ili neprijateljstvo nateraće ih da se povuku u sebe, dok će ih umirivanje navesti da se otvore. Skloni su da traže obećanja i da ispitivača postave u ulogu zaštitnika i rešavaoca problema; važno je da ispitivač izbegava određena obećanja koja se ne mogu ispuniti, jer će optimista koji postane osvetoljubiv verovatno stvarati teškoće.

3. Pohlepni, zahtevni karakter.

Ova vrsta osobe prilepljuje se za druge kao pijavica i opsesivno ih se drži. Iako je izrazito zavisna i pasivna, neprestano zahteva da se drugi o njoj staraju i zadovoljavaju njene želje. Ako smatra da joj je naneta nepravda, ne pokušava da je ispravi sopstvenim naporima, već nastoji da nagovori drugoga da se bori umesto nje: „hajde da se vas dvojica potučete”. Njena lojalnost verovatno će se promeniti svaki put kada je pokrovitelj koga je izabrala izneveri. Prebezi ovog tipa osećaju se oštećeno zato što njihove želje nisu zadovoljene u zemlji porekla, ali se ubrzo osećaju jednako uskraćeno i u drugoj zemlji, pa se na isti način okreću protiv njene vlade ili predstavnika. Pohlepni, zahtevni karakter podložan je prilično čestim depresivnim stanjima. Želju za osvetom usmerava ka sebi; u krajnjim slučajevima može doći do samoubistva.

Pohlepni, zahtevni karakter često je u veoma ranom dobu trpeo uskraćenost ljubavi ili sigurnosti. Kao odrastao nastavlja da traži zamenske roditelje koji će se starati o njemu onako kako se, po njegovom osećaju, njegovi roditelji nisu starali.

Ispitivač koji radi sa pohlepnim, zahtevnim karakterom mora paziti da ga ne odbije, jer će u protivnom odnos poverenja biti uništen. S druge strane, ispitivač ne sme pristati na zahteve koji se ne mogu ili ne treba da budu ispunjeni. Ako zauzme ton oca punog razumevanja ili starijeg brata, verovatno će izazvati dobar odgovor ispitivanog lica. Ako ono iznosi preterane zahteve, neka nevažna usluga može pružiti zadovoljavajuću

zamenu, jer zahtev ne potiče iz određene potrebe, već izražava potrebu ispitivanog lica za sigurnošću. Verovatno će ga umiriti svaki znak brige za njegovo blagostanje.

Pri radu sa ovim tipom, a u znatnoj meri i sa svim ostalima navedenim, ispitivač mora biti svestan granica i zamki racionalnog ubeđivanja. Ako saradnju pokušava da podstakne pozivanjem na logiku, prvo treba da utvrdi da li se otpor izvora uopšte zasniva na logici. Takav apel neće imati nikakvog učinka ako je otpor potpuno ili pretežno emocionalan, a ne racionalan. Emocionalni otpor može se raspršiti samo emocionalnom manipulacijom.

4. Anksiozni, egocentrični karakter.

Iako je plašljiva, ova osoba vodi stalnu borbu da prikrije svoje strahove. Često se ponaša kao neustrašivi drznik koji anksioznost kompenzuje pretvarajući se da opasnost ne postoji. Može biti pilot-akrobata ili cirkuski izvođač koji se „dokazuje" pred mnoštvom. Može biti i Don Žuan. Sklona je hvalisanju i često laže iz snažne potrebe za odobravanjem ili pohvalom. Kao vojnik ili oficir može biti odlikovana za hrabrost; ipak, njeni drugovi mogu sumnjati da su njeni podvizi proistekli iz uživanja u izlaganju opasnosti i očekivanih zadovoljstava koja donose nagrade, odobravanje i aplauz. Osoba anksioznog i egocentričnog karaktera obično je izrazito sujetna i podjednako osetljiva.

Ljudi koji pokazuju ove osobine zapravo su neobično plašljivi. Uzroci snažne skrivene anksioznosti suviše su složeni i suptilni da bi se o njima moglo raspravljati u ovom radu.

Za ispitivača je od uzroka važnija prilika koju skrivena anksioznost pruža za uspešnu manipulaciju izvorom. Želja takvog lica da ostavi utisak obično će brzo postati očigledna. Verovatno će mnogo govoriti. Ako ispitivač zanemari ili ismeva njegovo hvalisanje, ili ga prekine zahtevom da pređe na konkretne stvari, verovatno će izazvati ogorčenje i zaustaviti tok informacija. Igranje na njegovu sujetu, naročito pohvalama njegove hrabrosti, obično će biti uspešna taktika ako se vešto primeni. Anksiozna i egocentrična ispitivana lica koja uskraćuju značajne činjenice, kao što je kontakt sa neprijateljskom službom,

verovatnije će ih otkriti ako im se ulije uverenje da istina neće biti upotrebljena da im nanese štetu i ako ispitivač ujedno naglasi bezosećajnost i glupost protivnika koji je tako hrabru osobu poslao na tako loše pripremljen zadatak. Malo se može dobiti, a mnogo izgubiti razotkrivanjem nebitnih laži ove vrste izvora. Na krupne laži o smelim podvizima, seksualnoj moći ili drugim „dokazima" hrabrosti i muževnosti najbolje je odgovoriti ćutanjem ili prijateljskim, ali neobavezujućim odgovorima, osim ako oduzimaju nesrazmerno mnogo vremena. Ako se razmatra operativna upotreba, vrbovanje se ponekad može ostvariti pitanjima poput: „Pitam se da li biste bili voljni da prihvatite opasan zadatak."

5. Karakter opterećen krivicom.

Ova vrsta osobe ima snažnu, surovu i nerealističnu savest. Čini se da je čitav njen život posvećen ponovnom proživljavanju osećanja krivice. Ponekad deluje odlučno da se iskupi; u drugim prilikama uporno tvrdi da je za sve što je pošlo naopako kriv neko drugi. U oba slučaja neprestano traži neki dokaz ili spoljašnji znak da je krivica drugih veća od njene. Često se potpuno zaokupi nastojanjem da dokaže kako se prema njoj postupalo nepravedno. Zapravo, može izazivati nepravedno postupanje kako bi kaznom umirila svoju savest. Kompulzivni kockari koji ne nalaze stvarno zadovoljstvo u dobitku, ali nalaze olakšanje u gubitku, pripadaju ovoj kategoriji. Isto važi za osobe koje lažno priznaju krivična dela. Ponekad takvi ljudi zaista počine krivično delo kako bi ga priznali i bili kažnjeni. U ovu kategoriju spadaju i mazohisti.

Uzroci većine kompleksa krivice jesu stvarne ili umišljene nepravde učinjene roditeljima ili drugim ljudima za koje je lice smatralo da treba da ih voli i poštuje. Takve osobe su kao deca možda često bile prekoravane ili kažnjavane. Ili su možda bile „uzorna" deca koja su potiskivala svako prirodno neprijateljstvo.

Karakter opterećen krivicom teško je ispitivati. Može „priznati" neprijateljsku tajnu delatnost ili druge radnje od interesa za KUBARK u kojima nije učestvovao. Optužbe koje mu ispitivač iznosi verovatno će pokrenuti takva lažna priznanja. Ili može ostati ćutljiv kada je optužen, uživajući u „kazni". Nije pogodan za LCFLUTTER. Složenost postupanja sa ispitivanim licima opterećenim grižom savesti toliko se razlikuje od slučaja do slučaja da je gotovo nemoguće navesti pouzdana opšta načela. Možda

je najbolji savet da ispitivač, kada ga na to upozore informacije iz postupka preliminarne provere (videti deo VI) ili preterana zaokupljenost ispitivanog lica moralnim sudovima, kao sumnjivu i subjektivnu tretira svaku informaciju koju ispitivano lice pruži o bilo kom pitanju koje za njega ima moralni značaj. Osobe sa snažnim osećanjem krivice mogu prestati da pružaju otpor i početi da sarađuju ako budu na neki način kažnjene, zbog zadovoljstva koje im kazna pruža.

6. Karakter razoren uspehom.

Karakter razoren uspehom blisko je povezan sa karakterom opterećenim krivicom. Ova vrsta osobe ne može da podnese uspeh i kroz život doživljava neuspehe u presudnim trenucima. Često je sklona nezgodama. Obično iza sebe ima dugu istoriju mnogo obećavanih početaka i gotovo dovršenih značajnih zadataka ili ostvarenja koja ipak nije uspela da privede kraju. Karakter koji ne podnosi uspeh uživa u svojim ambicijama dok god one ostaju maštanja, ali nekako obezbeđuje da se u stvarnosti ne ostvare. Poznanici često smatraju da mu je uspeh nadohvat ruke, ali se nešto uvek ispreči. U stvarnosti je to „nešto" osećanje krivice, onakvo kakvo je prethodno opisano. Osoba koja izbegava uspeh ima savest koja joj zabranjuje zadovoljstvo ostvarenjem i priznanjem. Često projektuje svoje osećanje krivice i smatra da je za svaki njen neuspeh kriv neko drugi. Može imati snažnu potrebu da pati i tražiti opasnost ili povredu.

Kao ispitivana lica, ljudi koji „ne mogu da podnesu blagostanje" ne predstavljaju poseban problem osim ako se ispitivanje ne dotakne njihovog osećanja krivice ili razloga ranijih neuspeha. Tada će uslediti subjektivna izobličenja, a ne činjenice. Uspešan ispitivač izdvojiće ovu oblast nepouzdanosti.

7. Šizoidni ili neobični karakter.

Šizoidni ili neobični karakter veliki deo vremena živi u svetu mašte. Ponekad deluje nesposobno da razlikuje stvarnost od područja koje je sam stvorio. Stvarni svet mu izgleda prazan i besmislen, nasuprot tajanstveno značajnom svetu koji je izgradio. Izrazito teško podnosi svako osujećenje koje nastane u spoljašnjem svetu i sa njim se nosi povlačenjem u unutrašnje područje.

Ne uspostavlja stvarne veze sa drugima, iako drugim ljudima može pripisivati simbolična i sasvim lična značenja ili vrednosti.

Deca odgajana u domovima bez uobičajene ljubavi i pažnje, ili u sirotištima odnosno državnim komunama, mogu postati odrasli koji pripadaju ovoj kategoriji. Odbijena u ranim pokušajima da se vežu za drugu osobu, postaju nepoverljiva prema vezivanju i okreću se sebi. Svaka veza sa grupom ili zemljom biće nepouzdana i, po pravilu, prolazna. Istovremeno je šizoidnom karakteru potrebno spoljašnje odobravanje. Iako se povlači iz stvarnosti, ne želi da se oseća napušteno.

Kao ispitivano lice, šizoidni karakter verovatno će bez oklevanja lagati kako bi zadobio odobravanje. Ispitivaču će govoriti ono za šta misli da ispitivač želi da čuje, kako bi dobio nagradu u vidu osmeha na njegovom licu. Budući da nije uvek sposoban da razlikuje činjenice od mašte, možda neće ni biti svestan da laže. Želja za odobravanjem pruža ispitivaču polugu. Dok će optužbe za laganje ili drugi znaci omalovažavanja izazvati povlačenje iz situacije, istinu iz šizoidnog lica možda neće biti teško izvući ako je uvereno da netačnim iskazima neće steći naklonost niti će kazivanjem istine izazvati nenaklonost.

Kao i karakter opterećen krivicom, šizoidni karakter može biti nepouzdan pri proveri pomoću LCFLUTTER-a, jer ga unutrašnje potrebe navode da meša činjenice i maštu. Verovatno će biti nepouzdan i kao agent, zbog nesposobnosti da se suoči sa činjenicama i uspostavi stvarne odnose.

8. Karakter koji sebe smatra izuzetkom.

Osoba koja sebe smatra izuzetkom veruje da joj svet mnogo duguje. Smatra da je pretrpela tešku nepravdu, obično u ranom životu, i da joj pripada nadoknada. Ponekad je nepravdu bezlično nanela sama sudbina: telesnim deformitetom, izuzetno bolnom bolešću ili operacijom u detinjstvu, ili ranim gubitkom jednog ili oba roditelja. Uverene da te nesreće nisu zaslužile, osobe ovog tipa smatraju ih nepravdama koje neko ili nešto mora ispraviti. Zato kao svoje pravo zahtevaju privilegije koje drugima nisu dopuštene. Kada se zahtev zanemari ili odbije, postaju buntovne, kao što adolescenti često čine. Uverene su

da je opravdanost njihovog zahteva svakome očigledna i da je svako odbijanje da mu se udovolji svesno zlonamerno.

Kada se ispituju, osobe ovog tipa verovatno će zahtevati novac, pomoć pri preseljenju i druge povlastice, pri čemu će zahtevi biti potpuno nesrazmerni vrednosti njihovog doprinosa. Svaki dvosmislen odgovor na takve zahteve protumačiće kao pristajanje. Od svih ovde razmatranih tipova, ovaj će najverovatnije navodnu nepravdu koju mu je naneo KUBARK izneti pred novine ili sudove.

Najbolji opšti pristup u postupanju sa onima koji sebe smatraju izuzecima jeste da se njihove pritužbe pažljivo saslušaju, u razumnim vremenskim granicama, i da se ne preuzimaju obaveze koje se ne mogu potpuno ispuniti. Prebezi iz neprijateljskih obaveštajnih službi, dvostruki agenti, agenti-provokatori i drugi koji su imali više od usputnog kontakta sa kinesko-sovjetskom službom mogu, ako pripadaju ovoj kategoriji, biti neuobičajeno prijemčivi na sugestiju ispitivača da se druga služba prema njima ponašala nepravedno. Svaka planirana operativna upotreba takvih osoba treba da uzme u obzir činjenicu da nemaju osećaj lojalnosti zajedničkom cilju i da će se verovatno ogorčeno okrenuti protiv nadređenih.

9. Prosečni ili normalni karakter.

Prosečni ili normalni karakter nije osoba kojoj potpuno nedostaju osobine drugih tipova. Zapravo, povremeno može ispoljiti većinu ili sve te osobine. Ali nijedna nije trajno dominantna; tvrdoglavost, nerealistični optimizam, anksioznost i ostalo kod prosečnog čoveka ne preovlađuju niti upravljaju njegovim ponašanjem, osim tokom relativno kratkih razdoblja. Pored toga, njegove reakcije na svet oko sebe više zavise od događaja u tom svetu, a manje su proizvod krutih, subjektivnih obrazaca nego kod ostalih razmatranih tipova.

C. Ostali pokazatelji

(b)(1)
(k(b)(1)
(b)(3)

podrobno razmatra psihološke osobine dvostrukih agenata koji su voljni i onih koji nisu voljni da sarađuju. Ove informacije biće korisne svakome ko se sprema da ispituje dvostrukog agenta.

Pravi prebeg, za razliku od neprijateljskog agenta prerušenog u prebega, verovatno ima istoriju suprotstavljanja autoritetu. Neprijatna je činjenica da će se prebezi koji su napustili domovinu zato što nisu mogli da se slože sa neposrednim ili najvišim nadređenima verovatno pobuniti i protiv autoriteta u novom okruženju, što obično ima važnu ulogu u ponovnom prebegu. Zato će se prebezi verovatno nalaziti među uredno-tvrdoglavim, pohlepnim i zahtevnim, šizoidnim i onima koji sebe smatraju izuzetkom.

Eksperimenti i statističke analize sprovedeni na Univerzitetu u Minesoti bavili su se odnosom između anksioznosti i afilijativnih sklonosti, odnosno želje da se bude sa drugim ljudima, s jedne strane, i redosleda rođenja, odnosno mesta u nizu rođene dece, s druge. Neki nalazi, iako nužno privremeni i spekulativni, imaju izvestan značaj za ispitivanje. (30) Kao što se navodi u bibliografiji, istraživači su zaključili da izolacija po pravilu stvara anksioznost, da anksioznost pojačava želju da se bude sa drugima koji dele isti strah i da su jedinci i prvorođena deca anksiozniji i manje voljni ili sposobni da podnesu bol od kasnije rođene dece. Druge primenljive hipoteze glase da strah mnogo više povećava afilijativne potrebe prvorođene dece i jedinaca nego kasnije rođene dece. Te razlike su izraženije kod osoba iz malih porodica nego kod onih koji su odrasli u velikim porodicama. Najzad, jedinci će znatno verovatnije zadržati samokontrolu i istrajati u situacijama koje izazivaju anksioznost nego prvorođeni, koji češće pokušavaju da se povuku. U drugim glavnim aspektima, intenzitetu anksioznosti i emocionalnoj potrebi za povezivanjem, nisu utvrđene značajne razlike između „prvorođenih” i „jedinaca”.

Iz toga sledi da bi utvrđivanje „redosleda rođenja” ispitivanog lica pre početka postavljanja pitanja moglo biti korisno ispitivaču. Ipak, treba imati na umu dve ograde. Prva je da su nalazi u ovoj fazi samo preliminarne hipoteze. Druga je da, čak i ako se pokažu tačnim za velike grupe, podaci nalikuju onima iz aktuarskih tablica: nemaju posebnu vrednost za predviđanje kod pojedinca.

T A J N O

VI. PRELIMINARNA PROVERA I DRUGE PRIPREMNE RADNJE

A. Preliminarna provera

Centri za prihvat prebega i neke velike Stanice mogu da sprovedu preliminarnu psihološku proveru pre početka ispitivanja. Svrha preliminarne provere jeste da ispitivaču unapred pruži procenu tipa i osobina ispitivanog lica. Preporučuje se da se preliminarna provera sprovodi kad god osoblje i uslovi to dopuštaju, osim kada je razumno izvesno da će ispitivanje biti od manjeg značaja ili da će ispitivano lice potpuno sarađivati.

Preliminarnu proveru treba da sprovode osobe koje vode intervju, a ne ispitivači; ili barem isto osoblje KUBARK-a koje će kasnije ispitivati lice ne treba prethodno da sprovodi njegovu preliminarnu proveru.

[redacted] (b)(1) (b)(3)

Ostala pomoćna sredstva psihološkog testiranja najbolje primenjuje obučeni psiholog. Testovi sprovedeni nad američkim ratnim zarobljenicima vraćenim pod nadležnost Sjedinjenih Država iz Koreje tokom operacija Big Switch i Little Switch ukazuju da će buduća ispitivana lica koja na Roršahovom i srodnim testovima pokazuju normalnu emocionalnu reaktivnost verovatnije sarađivati tokom ispitivanja nego ona čiji odgovori ukazuju da su apatična i emocionalno

povučena ili prazna. Lica koja pružaju krajnje snažan otpor, međutim, imaju iste karakteristike odgovora kao kolaboracionisti; razlikuju se po prirodi i intenzitetu motivacije, a ne po emocijama. „Analiza zapisa objektivnih testova i biografskih podataka na uzorku od 759 repatrijanata iz operacije Big Switch pokazala je da su se muškarci koji su sarađivali razlikovali od onih koji nisu sarađivali na sledeće načine: kolaboracionisti su bili stariji, završili su više godina školovanja, postizali su više rezultate na testovima inteligencije sprovedenim nakon repatrijacije, duže su služili u vojsci pre zarobljavanja i postizali više rezultate na Skali psihopatske devijacije - Pd.... Međutim, pet procenata iz uzorka onih koji nisu sarađivali, a koji su aktivno pružali otpor - koje je vojska ili odlikovala ili ih je kineska strana smatrala ‘reakcionarima’ - razlikovalo se od preostale grupe upravo u istom smeru kao grupa kolaboracionista i nije se moglo razlikovati od te grupe ni po jednoj promenljivoj osim starosti; oni koji su pružali otpor bili su stariji od kolaboracionista.” (33)

Čak i gruba preliminarna procena, ako je valjana, može biti od velike koristi ispitivaču jer mu omogućava da od početka primeni uglavnom valjane taktike - taktike prilagođene ličnosti izvora. Dr Moloni je izneo mišljenje, koje ovde može poslužiti kao primer, da je AVH uspela da od kardinala Mindsentija dobije ono što je želeo zato što je mađarska služba metode ispitivanja prilagodila njegovoj ličnosti. „Nema sumnje da ga je Mindsentijeva zaokupljenost idejom da se sigurnost i moć stiču predavanjem sebe najvećoj sili od svih - njegovoj ideji Boga - predisponirala za odgovor koji je ispoljio u iskustvu sa komunističkom obaveštajnom službom. Za njega je predavanje sistema sopstva autoritarnom sistemu bilo prirodno, kao i samo načelo mučeništva.” (28)

Zadatak preliminarne provere olakšava činjenica da službenika za preliminarnu proveru zanima lice, a ne informacije koje ono možda poseduje. Većina ljudi - čak i mnogi agenti-provokatori obučeni da izgovore legendu - govoriće sa izvesnom slobodom o događajima iz detinjstva i porodičnim odnosima. Čak će i agent-provokator koji izmišljenu osobu postavi na mesto svog stvarnog oca otkriti nešto od svojih osećanja prema ocu dok podrobno izlaže priču o zamišljenoj zameni. Ako je službenik za preliminarnu proveru

naučio da opusti potencijalni izvor i da u svakom slučaju postepeno pronalazi pravi pristup, malo je verovatno da će izvor neobavezan razgovor o sebi smatrati opasnim.

Službenik za preliminarnu proveru nastoji da navede lice da govori o sebi. Kada razgovor jednom poteče, treba da nastoji da ga ne zaustavlja pitanjima, gestovima ili drugim prekidima dok se ne otkrije dovoljno informacija za grubo određivanje tipa. Lice će najverovatnije govoriti slobodno ako je držanje službenika prijateljsko i strpljivo. Izraz njegovog lica ne treba da pokazuje posebno interesovanje za bilo koju pojedinačnu izjavu; treba samo da deluje saosećajno i da pokazuje razumevanje. Većina ljudi koji počnu da govore o sebi za kratko vreme vraća se ranim iskustvima, pa službenik može mnogo saznati jednostavnim slušanjem i povremenom tihom, ohrabrujućom primedbom. Rutinska pitanja o nastavnicima, poslodavcima i vođama grupa, na primer, navode lice da otkrije mnogo o svojim osećanjima prema roditeljima, nadređenima i drugim osobama koje za njega imaju emocionalni značaj, zbog asocijativnih veza u njegovom umu.

Veoma je korisno ako službenik za preliminarnu proveru može da zamisli sebe u položaju lica. Što više zna o zavičajnom području i kulturnom poreklu lica, manja je verovatnoća da će ga uznemiriti neprimerenom primedbom. Komentari poput: „To je sigurno bilo teško vreme za vas i vašu porodicu”, „Da, razumem zašto ste bili ljuti” ili „To zvuči uzbudljivo” dovoljno su bezazleni da ne odvraćaju lice, ali ipak pružaju odgovarajući dokaz saosećajnog interesovanja. Stavljanje na stranu lica nasuprot njegovim protivnicima ima istu svrhu, a komentari poput: „To nije bilo pravedno; nisu imali pravo da tako postupaju prema vama” doprineće odnosu poverenja i podstaći dalja otkrivanja.

Važno je da se tokom preliminarne provere uoče ozbiljne abnormalnosti. Osobe koje pate od teške duševne bolesti pokazaće velika iskrivljenja, sumanute ideje ili halucinacije i obično će davati neobična objašnjenja svog ponašanja. Isključivanje mentalno obolelih lica iz daljeg postupka ili njihovo brzo upućivanje odgovarajućim stručnjacima uštedeće vreme i novac.

Druga, povezana svrha preliminarne provere jeste da omogući utemeljenu pretpostavku o verovatnom stavu izvora prema

ispitivanju. Procena da li će ispitivano lice sarađivati ili uporno odbijati saradnju od suštinskog je značaja za planiranje, jer se prema ta dva tipa primenjuju veoma različiti postupci.

U Stanicama ili Bazama koje ne mogu da sprovedu preliminarnu proveru u formalnom smislu ipak je korisno da svakom važnom ispitivanju prethodi intervju sa izvorom koji vodi neko drugi, a ne ispitivač, i koji je osmišljen tako da pre početka ispitivanja pruži što više informacija potrebnih za procenu.

Osim kada se želi postići efekat šoka, prelaz sa intervjua za preliminarnu proveru na situaciju ispitivanja ne treba da bude nagao. Pri prvom susretu sa ispitivanim licem obično je dobro da ispitivač izvesno vreme provede u istoj vrsti mirne i prijateljske razmene koja je odlikovala intervju za preliminarnu proveru. Iako sada raspolaže rezultatom preliminarne provere, odnosno grubim svrstavanjem po tipu, ispitivač mora da razume lice prema njegovim sopstvenim merilima. Ako odmah nastupi agresivno, prvom susretu tokom ispitivanja - a u sve manjoj meri i kasnijim susretima - nameće previše proizvoljan obrazac. Kao što je jedan stručnjak rekao: „Ko postupa ne uzimajući u obzir razdvajajuće dejstvo anksioznosti u međuljudskim odnosima nikada neće naučiti da vodi intervju.” (34)

B. Ostale pripremne radnje

(b)(1)
(b)(3)

Preliminarno postupanje sa drugim vrstama izvora za ispitivanje obično je manje teško. Za ovu svrhu dovoljno je navesti sledeća načela:

1. Sve raspoložive relevantne informacije treba prikupiti i proučiti pre nego što se samo ispitivanje isplanira, a kamoli sprovede. Unca istrage može vredeti funtu pitanja.

2. Što ranije treba napraviti razliku između izvora koji će biti upućeni u centar za prihvat prebega ili na drugo mesto organizovano i opremljeno za ispitivanje i onih čije će

ispitivanje završiti Baza ili Stanica sa kojom je najpre uspostavljen kontakt.

3. Predloženi postupak za donošenje preliminarne procene lica koja se samoinicijativno javljaju ostaje isti bez obzira na to da li će takvo lice biti upućeno u centar za prihvat prebega. Ako će izvor biti prebačen u centar, korisno je da preliminarna procena bona fides stigne u centar pre njega. Preliminarna provera bona fides koju sprovodi Stanica ili Baza koja prva uspostavi kontakt sa licem koje se samoinicijativno javilo razmatra se u

(b)(3)

Ključne tačke ponavljaju se ovde radi lakšeg pozivanja. Ove preliminarne provere osmišljene su kao dopuna tehničkoj proveri dokumenata lica koje se samoinicijativno javilo, suštinskim pitanjima o navodnoj domovini ili zanimanju i drugim standardnim proverama. Sledeća pitanja, ako se postavljaju, treba postaviti što je pre moguće nakon prvog kontakta, dok je lice još pod stresom i pre nego što se prilagodi rutini.

a. Od lica koje se samoinicijativno javilo može se zatražiti da navede svu rodbinu i prijatelje na području, ili čak u državi, u kojoj je prvi put zatražen azil PBPRIME-a. Provere treba sprovesti bez odlaganja. Agenti-provokatori ponekad dobijaju nalog da „prebegnu” na ciljnom području, a prijatelji ili rođaci koji se tamo već nalaze mogu biti sredstva neprijateljske službe.

b. Pri prvom intervjuu lice koje postavlja pitanja treba da obrati pažnju na izraze ili pojmove karakteristične za obaveštajnu ili komunističko-partijsku delatnost i da zabeleži takve tragove, bez obzira na to da li je planirano da se odmah razrade ispitivanjem na licu mesta ili da se predmet uputi centru za ispitivanje radi kasnije obrade.

c. LCFLUTTER treba upotrebiti kada je to izvodljivo. Ako nije, od lica koje se samoinicijativno javilo može se zatražiti da se takvom testiranju podvrgne kasnije. Odbijanja treba zabeležiti, kao i pokazatelje da je neka druga služba lice prethodno upoznala sa tom tehnikom. Treba zabeležiti i način i prirodu njegove reakcije na predlog.

T A J N O

d. Ako LCFLUTTER, preliminarna provera, istraga ili bilo koji drugi postupak utvrde raniju obaveštajnu prošlost, treba pribaviti najmanje sledeće informacije:

(1) [redacted] (b)(1) (b)(3)

(2) [redacted]

(3) [redacted]

(4) [redacted]

(5) [redacted]

(6) [redacted]

(7) [redacted]

e. [redacted] (b)(1) (b)(3)

f. [redacted] (b)(1) (b)(3)

g. [redacted] (b)(1) (b)(3)

h. [redacted] (b)(1) (b)(3)

T A J N O

T A J N O

(b)(1)
(b)(3)

i.

(b)(1)
(b)(3)

j.

(b)(1)
(b)(3)

4.

(b)(1)
(b)(3)

T A J N O

ODOBRENO ZA OBJAVLJIVANJE: 25. 02. 2014.

T A J N O

(b)(1)
(b)(3)

5. Sva dokumenta koja se odnose na planirano ispitivanje zaslužuju proučavanje. Dokumenta iz zemalja Bloka, ili ona koja su u bilo kom pogledu neobična ili nepoznata, obično se šalju nadležnom terenskom ili centralnom odeljenju radi tehničke analize.

6. Ako se tokom preliminarne provere ili bilo koje druge faze pre ispitivanja utvrdi da je izvor ranije bio ispitivan, ispitivač mora biti obavešten o tome. Agenti su, na primer, navikli da budu ispitivani više puta i profesionalno. Isto važi za osobe koje su više puta hapšene. Ljudi koji su prošli praktičnu obuku u tome kako da budu ispitivani postaju iskusna ispitivana lica, sposobna da uoče nesigurnost, očigledne trikove i druge slabosti.

C. Sažetak

Preliminarna provera i druge pripremne radnje pomoći će ispitivaču - kao i njegovoj Bazi, Stanici ili centru - da odluči da li budući izvor (1) verovatno poseduje korisne kontraobaveštajne informacije zbog povezanosti sa stranom službom ili komunističkom partijom i (2) verovatno hoće ili neće dobrovoljno sarađivati. Naoružan tim procenama i svim uvidima koje je preliminarna provera pružila u ličnost izvora, ispitivač je spreman da pristupi planiranju.

T A J N O

VII. PLANIRANJE KONTRAOBAVEŠTAJNOG ISPITIVANJA

A. Priroda kontraobaveštajnog ispitivanja

Dugoročna svrha kontraobaveštajnog ispitivanja jeste da se od izvora pribave sve korisne kontraobaveštajne informacije kojima raspolaže. Neposredna svrha jeste pridobiti njegovu saradnju u tom cilju ili, ako pruža otpor, uništiti njegovu sposobnost otpora i zameniti je stavom saradnje. Tehnike koje se koriste za neutralisanje otpora, izazivanje povinovanja i konačno podsticanje dobrovoljne saradnje razmatraju se u delu VIII ovog priručnika.

Ne postoje dva ista ispitivanja. Svako ispitivanje presudno oblikuju ličnost izvora i ličnost ispitivača, jer je ispitivanje izrazito međuljudski proces. Celokupna svrha preliminarne provere i jedna od glavnih svrha prve faze ispitivanja jesu ispitivanje snaga i slabosti ispitivanog lica. Tek kada se one utvrde i razumeju, postaje moguće realno planiranje.

Planiranje kontraobaveštajnog ispitivanja izvora koji pruža otpor zahteva razumevanje, bilo formalizovano ili ne, dinamike priznanja. U tom pogledu značajna je Horoviceva studija o prirodi priznanja. On polazi od pitanja zašto priznanja uopšte nastaju. „Zašto se, kada je suočena sa optužbom, osoba ne drži uvek drsko do kraja? Zašto sama sebe osudi priznanjem kada bi, u najgorem slučaju, bez priznanja bila barem u istom, a možda i boljem položaju...?” Njegov odgovor glasi da su priznanja pribavljena bez pritiska po pravilu proizvod sledećih uslova:

1. Osoba je izričito ili prećutno optužena i oseća se optuženom.

2. Kao posledica toga, njena psihološka sloboda - mera u kojoj oseća da može činiti ono što želi - sužava se. Taj osećaj ne mora odgovarati pritvaranju niti bilo kojoj drugoj spoljašnjoj stvarnosti.

3. Optuženi zauzima odbrambeni stav zato što se nalazi na nesigurnom terenu. Ne zna koliko optužilac zna. Zbog toga optuženi „nema obrazac primerenog ponašanja, nema ulogu, ako hoćete, koju može upotrebiti u toj situaciji".

4. Optužilac se doživljava kao predstavnik autoriteta. Ako optuženi ne veruje da ovlašćenja optužioca daleko prevazilaze njegova, malo je verovatno da će se osetiti stisnutim i primoranim na odbranu. A ako „smatra da je optužba potkrepljena 'stvarnim' dokazima, odnos spoljašnjih sila prema njegovim sopstvenim silama raste i njegov psihološki položaj postaje nesigurniji. Zanimljivo je da u takvim situacijama optuženi teži preteranoj reakciji; neprijateljstvu i emocionalnom ispoljavanju; samopravednosti, protivoptuživanju, odbrani..."

5. Mora verovati da je odsečen od prijateljskih ili podržavajućih snaga. Ako u to veruje, on sam postaje jedini izvor sopstvenog „spasenja".

6. „Još jedan uslov, koji je najverovatnije nužan, ali nije dovoljan za priznanje, jeste da optužena osoba oseća krivicu. Jedan mogući razlog je to što osećanje krivice podstiče neprijateljstvo prema sebi." Jednako je jasno da, ako osoba ne oseća krivicu, ona u sopstvenim očima nije kriva i neće priznati delo koje drugi smatraju zlim ili pogrešnim, a ona ga zapravo smatra ispravnim. U takvom slučaju priznanje može nastati samo pod pritiskom, čak i kada postoje svi prethodno navedeni uslovi.

7. Na kraju, optuženi biva gurnut dovoljno daleko putem ka priznanju da mu je lakše da nastavi nego da se vrati. Priznanje vidi kao jedini izlaz iz neprilike i put ka slobodi. (15)

Horovic je opširno citiran i sažet zato što se prethodni prikaz smatra u osnovi valjanim objašnjenjem procesa koji izazivaju priznanja kod izvora čiji otpor na početku nije snažan, koji se ranije nisu suočavali sa pritvaranjem i ispitivanjem i koje protivnička obaveštajna ili bezbednosna služba nije obučila tehnikama pružanja otpora. Početnik ili razočarani komunista ili agent, na primer, može biti doveden do priznanja i saradnje bez upotrebe spoljašnjih sila prinude, osim same situacije ispitivanja, kroz prethodno opisani sled subjektivnih događaja.

Važno je razumeti da ispitivanje, kao situacija i kao proces, samo po sebi vrši značajan spoljašnji pritisak na ispitivano lice sve dok mu se ne dopusti da se na njega navikne. Pojedini psiholozi ovo dejstvo povezuju sa odnosima iz ranog detinjstva. Merlo, na primer, navodi da svaki verbalni odnos u izvesnoj meri ponavlja obrazac ranih verbalnih odnosa između deteta i roditelja. (27) Ispitivano lice će naročito verovatno videti ispitivača kao roditelja ili simbol roditelja, predmet sumnje i otpora ili pokornog prihvatanja. Ako ispitivač nije svestan tog nesvesnog procesa, može nastati zbrkana borba potisnutih stavova, u kojoj su izgovorene reči često samo pokriće za nepovezanu borbu koja se vodi na dubljim nivoima obe ličnosti. S druge strane, ispitivač koji razume te činjenice i zna kako da ih upotrebi u svoju korist možda neće morati da pribegne pritiscima većim od onih koji neposredno proizlaze iz okruženja i funkcije ispitivanja.

Očigledno je da se mnogi izvori koji pružaju otpor tokom kontraobaveštajnog ispitivanja ne mogu navesti na saradnju, pa ni na povinovanje, samo pritiscima koje sami stvaraju

u sebi ili nepotpomognutim dejstvom situacije ispitivanja. Tada postaju neophodne manipulativne tehnike, i dalje prilagođene pojedincu, ali usmerene na njega spolja. Osnovna pretpostavka ovog priručnika jeste da su te tehnike, koje mogu uspeti čak i kod izvora koji pružaju snažan otpor, u suštini metode izazivanja regresije ličnosti na onaj raniji i slabiji nivo koji je potreban da se otpor razgradi i usadi zavisnost. Sve tehnike koje se primenjuju radi probijanja zastoja u ispitivanju, čitav raspon od obične izolacije do hipnoze i narkoze, u osnovi su načini ubrzavanja procesa regresije. Kako ispitivano lice klizi unazad od zrelosti ka infantilnijem stanju, njegove naučene ili strukturisane osobine ličnosti otpadaju obrnutim hronološkim redom, pa prve nestaju najskorije stečene osobine, koje su istovremeno i osobine na koje se ispitivano lice oslanja u sopstvenoj odbrani. Kao što su Gil i Brenman istakli, regresija je u osnovi gubitak autonomije. (13)

Još jedan ključ uspešnog ispitivanja izvora koji pruža otpor jeste pružanje prihvatljivog racionalnog opravdanja za popuštanje. Kako regresija napreduje, gotovo svi koji pružaju otpor osećaju sve veći unutrašnji pritisak nastao iz istovremene želje da sakriju i da otkriju. Da bi izbegao rastuću napetost, izvor može prihvatiti bilo koji razlog za povinovanje koji mu omogućava da sačuva obraz, odnosno svako objašnjenje koje će umiriti njegovu savest i mogući gnev bivših nadređenih i saradnika ako bude vraćen pod komunističku kontrolu. Posao ispitivača je da pruži odgovarajuće racionalno opravdanje u odgovarajućem trenutku. I ovde je očigledna važnost razumevanja ispitivanog lica: pravo opravdanje mora biti izgovor ili razlog prilagođen ličnosti izvora.

Proces ispitivanja predstavlja kontinuum i sve što se u njemu dogodi utiče na sve naredne događaje. Taj proces, budući međuljudski, nije

povratan. Zato je pogrešno kontraobaveštajno ispitivanje započeti eksperimentalno, sa namerom da se neuspešni pristupi napuštaju jedan po jedan dok se slučajno ne otkrije valjana metoda. Neuspesi ispitivača, njegova mukotrpna povlačenja iz slepih ulica, jačaju samopouzdanje izvora i povećavaju njegovu sposobnost pružanja otpora. Dok se ispitivač muči da od ispitivanog lica sazna činjenice koje je trebalo utvrditi pre početka ispitivanja, ispitivano lice saznaje sve više o ispitivaču.

B. Plan ispitivanja

Planiranje ispitivanja važnije je od pojedinosti plana. Budući da nijedna dva ispitivanja nisu ista, ispitivanje se na početku ne može realno isplanirati od A do Š u svim pojedinostima. Ipak, može i mora biti isplanirano od A do F ili od A do M. Izgledi za neuspeh tokom neplaniranog kontraobaveštajnog ispitivanja neprihvatljivo su veliki. Još gore, pristup „napred po svaku cenu” može uništiti izglede za uspeh čak i ako se kasnije primene valjane metode.

Obaveštajna kategorija kojoj ispitivano lice pripada, iako nije presudna za planiranje, ipak ima određeni značaj. Plan ispitivanja putnika razlikuje se od plana za druge vrste izvora zato što je vreme dostupno za postavljanje pitanja često kratko. Provera njegovog bona fides zato je često manje temeljna. Po pravilu se smatra razumno pouzdanim ako su utvrđeni njegov identitet i odsustvo veza sa drugim obaveštajnim službama, ako provere evidencija ne daju nepovoljne podatke, ako u njegovom prikazu sopstvene prošlosti nema propusta ili nesaglasnosti koji ukazuju na značajno uskraćivanje informacija, ako ne pokušava da prikriveno izvuče informacije o ispitivaču ili njegovoj službi i ako voljno pruža detaljne informacije koje deluju pouzdano ili se kao takve potvrde.

[redacted] (b)(1) (b)(3)

T A J N O

Prebezi se obično mogu ispitivati samostalno, barem neko vreme. Pritisak da se uključe drugi po pravilu neće dolaziti od strane službe, već od obaveštajne komponente ODYOKE-a. Vreme raspoloživo za samostalnu proveru i operativnu obradu treba izračunati na početku, uz pravično uvažavanje prava i interesa drugih pripadnika obaveštajne zajednice. Najvažnija pojedinačna činjenica koju treba imati na umu pri planiranju ispitivanja sovjetskih prebega jeste da se izvestan procenat njih pokazao kao kontrolisani agenti; procene tog procenta desezale su čak

(b)(1)
(b)(3)

tokom više godina posle 1955. (22)

Nedostatak izvršnih ovlašćenja KUBARK-a naročito je značajan kada se razmatra ispitivanje osumnjičenog agenta ili bilo kog drugog lica od kojeg se očekuje da pruža otpor. Po pravilu je teško uspeti u kontraobaveštajnom ispitivanju izvora koji pruža otpor ako služba koja sprovodi ispitivanje ne može da kontroliše ispitivano lice i njegovo okruženje onoliko dugo koliko se pokaže potrebnim.

(b)(1)
(b)(3)

(b)(1)
(b)(3)

T A J N O

Kao što je ranije pomenuto, agenti i kadrovski pripadnici neprijateljskih službi često su upoznati sa nedostatkom policijskih ovlašćenja KUBARK-a. Takvi izvori mogu zahtevati da odmah budu pušteni ako su zadržani radi samostalnog ispitivanja. Ako se njihov zahtev odbije, kasnije mogu podneti tužbu zbog nezakonitog pritvaranja. Premeštanje u centar za ispitivanje ne treba koristiti kao automatsko rešenje. Plan ispitivanja Stanice ili Baze treba da uzme u obzir pravna razmatranja, probleme smeštaja i čuvanja lica koja se samostalno ispituju, kao i frustraciju koja može nastati trošenjem mnogo vremena i stručnog osoblja na izvor koji uporno odbija saradnju. U protivnom, Stanica ili Baza može previše pritiskati u pokušaju da brzo dobije rezultate, popustiti pod pritiskom i pustiti ispitivano lice od kojeg nije pribavljeno razjašnjenje.

C. Specifičnosti

1. Konkretna svrha

Pre nego što postavljanje pitanja počne, ispitivač mora jasno znati šta želi da sazna, zašto smatra da izvor raspolaže tim informacijama, koliko su one važne i kako ih je najbolje pribaviti. Svaka nejasnoća u tome, ili postavljanje pitanja zasnovano na pretpostavci da će se svrha oblikovati tek kada ispitivanje započne, gotovo sigurno vodi besciljnosti i konačnom neuspehu. Ako se konkretni ciljevi ne mogu jasno utvrditi, potrebna je dalja istraga pre početka postavljanja pitanja.

2. Otpor

Procenjuju se vrsta i intenzitet očekivanog otpora. Korisno je unapred utvrditi da li bi tražene informacije na bilo koji način ugrozile ili oštetile interese ispitivanog lica. Ako bi, ispitivač treba da razmotri mogu li se iste informacije, ili njihova potvrda, pribaviti iz drugog izvora. Neposredno ispitivanje osumnjičenih na slaboj činjeničnoj osnovi obično će potrošiti vreme, a ne uštedeti ga. S druge strane, ako potrebne informacije nisu osetljive sa stanovišta ispitivanog lica,

obično je bolje jednostavno ih zatražiti nego pokušavati da se lice obmanom navede na priznanje i tako stvoriti nepotrebno nadmetanje umova.

Preliminarna psihološka analiza ispitivanog lica olakšava procenu da li će ono verovatno pružati otpor i, ako hoće, da li će taj otpor proisteći iz straha da će mu lični interesi biti oštećeni ili iz nesaradljive prirode uredno-tvrdoglavih i srodnih tipova. Osobine ispitivanog lica određuju i izbor metoda koje će se koristiti za prevazilaženje otpora.

3. Okruženje ispitivanja

Prostorija u kojoj će se ispitivanje sprovoditi treba da bude bez ometanja. Boje zidova, plafona, tepiha i nameštaja ne treba da budu upadljive. Slike treba ukloniti ili treba da budu bezizražajne. Da li će nameštaj obuhvatati radni sto ne zavisi od pogodnosti za ispitivača, već od očekivane reakcije ispitivanog lica na značenja nadmoći i službenosti. Običan sto može biti primereniji. Duboka tapacirana fotelja za ispitivano lice ponekad je pogodnija od drvene stolice sa uspravnim naslonom, jer se, ako se lice zatim primora da dugo stoji ili mu se na drugi način uskrati fizička udobnost, kontrast pojačava i nastaje veća dezorijentacija. Pojedine rasprave o ispitivanju kategorično ističu vrednost rasporeda osvetljenja u kojem se izvor svetlosti nalazi iza ispitivača i direktno zaslepljuje ispitivano lice. I ovde je nepromenljivo pravilo nerealno. Na izvor koji sarađuje takav raspored deluje inhibirajuće, a izvor koji uskraćuje informacije može učiniti još tvrdoglavijim. Kao i sve druge pojedinosti, i ova zavisi od ličnosti ispitivanog lica.

Dobro planiranje sprečiće prekide. Ako se prostorija koristi i u druge svrhe, na vratima tokom ispitivanja treba da stoji natpis „NE UZNEMIRAVAJ” ili njegov ekvivalent. Posledice toga da neko uđe zato što je zaboravio olovku ili želi da pozove

ispitivača na ručak mogu biti razorne. Iz istog razloga u prostoriji ne treba da postoji telefon; gotovo sigurno će zazvoniti u najgorem trenutku. Pored toga, telefon je vidljiva veza sa spoljnim svetom; njegovo prisustvo čini da se ispitivano lice oseća manje odsečeno i sposobnije za pružanje otpora.

Prostorija za ispitivanje pruža idealne uslove da se ispitivano lice fotografiše bez njegovog znanja, skrivanjem fotoaparata iza slike ili na drugom mestu.

Ako se kao mesto ispitivanja koristi nova konspirativna kuća, mora se pažljivo proučiti kako bi se proverilo da li se čitavo okruženje može kontrolisati na željeni način. Na primer, treba unapred utvrditi karakteristike električne struje, kako bi transformatori ili drugi uređaji za prilagođavanje bili dostupni ako zatrebaju.

Po pravilu se preduzimaju mere da se ispitivanje snima, prenosi u drugu prostoriju ili i jedno i drugo. Većina iskusnih ispitivača ne voli da vodi beleške. Oslobađanje od tog zadatka omogućava im da se usredsrede na ono što izvori govore, način na koji to govore i sve drugo što rade dok govore ili slušaju. Drugi razlog za izbegavanje beleženja jeste to što ono odvlači pažnju i ponekad uznemirava ispitivano lice. Tokom više seansi sprovedenih bez vođenja beležaka, lice može postepeno steći prijatnu iluziju da ne govori za zapisnik. Još jedna prednost snimka jeste to što se kasnije može reprodukovati. Na neka lica iznenadno slušanje sopstvenog glasa deluje uznemirujuće. Snimak takođe sprečava kasnije izvrtanje ili poricanje priznanja. Trake se mogu montirati i spajati sa delotvornim rezultatima, pod uslovom da se obrada može sakriti. Na primer, ako su umešana dva osumnjičena lica i B-u se samo kaže da je A priznao njihovu zajedničku obmanu, B može verovati da je tvrdnja laž i da ispitivači ponovo primenjuju stare trikove. Ali ako čuje A-ovo snimljeno priznanje, ili A-ovu traku montiranu tako da zvuči kao priznanje, ishod može biti sasvim drugačiji. Snimak je i dragoceno sredstvo za obuku ispitivača, koji na taj način

mogu proučavati sopstvene greške i najdelotvornije tehnike. Posebno poučna ispitivanja, ili izabrani delovi takvih ispitivanja, mogu se koristiti i u obuci drugih.

Kada je moguće, audio-opremu treba koristiti i za prenos toka ispitivanja u drugu prostoriju koja služi kao mesto za prisluškivanje. Glavna prednost prenosa jeste to što licu koje rukovodi ispitivanjem omogućava da beleži ključne tačke i oblikuje dalju strategiju, da jednog ispitivača zameni drugim, pravilno odredi trenutak dramatičnog prekida i slično. Korisno je i postaviti malu signalnu lampicu iza ispitivanog lica ili obezbediti drugi način da se ispitivaču, bez znanja izvora, signalizira da treba da napusti prostoriju radi konsultacija ili da će neko drugi upravo ući.

4. Učesnici

Ispitivana lica po pravilu se ispituju odvojeno. Razdvajanje omogućava primenu više tehnika koje inače ne bi bile moguće. Ono kod izvora pojačava i osećaj odsečenosti od prijateljske pomoći. Suočavanje dva osumnjičena lica ili više njih radi izazivanja međusobnih optužbi ili priznanja naročito je opasno ako mu nisu prethodile odvojene seanse ispitivanja tokom kojih je od jednog lica postignuto povinovanje ili su barem pribavljena značajna priznanja koja se odnose na oba. Tehnike odvojenog ispitivanja povezanih izvora razmatraju se u delu IX.

Broj ispitivača angažovanih u jednom slučaju kreće se od jednog čoveka do velikog tima. Veličina tima zavisi od više okolnosti, pre svega od važnosti slučaja i intenziteta otpora izvora. Iako većinu seansi čine jedan ispitivač i jedno ispitivano lice, neke od kasnije opisanih tehnika zahtevaju prisustvo dva, tri ili četiri ispitivača. Tim od dva čoveka naročito je podložan nenamernim netrpeljivostima i sukobima koji ne proizlaze iz dodeljenih uloga. Planiranje i

kasnije vođenje treba da uklone takve suprotne tokove pre nego što se razviju, naročito zato što će izvor nastojati da ih upotrebi u svoju korist.

Članovi tima koji nisu angažovani na drugim zadacima mogu se najbolje iskoristiti na mestu za prisluškivanje. Neiskusni ispitivači mogu mnogo naučiti slušajući ispitivanje dok je u toku.

Kada postavljanje pitanja započne, ispitivač mora istovremeno delovati na dva nivoa. Pokušava da učini dve naizgled protivrečne stvari: da uspostavi odnos poverenja sa ispitivanim licem, ali da ostane u osnovi nepristrasan posmatrač. Može se izvoru koji pruža otpor predstaviti kao moćan i zloslutan, radi uklanjanja otpora i stvaranja potrebnih uslova za odnos poverenja, dok na dubljem nivou ostaje potpuno neopredeljen i beleži značaj reakcija ispitivanog lica i delotvornost sopstvenog postupanja. Loši ispitivači često mešaju ovo delovanje na dva nivoa sa igranjem uloge, ali razlika je suštinska. Ispitivač koji se u spoljašnjem nastupu samo pretvara da oseća određenu emociju ili da prema izvoru ima određeni stav verovatno neće biti uverljiv; izvor brzo oseća obmanu. Čak i deca veoma brzo prepoznaju takvo pretvaranje. Da bi bilo uverljivo, saosećanje ili ljutnja moraju biti stvarni; da bi bili korisni, ne smeju ometati dublji nivo preciznog i nepristrasnog posmatranja. Delovanje na dva nivoa nije teško ni neobično; većina ljudi ponekad istovremeno deluje kao izvođač i posmatrač, osim kada su njihove emocije toliko duboko uključene u situaciju da se kritička sposobnost raspada. Iskustvom ispitivač postaje vešt u tom dualizmu. Ispitivač koji utvrdi da se emocionalno uključio i da više nije sposoban za neokrnjenu objektivnost treba da prijavi tu činjenicu kako bi mogao biti zamenjen. Uprkos svim naporima da se izabere ispitivač čije ga godine, poreklo, veštine, ličnost i iskustvo čine najboljim izborom, ponekad se dogodi da ispitivač i ispitivano lice pri prvom susretu osete

neposrednu privlačnost ili odbojnost toliko snažnu da brza promena ispitivača postane neophodna. Nijedan ispitivač ne treba da okleva da obavesti nadređenog kada emocionalna uključenost postane očigledna. Dokaz neprofesionalnosti nije sama reakcija, već njeno neprijavljivanje.

Druge razloge za promenu ispitivača treba predvideti i izbeći na početku. Tokom prvog dela ispitivanja odnos koji se razvija između ispitivača i izvora koji u početku ne sarađuje važniji je od pribavljenih informacija; kada se taj odnos uništi promenom ispitivača, zamena mora početi gotovo od početka. Zapravo počinje u nepovoljnijem položaju, jer je izloženost ispitivanju učinila izvor sposobnijim da pruža otpor. Zato Baza, Stanica ili centar ne treba da za glavnog ispitivača odrede osobu koja neće biti dostupna do procenjenog završetka slučaja.

5. Vremensko planiranje

Pre početka ispitivanja treba proceniti vreme koje će verovatno biti potrebno i vreme koje će verovatno biti na raspolaganju ispitivaču i ispitivanom licu. Ako lice neće biti pritvoreno, njegov uobičajeni raspored treba unapred utvrditi kako ne bi moralo da bude pušteno u presudnom trenutku zato što ima zakazanu obavezu ili mora da ode na posao.

Pošto je izvlačenje informacija iz izvora koji uporno odbija saradnju najteži način rada, ispitivanje ne treba započeti dok se ne prikupe sve relevantne činjenice dostupne iz otvorenih izvora i izvora koji sarađuju.

Seanse ispitivanja izvora koji pruža otpor i nalazi se u pritvoru ne treba održavati po nepromenljivom rasporedu. Sposobnost pružanja otpora slabi dezorijentacijom. Ispitivano lice može biti ostavljeno samo danima; može biti vraćeno u ćeliju, dopušteno mu da spava pet minuta, a zatim ponovo dovedeno

na ispitivanje koje se vodi kao da je u međuvremenu proteklo osam sati. Načelo je da se seanse planiraju tako da poremete osećaj hronološkog reda kod izvora.

6. Okončanje

Završetak ispitivanja treba isplanirati pre početka postavljanja pitanja. Vrste pitanja koja će se postavljati, metode koje će se primenjivati, pa čak i ciljevi koji će se tražiti, mogu biti oblikovani onim što će se dogoditi kada se dođe do kraja. Ako će, na primer, ispitivano lice biti predato službi zemlje domaćina, važnije je nego obično da se na najmanju moguću meru svede količina informacija o KUBARK-u i njegovim metodama koju može saopštiti. Ako će biti pušteno u lokalnu sredinu, možda stavljeno na crnu listu kao osumnjičeni neprijateljski agent, ali bez kasnijeg kontraobaveštajnog nadzora, važno je izbeći nedorečen završetak koji je ispitivano lice upozorio na naše sumnje, a nije utvrdio ništa. Najlošija su ispitivanja koja se završe postepenim nestajanjem u nedorečenu prazninu.

Unapred treba razmotriti i niz praktičnih pojedinosti završetka. Da li dokumenta izvora treba vratiti i da li će na vreme biti dostupna? Da li treba da bude plaćen? Ako je izmišljivač informacija ili neprijateljski agent, da li je fotografisan i da li su mu uzeti otisci prstiju? Da li su kasniji kontakti potrebni ili poželjni i da li su obezbeđene mogućnosti ponovnog uspostavljanja kontakta? Da li je pribavljena izjava o odricanju od potraživanja?

Kao što je navedeno na početku ovog odeljka, uspešno ispitivanje izvora koji pruža snažan otpor po pravilu obuhvata dva ključna procesa: proračunatu regresiju ispitivanog lica i pružanje prihvatljivog racionalnog opravdanja. Ako su ta dva koraka sprovedena, postaje veoma važno da se novostečena popustljivost učvrsti preobraćenjem. Drugim rečima, ispitivano lice koje je konačno otkrilo tražene informacije i kojem je dat razlog za njihovo otkrivanje koji umiruje njegovo samopoštovanje, savest ili oboje, često će biti raspoloženo da učini poslednji korak: prihvati vrednosti ispitivača i stane na njegovu stranu. Ako se sada razmatra operativna upotreba,

preobraćenje je neophodno. Ali čak i ako izvor više nema vrednost nakon što mu je zaliha informacija iscrpljena, dodatno vreme provedeno sa njim radi zamene novog osećaja praznine novim vrednostima može biti dobra mera predostrožnosti. Sve nekomunističke službe povremeno imaju teškoće sa nezadovoljnim bivšim ispitivanim licima koja iznose zahteve i prete neprijateljskim delovanjem ili ga preduzimaju ako zahtevi nisu ispunjeni. Prebezi naročito, zato što su često neprijateljski nastrojeni prema svakom autoritetu, izazivaju teškoće pretnjama da će pokrenuti postupke pred lokalnim sudovima ili njihovim pokretanjem, organizovanjem objavljivanja osvetničkih priča ili obraćanjem lokalnoj policiji. Bivše ispitivano lice naročito će verovatno kasnije stvarati teškoće ako je tokom ispitivanja bilo izloženo obliku prisile nametnutom spolja. Vreme provedeno nakon završetka ispitivanja na jačanju osećaja izvora da je prihvaćen u svetu ispitivača može predstavljati samo mali deo vremena koje bi bilo potrebno za suzbijanje njegovih pokušaja osvete. Pored toga, preobraćenje može stvoriti koristan i trajan operativni resurs. (Videti i napomene u VIII B 4.)

VIII. NEPRINUDNO KONTRAOBAVEŠTAJNO ISPITIVANJE

A. Opšte napomene

Termin „neprinudno” ovde se koristi da označi metode ispitivanja koje nisu zasnovane na prinudi nad licem koje ne želi da sarađuje, primenom nadmoćne sile koja potiče izvan njega samog. Međutim, neprinudno ispitivanje ne sprovodi se bez pritiska. Naprotiv, cilj je stvaranje najvećeg mogućeg pritiska, ili barem onolikog koliko je potrebno da se izazove povinovanje. Razlika je u tome što se pritisak stvara unutar ispitivanog lica. Njegov otpor se postepeno slabi, a poriv da popusti jača, sve dok na kraju samo sebe ne porazi.

Psihološko manipulisanje licem dok se ne povinuje, bez primene spoljašnjih metoda kojima bi bilo primorano da se pokori, zvuči teže nego što jeste. Početna prednost pripada ispitivaču. On od samog početka zna mnogo više o izvoru nego što izvor zna o njemu. Uz to, na više načina može stvoriti i pojačati utisak sveznanja. Može, na primer, pokazati ispitivanom licu debeo dosije sa njegovim imenom. Čak i kada dosije sadrži malo toga ili ništa osim praznog papira, prisnost sa kojom ispitivač govori o prošlosti lica može ga uveriti da je sve poznato i da je otpor uzaludan.

Ako je ispitivano lice pritvoreno, ispitivač može manipulisati i njegovim okruženjem. Već samim prekidanjem svih drugih ljudskih kontakata „ispitivač preuzima potpuni nadzor nad društvenim okruženjem izvora”. (3) On vrši ovlašćenja svemoćnog roditelja, određujući kada će izvor biti poslat na spavanje, kada i šta će jesti, da li će biti nagrađen za dobro ponašanje ili kažnjen za loše. Ispitivač može, i zaista ume, da učini

svet ispitivanog lica ne samo drugačijim od sveta na koji je naviklo već i neobičnim samim po sebi - svetom u kojem su poznati obrasci vremena, prostora i čulnog opažanja poremećeni. Okruženje može naglo promeniti. Na primer, izvor koji uopšte odbija da govori može se neko vreme držati u neprijatnoj samici. Zatim ga prijateljski nastrojena osoba neočekivano izvede u šetnju kroz šumu. Osetivši olakšanje i polet, ispitivano lice obično neće moći da ne odgovori na bezazlene opaske o vremenu i cveću. Razgovor se zatim proširuje na uspomene i ubrzo se uspostavlja obrazac verbalne razmene. I Nemci i Kinezi delotvorno su koristili ovaj postupak.

Ispitivač takođe bira emocionalni ključ, ili ključeve, u kojima će se voditi ispitivanje ili bilo koji njegov deo.

Zbog ovih i drugih prednosti, „...vešti i odlučni ispitivači gotovo bez izuzetka uspevaju da od svojih izvora pribave makar neke informacije.... Kada je reč o ispitivanju ratnih zarobljenika, procenat izvora koji napuste pravilo ‘samo ime, čin i broj’ ili druga naređenja da ćute uglavnom iznosi između 95 i 100 odsto....” (3)

B. Struktura ispitivanja

Kontraobaveštajno ispitivanje sastoji se od četiri dela: uvodne faze, izviđanja, detaljnog ispitivanja i zaključne faze.

1. Uvodna faza

Većina ispitivanih lica koja pružaju otpor uskraćuje pristup značajnim kontraobaveštajnim informacijama kojima raspolaže iz jednog ili više od četiri razloga. Prvi je određena negativna reakcija prema ispitivaču. Loše početno postupanje ili duboka antipatija mogu izvor učiniti nesaradljivim čak i kada nema ništa značajno ili štetno da sakrije. Drugi razlog je to što neki izvori pružaju otpor „po prirodi”, odnosno usled ranog uslovljavanja protiv svakog povinovanja autoritetu. Treći je uverenje lica da će tražene informacije biti

štetne ili optužujuće po njega lično, odnosno da će saradnja sa ispitivačem za njega imati bolnije posledice nego nesaradnja. Četvrti razlog jeste ideološki otpor. Izvor se poistovetio sa nekim ciljem, političkim pokretom ili organizacijom, odnosno sa protivničkom obaveštajnom službom. Bez obzira na njegov stav prema ispitivaču, njegovu ličnost i strahove u vezi sa budućnošću, osoba duboko odana neprijateljskom cilju po pravilu će tokom ispitivanja pružati snažan otpor.

Jedan od glavnih ciljeva uvodne faze jeste potvrđivanje procene ličnosti dobijene preliminarnom proverom i omogućavanje ispitivaču da izvor dublje razume kao pojedinca. Osim kada je vreme presudno, ispitivač ne treba da postane nestrpljiv ako se ispitivano lice udaljava od ciljeva ispitivanja i vraća ličnim brigama. Tada mogu biti otkrivene značajne činjenice koje nisu iznete tokom preliminarne provere. Sam izveštaj o preliminarnoj proveri oživljava; tip postaje pojedinac dok lice govori. Naizgled nepovezani monolozi o ličnim stvarima ponekad predstavljaju uvod u značajna priznanja. Neki ljudi ne mogu sebe navesti da pruže informacije koje ih prikazuju u nepovoljnom svetlu sve dok, kroz dugo uvodno racionalizovanje, ne steknu osećaj da su pripremili teren i da će ispitivač sada razumeti zašto su postupili kako jesu. Ako je ispitivanom licu neophodno da sačuva obraz, pokušaj da ga se natera da skrati uvod i pređe na samu stvar biće gubljenje vremena. Po njegovom viđenju, ono govori o važnoj temi - zašto. Biće uvređeno i može postati potpuno nesaradljivo ako se suoči sa upornim zahtevima da bez uvoda pređe na ogoljeno „šta”.

Postoji još jedna prednost u tome da se licu dopusti da u prvoj fazi ispitivanja govori slobodno, pa i nepovezano. Ispitivač tada može nesmetano da posmatra. Ljudi mnogo toga saopštavaju neverbalnim putem. Vešti ispitivači, na primer, pažljivo slušaju glasove i iz njih mnogo saznaju. Ispitivanje nije samo

verbalna radnja; ono je i glasovna izvedba, a glas odaje napetost, strah, odbojnost prema određenim temama, kao i druge korisne podatke. Korisno je posmatrati i usta ispitivanog lica, koja po pravilu otkrivaju mnogo više od njegovih očiju. Pokreti i držanje tela takođe govore. Ako lice inače široko gestikulira i fizički je opušteno, ali u određenom trenutku sedi ukočeno i nepomično, njegovo držanje verovatno predstavlja fizički izraz unutrašnje napetosti. Ispitivač treba da zapamti temu koja je izazvala takvu reakciju.

Jedan udžbenik o ispitivanju navodi sledeće fizičke pokazatelje emocija i preporučuje ispitivačima da ih beleže, ne kao konačne dokaze, već kao pomoćna sredstva pri proceni:

(1) Rumeno ili zajapureno lice ukazuje na bes ili postiđenost, ali ne nužno i na krivicu.

(2) „Hladan znoj” snažan je znak straha i šoka.

(3) Bledo lice ukazuje na strah i obično pokazuje da se ispitivač približio osetljivoj tački.

(4) Suva usta označavaju nervozu.

(5) Nervna napetost pokazuje se i uvrtanjem maramice ili snažnim stezanjem šaka.

(6) Emocionalno opterećenje ili napetost mogu izazvati snažno lupanje srca, vidljivo u pulsu i na vratu.

(7) Blago hvatanje daha, zadržavanje daha ili nesiguran glas mogu odati ispitivano lice.

(8) Vrpoljenje može imati mnogo oblika, a svi oni predstavljaju dobre pokazatelje nervoze.

(9) Muškarac pod emocionalnim opterećenjem ili nervnom napetošću nesvesno će privući laktove uz telo. To je zaštitni odbrambeni mehanizam.

(10) Kretanje stopala kada je jedna noga prebačena preko kolena druge može poslužiti kao pokazatelj. Krvotok u potkolenici tada je delimično prekinut, pa slobodno stopalo blago poskakuje ili se pomera sa svakim otkucajem srca. Kako se puls ubrzava, pokret postaje izraženiji i lakše uočljiv.

Zastoji su takođe značajni. Kad god osoba govori o temi koja je za nju važna, ona unapred nadzire sopstvene reči, brzinom munje. To samonadziranje postaje intenzivnije kada razgovara sa nepoznatom osobom, a naročito kada odgovara na njena pitanja. Njegova svrha jeste da se od ispitivača zadrže informacije o krivici ili podaci koji bi narušili samopoštovanje govornika. Kada se pitanja ili odgovori približe osetljivim područjima, prethodno unutrašnje proveravanje verovatno će stvoriti mentalne blokade. One zatim proizvode neprirodne pauze, besmislene glasove kojima govornik kupuje vreme ili druge prekide. Nije lako razlikovati bezazlene blokade - ono što se zadržava radi ličnog ugleda - od blokada povezanih sa krivicom, odnosno od onoga što ispitivač treba da sazna. Međutim, uspešno uspostavljen odnos poverenja teži da ukloni bezazlene blokade, ili da ih barem svede na najmanju meru.

Uspostavljanje odnosa poverenja drugi je glavni cilj uvodne faze ispitivanja. Ispitivač ponekad unapred, na osnovu preliminarne provere, zna da izvor neće sarađivati. U drugim slučajevima verovatnoća otpora utvrđuje se bez preliminarne provere; otkriveni neprijateljski agenti, na primer, obično imaju ne samo volju da pružaju otpor već i sredstva za to, u obliku legende ili drugog objašnjenja. Ipak, očekivanje da će informacije biti uskraćene povećava, umesto da umanjuje, vrednost odnosa poverenja. Drugim rečima,

nedostatak odnosa poverenja može navesti ispitivano lice da uskrati informacije koje bi inače slobodno pružilo, dok postojanje takvog odnosa može navesti lice koje je u početku odlučilo da ćuti da promeni stav. Zato ispitivač ne sme postati neprijateljski nastrojen ako naiđe na početno neprijateljstvo, niti na bilo koji drugi način potvrditi negativne stavove sa kojima se može susresti na početku. Tokom ove prve faze njegovo držanje treba da ostane poslovno, ali i nenametljivo prijateljsko i gostoljubivo. Uvodne izjave ispitivanog lica poput: „Znam šta vi takvi tražite i odmah mogu da vam kažem da od mene nećete dobiti ništa" najbolje je dočekati mirnim pitanjem: „Zašto mi ne kažete šta vas je naljutilo?" U ovoj fazi ispitivač treba da izbegava da bude uvučen u sukob, bez obzira na to koliko izazivački mogu biti stav ili reči ispitivanog lica. Ako na grubost ne odgovori ni neiskrenim uveravanjima da je licu „prijatelj", ni jednakim besom, već mirnim zanimanjem za ono što ga je uznemirilo, ispitivač odmah stiče dve prednosti. Uspostavio je nadmoć koja će mu kasnije biti potrebna kako se ispitivanje bude razvijalo i povećao je izglede za uspostavljanje odnosa poverenja.

Trajanje uvodne faze zavisi od vremena potrebnog da se uspostavi odnos poverenja ili da se utvrdi da dobrovoljna saradnja nije moguća. To može biti doslovno pitanje nekoliko sekundi, ali može biti i dugotrajna, teška borba. Iako je cena u vremenu i strpljenju ponekad visoka, nastojanje da se kod lica stvori osećaj da je ispitivač saosećajan ne treba napustiti dok se ne iscrpu sva razumna sredstva, osim, naravno, kada ispitivanje ne zaslužuje mnogo vremena. U suprotnom, verovatno je da ispitivanje neće dati najbolje rezultate. Zapravo, verovatno će doživeti neuspeh, a ispitivač ne treba da odustane od uspostavljanja odnosa poverenja zbog unutrašnjeg uverenja da nijedan razuman čovek ne bi sam sebe optužio pružanjem traženih informacija. Istorija ispitivanja puna je priznanja i drugih samooptužujućih izjava nastalih kao posledica zamene spoljašnjeg sveta svetom ispitivanja. Drugim

rečima, kako prizori i zvuci spoljašnjeg sveta blede, njihov značaj za ispitivano lice teži da bledi zajedno sa njima. Taj svet zamenjuju prostorija za ispitivanje, njena dva učesnika i dinamičan odnos među njima. Kako ispitivanje odmiče, lice je sve sklonije da otkriva ili uskraćuje informacije u skladu sa vrednostima sveta ispitivanja, a ne sveta izvan njega, osim kada su periodi postavljanja pitanja samo kratki prekidi u njegovom uobičajenom životu. U tom malom svetu sa dva stanovnika sukob ličnosti - za razliku od sukoba ciljeva - poprima preuveličanu snagu, nalik tornadu u vazdušnom tunelu. Uključeno je samopoštovanje i ispitivanog lica i ispitivača, pa lice pokušava da sačuva tajne od protivnika iz subjektivnih razloga, jer je čvrsto rešeno da ne bude gubitnik, podređeni. Ako, s druge strane, ispitivač uspostavi odnos poverenja, lice može uskraćivati podatke iz drugih razloga, ali njegovom otporu često nedostaje ogorčena, krajnja odlučnost koja nastaje kada sukob postane ličan.

Ispitivač koji tokom uvodne faze nasluti ili utvrdi da sluša legendu treba da se odupre prvom, prirodnom porivu da pokaže njenu neistinitost. Kod nekih ispitivanih lica zahtevi ega i potreba da sačuvaju obraz toliko su isprepleteni sa očuvanjem legende da će nazivanje lica lažovom samo pojačati otpor. Bolje je ostaviti izlaz, neku prazninu koja izvoru omogućava da ispravi priču a da ne izgleda smešno.

Ako se mnogo kasnije tokom ispitivanja odluči da se lice suoči sa dokazom da laže, sledeći povezani savet o sudskom unakrsnom ispitivanju može biti koristan:

„Mnogo toga zavisi od redosleda kojim se vodi unakrsno ispitivanje neiskrenog svedoka. Važno pitanje nikada ne treba postaviti dok se za njega ne položi temelj na takav način da, kada se suoči sa činjenicom, svedok ne može ni da je porekne ni da je objasni. Često

se događa da i najštetniji dokumentarni dokaz, u obliku pisma ili izjave pod zakletvom, potpuno podbaci kao pokazatelj neistine samo zbog neveštog načina na koji se njime rukuje. Ako posedujete pismo koje je napisao svedok i u kojem o nekom delu predmeta zauzima stav suprotan onome u koji se upravo zakleo, izbegnite uobičajenu grešku da mu pismo pokažete radi prepoznavanja, zatim mu ga pročitate i upitate: 'Šta imate da kažete na to?' Dok mu čitate pismo, svedok će prikupljati misli i pripremati objašnjenja očekujući pitanje koje sledi, pa će se dejstvo štetnog pisma izgubiti.... Pravilan način upotrebe takvog pisma jeste da se svedok mirno navede da ponovi izjave koje je dao tokom glavnog ispitivanja, a kojima pismo protivreči. Zatim mu ga pročitajte. Svedok nema objašnjenje. Izneo je činjenicu; nema čime da je relativizuje." (41)

2. Izviđanje

Ako ispitivano lice sarađuje od samog početka ili se tokom uvodne faze uspostavi odnos poverenja i izvor počne da sarađuje, faza izviđanja nije potrebna; ispitivač neposredno prelazi na detaljno ispitivanje. Međutim, ako ispitivano lice uskraćuje informacije, potreban je period istraživanja. Obično već postoje pretpostavke o tome šta uskraćuje: da je izmišljivač informacija, agent RIS-a ili nešto drugo što smatra važnim da sakrije. Moguća je i pretpostavka da je znao za takve aktivnosti koje je sprovodio neko drugi. U svakom slučaju, svrha izviđanja jeste brzo proveravanje pretpostavke i, što je još važnije, ispitivanje uzroka, obima i intenziteta otpora.

Tokom uvodne faze ispitivač je označio verovatna područja otpora beležeći teme koje su izazvale emocionalne ili fizičke reakcije, govorne blokade ili druge pokazatelje. Sada počinje da ispituje ta područja. Svaki iskusan ispitivač primetio je da, kada ispitivano lice

nešto uskraćuje, njegova uznemirenost raste kako se pitanja približavaju osetljivoj tački. Što je tema bezbednija, izvor govori opširnije. Ali kako mu pitanja postaju sve neprijatnija, ispitivano lice postaje manje razgovorljivo ili možda čak neprijateljski nastrojeno. Tokom uvodne faze ispitivač je dopuštao delovanje ovog zaštitnog mehanizma. Sada se, međutim, stalno vraća svakom području osetljivosti dok ne utvrdi položaj svakog od njih i intenzitet odbrane. Ako je otpor slab, sama upornost može ga savladati, pa detaljno ispitivanje može uslediti odmah. Ako je otpor snažan, treba uvesti novu temu, a detaljno ispitivanje sačuvati za treću fazu.

Tokom izviđanja naročito se mogu pojaviti dve opasnosti. Do ovog trenutka ispitivač nije nastavljao isti pravac postavljanja pitanja kada bi naišao na otpor. Sada to čini, pa odnos poverenja može biti narušen. Neka ispitivana lica ovu će promenu shvatiti lično i težiće da sukob pretvore u lični. Ispitivač treba da se odupre toj tendenciji. Ako joj podlegne i uključi se u nadmetanje umova, možda neće moći da izvrši zadatak. Drugo iskušenje koje treba izbeći jeste prirodna sklonost da se prerano pribegne varkama ili tehnikama prinude kako bi se stvar rešila odmah. Osnovna svrha izviđanja jeste utvrđivanje vrste i stepena pritiska koji će biti potreban u trećoj fazi. Ispitivač treba da sačuva svoja najjača sredstva dok ne sazna sa čim se suočava.

3. Detaljno ispitivanje

a.

Ako je uspostavljen odnos poverenja i ispitivano lice nema ništa značajno da sakrije, detaljno ispitivanje predstavlja samo uobičajene probleme. Najvažnija uobičajena pitanja jesu sledeća:

Ispitivač mora tačno znati šta želi da sazna. Na papiru ili čvrsto u mislima treba da ima sva pitanja na koja traži odgovore. Obično

se dešava da izvor raspolaže relativno velikom količinom informacija koje imaju malu ili nikakvu obaveštajnu vrednost, a samo malom zbirkom dragocenih podataka. Prirodno će nastojati da govori o onome što najbolje zna. Ispitivač ne treba brzo da pokaže nestrpljenje, ali ne sme ni dopustiti da se cilj izgubi iz vida. Merodavno ostaje ono što je nama potrebno, a ne ono što ispitivano lice može najlakše da pruži.

Istovremeno je potrebno uložiti svaki napor da ispitivano lice tokom ispitivanja ne sazna gde se tačno nalaze praznine u našim informacijama. Ovo načelo naročito je važno ako ispitivano lice nastavlja uobičajen život, svake večeri odlazi kući i pojavljuje se na ispitivanju samo jednom ili dva puta nedeljno, ili ako njegova bona fides i dalje ostaje sumnjiva. Ipak, gotovo u svim okolnostima treba izbegavati jasno otkrivanje naših interesovanja i znanja. Obično je loša praksa čak i najspremnijem za saradnju ispitivanom licu predati uredan spisak pitanja i zatražiti da odgovore napiše. (Ovo ograničenje ne odnosi se na pisanje autobiografije niti na informativna pitanja koja nisu predmet spora sa izvorom.) Radi prikrivanja, deo vremena obično se posvećuje pitanjima koja imaju malu ili nikakvu obaveštajnu vrednost. Ispitivač može pomoći tom postupku tako što će povremeno beležiti, ili se pretvarati da beleži, stavke koje ispitivanom licu deluju važno, ali nemaju obaveštajnu vrednost. Sa tog stanovišta, ispitivanje se može smatrati uspešnim ako izvor koji je zapravo neprijateljski agent protivničkoj strani može saopštiti samo opšte oblasti našeg interesovanja, ali ne može precizno utvrditi pojedinosti a da pritom ne uključi i obmanjujuće informacije.

Dobra je praksa da se izveštaj o svakom ispitivanju sastavi istog dana kada je ispitivanje obavljeno ili, najkasnije, pre naredne sesije, kako bi se nedostaci mogli odmah otkloniti, a praznine ili protivrečnosti pravovremeno uočiti.

Korisno je i zatražiti od ispitivanog lica da beleži teme koje bi trebalo obraditi, a koje mu padaju na pamet tokom razgovora o neposrednim pitanjima. Sam čin zapisivanja usputne stavke ili misli učvršćuje je u njegovom umu. Teme koje se pojave tokom ispitivanja obično se zaborave ako nisu zabeležene; ako se odmah obrade kao digresija, sklone su da poremete plan ispitivanja.

Pitanja u debrifingu po pravilu treba formulisati tako da podstiču potvrdan odgovor i moraju biti konkretna. Ispitivač ne treba da prihvati opšte odricanje bez daljeg ispitivanja. Na primer, pitanje „Znate li nešto o fabrici X?" verovatnije će izazvati odričan odgovor nego pitanja „Imate li prijatelje koji rade u fabrici X?" ili „Možete li opisati njen spoljašnji izgled?"

Važno je utvrditi da li je ispitivano lice znanje o nekoj temi steklo neposredno, saznalo posredno ili ono predstavlja samo pretpostavku. Ako su informacije pribavljene posredno, potrebni su identiteti podizvora i povezani podaci o kanalu. Ako se izjave zasnivaju na pretpostavkama, za procenu su neophodne činjenice na kojima se zaključci temelje.

Kako detaljno ispitivanje napreduje, otkrivaće se dodatni biografski podaci. Takve podatke treba uneti u evidenciju, ali je po pravilu bolje ne udaljavati se od bezlične teme radi praćenja biografskog traga. Takvim tragovima može se vratiti kasnije, osim ako ne izazovu nove sumnje u bona fides.

Kako se detaljno ispitivanje nastavlja, naročito oko njegove sredine, želja ispitivača da završi zadatak može ga učiniti sve poslovnijim, pa čak i osornim. Može početi da skraćuje ili izostavlja uobičajena pitanja o stanju ispitivanog lica kojima je otvarao ranije sesije. Može poželeti da sve

odlučnije prekida prisećanja ili digresije. Njegovo interesovanje premestilo se sa samog ispitivanog lica, koje je malopre bilo zanimljiva osoba, na zadatak da sazna ono što ono zna. Međutim, ako je uspostavljen odnos poverenja, ispitivano lice će brzo osetiti i zameriti ovu promenu stava. Ovo je naročito važno ako je ispitivano lice prebeg suočen sa zbunjujućim promenama i nalazi se u izrazito emotivnom stanju. Svako ispitivano lice ima uspone i padove, trenutke kada je umorno ili napola bolesno i trenutke kada su mu lični problemi istrošili živce. Osobena prisnost situacije ispitivanja i sama činjenica da je ispitivač namerno izgradio odnos poverenja često će navesti lice da govori o svojim sumnjama, strahovima i drugim ličnim reakcijama. Ispitivač ne treba naglo da prekida taj tok niti da pokazuje nestrpljenje, osim ako razgovor oduzima nesrazmerno mnogo vremena ili izgleda verovatno da se lične teme namerno koriste kao dimna zavesa kako bi se ispitivač sprečio da obavi posao. Ako se smatra da ispitivano lice sarađuje, ono bi od početka do kraja postupka trebalo da oseća da je interesovanje ispitivača za njega ostalo nepromenjeno. Ako se ispitivanje ubrzo ne završi, stav ispitivanog lica prema ispitivaču verovatno neće ostati stalan. Ono će osećati sve veću privrženost ispitivaču ili postajati sve neprijateljskije. Po pravilu, najbolji način da ispitivač odnos održi stabilnim jeste da od početka do kraja zadrži isti miran, opušten i otvoren stav.

Detaljno ispitivanje završava se tek kada: (1) budu pribavljene sve korisne kontraobaveštajne informacije; (2) opadajuća korist i preče obaveze nalože prekid; ili (3) baza, stanica ili centar priznaju potpuni ili delimični poraz. Prestanak iz bilo kog razloga osim prvog samo je privremen. Ozbiljna je greška otpisati ispitivano lice koje je uspešno pružalo otpor ili lice čije je ispitivanje prekinuto pre nego što je njegov potencijal

iscrpljen. KUBARK mora voditi evidenciju o takvim osobama, jer se ljudi i okolnosti menjaju. Sve dok izvor ne umre ili nam ne saopšti sve što zna, a što je relevantno za naše ciljeve, njegovo ispitivanje može biti prekinuto, možda i godinama, ali nije završeno.

4. Zaključna faza

Završetak ispitivanja ne označava završetak odgovornosti ispitivača. Od početka planiranja do kraja postavljanja pitanja bilo je potrebno razumeti i sprečavati različite teškoće koje osvetoljubivi bivši izvor može izazvati. Kao što je ranije navedeno, nedostatak izvršnih ovlašćenja KUBARK-a u inostranstvu i njegova operativna potreba da ostane bezličan čine ga naročito podložnim napadima pred sudovima ili u štampi. Najbolja odbrana od takvih napada jeste prevencija, pridobijanjem izvora ili nametanjem povinovanja. Kako god da je stvarna saradnja postignuta, čini se da njeno postojanje odvraća od kasnijeg neprijateljstva. Lice koje je u početku pružalo otpor može početi da sarađuje zbog delimičnog poistovećivanja sa ispitivačem i njegovim interesima, ili se izvor može na taj način poistovetiti upravo zbog sopstvene saradnje. U oba slučaja malo je verovatno da će kasnije izazvati ozbiljne teškoće. Stvarne probleme češće stvaraju ispitivana lica koja su uspela da uskrate informacije.

Sledeći koraci po pravilu čine rutinski deo zaključne faze:

a. Pribavlja se izjava o odricanju od potraživanja ili sporazum o čuvanju tajne.

b. Ako su ispitivanom licu data bilo kakva obećanja, ispitivač ih preispituje kako bi se uverio da su ispunjena. Ako je potrebno, o njima razgovara sa izvorom radi otklanjanja nesporazuma.

c. Ako bi dalji sastanci mogli biti poželjni, objašnjavaju se načini ponovnog uspostavljanja kontakta.

d. Lična imovina vraća se ispitivanom licu uz potvrdu. Ako se nešto tada ne može vratiti, na primer dokument, po mogućnosti se daje objašnjenje ili nudi rešenje prihvatljivo izvoru. Ako izvor treba nagraditi novcem ili poklonom, po pravilu se pribavlja potvrda.

e. Ako tokom završne sesije ispitivano lice pokazuje ozbiljno neprijateljstvo, preti sudskim postupkom ili na drugi način ukazuje na nameru da se osveti, Centrala se odmah obaveštava.

f. Ispitivač učestvuje u izradi plana daljeg postupanja sa izvorom, jer je njegovo neposredno poznavanje izvora od značaja.

C. Tehnike neprinudnog ispitivanja izvora koji pružaju otpor

Ako se otpor izvora pojavi tokom preliminarne provere ili tokom uvodne faze ili izviđanja, mogu se primeniti neprinudne metode slabljenja otpora i jačanja sklonosti ka popuštanju i saradnji. Iako su ove metode ovde prikazane približno prema rastućem nivou pritiska, ne treba zaključiti da svaku treba isprobavati sve dok ključ ne odgovara bravi. Naprotiv, veliki deo veštine i uspeha iskusnog ispitivača počiva na njegovoj sposobnosti da metodu prilagodi izvoru. Sama primena neuspešnih tehnika povećaće volju i sposobnost ispitivanog lica da pruža otpor.

Ovo načelo utiče i na odluku da se primene tehnike prinude i određuje njihov izbor. Ako, prema proceni ispitivača, potpuno otporan izvor poseduje veštinu i odlučnost da izdrži bilo koju neprinudnu metodu ili njihovu kombinaciju, bolje je u potpunosti ih izbeći.

Delotvornost većine neprinudnih tehnika zavisi od njihovog uznemirujućeg dejstva. Sama situacija ispitivanja uznemirava većinu ljudi koji se s njom prvi put susreću. Cilj je pojačati to dejstvo i radikalno poremetiti poznate emocionalne

i psihološke veze ispitivanog lica. Kada se taj cilj ostvari, sposobnost pružanja otpora ozbiljno je oslabljena. Nastupa razdoblje, koje može biti izuzetno kratko, privremene obamrlosti, neke vrste psihološkog šoka ili paralize. Izaziva ga traumatično ili subtraumatično iskustvo koje, slikovito rečeno, razara svet poznat ispitivanom licu, kao i njegovu sliku o sebi u tom svetu. Iskusni ispitivači prepoznaju ovo dejstvo kada se pojavi i znaju da je izvor u tom trenutku znatno otvoreniji za sugestiju i mnogo skloniji povinovanju nego neposredno pre doživljenog šoka.

Drugo dejstvo koje često proizvode neprinudne, kao i prinudne metode jeste izazivanje osećanja krivice kod ispitivanog lica. Većina ljudi ima područja krivice u svojoj emocionalnoj topografiji, a ispitivač ih često može ucrtati samo posmatranjem odbijanja da se prate određeni pravci ispitivanja. Da li osećanje krivice ima stvarne ili zamišljene uzroke ne utiče na posledice njegovog pojačavanja. Kada se osoba navodi da oseća sve veću krivicu, po pravilu se povećavaju i njena anksioznost i poriv da sarađuje kako bi pronašla izlaz.

Ukratko, tehnike koje slede treba uskladiti sa ličnošću pojedinačnog ispitivanog lica, a njihova delotvornost pojačava se dobrim tempiranjem i brzim iskorišćavanjem trenutka šoka. (Nekoliko narednih stavki preuzeto je od Sheehana.) (32)

1. Odlazak u susednu prostoriju

Ponekad se informacije potrebne od ispitivanog lica koje uporno odbija saradnju mogu pribaviti od izvora koji je voljan da sarađuje. Ispitivač treba da odluči da li je priznanje neophodno za njegov cilj ili je stvarni cilj informacija kojom, pored nevoljnog izvora, možda raspolažu i drugi. Napornom izvlačenju istine od nevoljnih ispitivanih lica treba pristupiti samo ako se iste informacije ne mogu lakše pribaviti drugde ili ako operativni razlozi zahtevaju samooptuživanje.

2. Niko vas ne voli

Ispitivano lice koje uskraćuje podatke bez ozbiljnih posledica po sebe ponekad se može navesti da govori jednostavnom taktikom ukazivanja da su do tada sve informacije o njegovom slučaju došle od drugih osoba. Ispitivač želi da bude pravičan. Uviđa da su neki od onih koji su ga optužili možda bili pristrasni ili zlonamerni. U svakom slučaju, činjenice će nužno biti prikazane jednostrano ako ispitivano lice ne uspostavi ravnotežu. Izvor duguje sebi da se uveri da je ispitivač čuo obe strane priče.

3. Svevideće oko (ili: Priznanje je dobro za dušu)

Ispitivač koji već zna deo priče objašnjava izvoru da svrha postavljanja pitanja nije pribavljanje informacija; ispitivač već sve zna. Njegov stvarni cilj jeste da proveri iskrenost, odnosno pouzdanost, čast i druge osobine izvora. Zatim postavlja nekoliko pitanja na koja zna odgovore. Ako ispitivano lice slaže, mirno i odlučno mu se saopštava da je lagalo. Veštim manipulisanjem poznatim činjenicama ispitivač može naivno lice uveriti da su sve njegove tajne otkrivene i da bi dalji otpor bio ne samo besmislen već i opasan. Ako ova tehnika veoma brzo ne deluje, mora se napustiti pre nego što ispitivano lice sazna stvarne granice znanja ispitivača.

4. Doušnik

Pritvaranje omogućava brojne varke. Jedna od njih, ubacivanje doušnika kao cimera izvora u ćeliji, toliko je poznata, naročito u komunističkim zemljama, da joj je korisnost umanjena, ako ne i uništena. Manje je poznata varka ubacivanja dva doušnika u ćeliju. Jedan od njih, A, povremeno pokušava da iz izvora izvuče poneku informaciju; B ćuti. U odgovarajućem trenutku, dok A nije prisutan, B upozorava izvor da A-u ništa ne govori, jer sumnja da je A doušnik koga su vlasti ubacile.

Sumnja prema jedinom cimeru u ćeliji ponekad se može razbiti ako on izvoru pokaže skriveni mikrofon koji je „pronašao" i predloži da razgovaraju samo šapatom na drugom kraju prostorije.

5. Vesti od kuće

Dopuštanje ispitivanom licu da prima pažljivo odabrana pisma od kuće može doprineti dejstvima koja ispitivač želi da postigne. Dopuštanje izvoru da piše pisma, naročito ako ga je moguće navesti da poveruje da će ona biti prokrijumčarena bez znanja vlasti, može proizvesti informacije koje je teško izvući neposrednim postavljanjem pitanja.

6. Svedok

Ako su drugi optužili ispitivano lice za špijunažu u korist neprijateljske službe ili za drugu aktivnost koju ono poriče, javlja se iskušenje da se izvor koji uporno odbija saradnju odmah suoči sa optuživačem ili optuživačima. Međutim, brzo suočavanje ima dve slabosti: verovatno će pojačati tvrdoglavost poricanja i uništiće mogućnost primene suptilnijih metoda.

Jedna od tih metoda jeste da se ispitivano lice smesti u spoljašnju kancelariju, a pored njega sprovede u unutrašnju kancelariju optuživač koga lično poznaje ili, zapravo, bilo koja osoba, čak i ona koja je prijateljski nastrojena prema izvoru i ne sarađuje sa ispitivačima, za koju se veruje da nešto zna o onome što ispitivano lice skriva. Neophodno je i da ispitivano lice zna ili sumnja da svedok možda raspolaže informacijama koje ga terete. Svedok se brzo sprovodi pored ispitivanog lica; njima se ne dopušta da razgovaraju. Stražar i stenograf ostaju sa ispitivanim licem u spoljašnjoj kancelariji. Posle približno jednog sata ispitivač koji ga je ispitivao tokom prethodnih sesija otvara vrata i poziva stenografa da uđe sa stenografskim blokom i olovkama. Nakon izvesnog vremena ona ponovo izlazi i prekucava beleške, praveći nekoliko kopija preko indiga. Zastaje, pokazuje na ispitivano lice i pita stražara kako

se pravilno piše njegovo ime. Može i neposredno pitati ispitivano lice kako se pravilno piše naziv neke ulice, zatvora, ime komunističkog obaveštajnog oficira ili bilo koji drugi podatak usko povezan sa aktivnošću za koju je optuženo. Završeni materijal odnosi u unutrašnju kancelariju, zatim izlazi i telefonom traži da neko dođe kao zvanični svedok. Pojavljuje se drugi muškarac i ulazi u unutrašnju kancelariju. Osoba kojoj je dodeljena uloga doušnika možda je na početku postupka puštena kroz zadnja vrata; ako sarađuje, može nastaviti svoju ulogu. U oba slučaja, dva ispitivača, sa „doušnikom" ili bez njega, sada izlaze iz unutrašnje kancelarije. Za razliku od ranijeg držanja, sada su opušteni i nasmejani. Glavni ispitivač kaže stražaru: „U redu, Tome, vrati ga. Više nam nije potreban." Čak i ako ispitivano lice tada insistira da ispriča svoju stranu, kaže mu se da se opusti, jer će ispitivač doći do njega sutra ili prekosutra.

Razgovor sa svedokom može se snimiti. Ako svedok optuži ispitivano lice, nema problema. Ako to ne učini, ispitivač nastoji da ga navede da govori o neprijateljskom agentu koji je nedavno osuđen pred sudom ili je svedoku poznat na drugi način. Tokom naredne sesije sa izvorom, deo snimljene optužbe može mu se pustiti ako je potrebno. Ili se primedbe svedoka o poznatom špijunu, uređene prema potrebi, mogu pustiti tako da ispitivano lice poveruje da se odnose na njega.

Svedoci koji sarađuju mogu se uputiti da preuveličavaju, tako da, ako se snimak pusti ispitivanom licu ili se organizuje suočavanje, izvor, na primer osumnjičeni kurir, čuje kako svedok preuveličava njegov značaj. Svedok tvrdi da je ispitivano lice samo usputno obavljalo ulogu kurira, a da je zapravo vođa grupe RIS-a za otmice. Ispitivač glumi zaprepašćenje i govori u uređaj za snimanje: „Mislio sam da je samo kurir; da nam je rekao istinu, nameravao sam da ga pustim. Ali ovo je mnogo ozbiljnije. Na osnovu ovakvih optužbi

moraću da ga predam lokalnoj policiji radi suđenja.” Kada čuje ove reči, ispitivano lice može priznati istinu o manjoj krivici kako bi izbeglo težu kaznu. Ako nastavi da uskraćuje informacije, ispitivač može stati na njegovu stranu govoreći: „Znate, uopšte nisam uveren da je taj i taj ispričao tačnu priču. Lično mislim da je mnogo preuveličavao. Zar nije? Šta je prava istina?”

7. Saosumnjičeni

Ako se sumnja da su dva ili više izvora za ispitivanje zajedno učestvovala u delima usmerenim protiv bezbednosti Sjedinjenih Država, treba ih odmah razdvojiti. Ako vreme dopušta, možda je korisno, zavisno od psihološke procene obojice, odložiti ispitivanje približno nedelju dana. Na svako uznemireno raspitivanje bilo kog od njih može se odgovoriti sveznajućim osmehom i rečima poput: „Doći ćemo do vas kada bude vreme. Sada nema žurbe.” Ako dokumenti, svedoci ili drugi izvori pruže podatke o ispitivanom licu A, primedbe kao što su: „B kaže da ste u Smolensku prijavili tog i tog tajnoj policiji. Je li to tačno? Da li je to bilo 1937?” pomažu da se kod A stvori utisak da B govori.

Ako je ispitivač sasvim siguran u činjenice, ali ne može da dobije priznanje ni od A ni od B, može se sastaviti pisano priznanje i na njemu reprodukovati potpis A. (Korisno je ako B može da prepozna potpis A, ali to nije neophodno.) Priznanje sadrži ključne činjenice, ali su one izobličene; prikazuje se kao da A pokušava da svu odgovornost prebaci na B. U istu svrhu mogu se koristiti i montirani zvučni snimci koji zvuče kao da je A optužio B, zasebno ili zajedno sa pisanim „priznanjem”. Ako se A oseća pomalo bolesno ili potišteno, može se provesti pored prozora ili na drugi način pokazati B bez mogućnosti razgovora; B će njegov pokunjeni izgled verovatno protumačiti kao dokaz priznanja i optuživanja. (Važno je da u svim takvim varkama A bude emocionalno i psihološki slabiji od B.) B zatim čita ili sluša „priznanje” A. Ako B nastavi da uskraćuje informacije, ispitivač

treba odmah da ga otpusti, uz obrazloženje da je potpisano priznanje A dovoljno i da nije važno hoće li ga B potvrditi. Na sledećoj sesiji sa B, ispitivač bira neko sporedno pitanje koje mu suštinski ne nanosi štetu, ali je ipak preuveličano, pa kaže: „Nisam siguran da je A ovde bio sasvim pravičan prema vama. Želite li da mi ispričate svoju stranu?" Ako B zagrize mamac, ispitivač prelazi na važnije oblasti.

Može se primeniti i postupak sa spoljašnjom i unutrašnjom kancelarijom. A, slabiji, uvodi se u unutrašnju kancelariju, a vrata se ostavljaju blago odškrinuta ili se ostavlja otvoren nadsvetlik. Stražar zatim dovodi B u spoljašnju kancelariju i postavlja ga tako da može da čuje, ali ne sasvim jasno. Ispitivač započinje rutinsko ispitivanje A, govori prilično tiho i navodi A da čini isto. Druga osoba u unutrašnjoj kancelariji, prema prethodnom dogovoru, zatim tiho izvodi A kroz druga vrata. Svaki zvuk odlaska prikriva ispitivač, zveckajući pepeljarom ili pomerajući sto ili veliku stolicu. Čim se druga vrata ponovo zatvore i A više ne može da čuje, ispitivač nastavlja ispitivanje. Glas mu postaje sve glasniji i gnevniji. Govori A da govori glasnije jer ga jedva čuje. Postaje uvredljiv, dostiže vrhunac i zatim kaže: „Dobro, tako je bolje. Zašto to niste odmah rekli?" Ostatak monologa osmišljen je tako da B stekne utisak da je A sada počeo da govori istinu. Ispitivač iznenada promoli glavu kroz vrata i razbesni se kada vidi B i stražara. „Idiote!" kaže stražaru. „Šta radite ovde?" Preseca promrmljani pokušaj stražara da objasni grešku, vičući: „Vodite ga odavde! S tobom ću kasnije!"

Kada, prema proceni ispitivača, B bude prilično uveren da se A slomio i ispričao svoju priču, ispitivač može reći B: „Sada kada nam je A sve priznao, želeo bih da ga pustim. Ali ne želim da jednog od vas pustim pre drugog; trebalo bi da izađete istovremeno. A izgleda prilično besan na vas, smatra da ste ga vi uvukli u ovu nevolju. Možda će se čak vratiti vašem sovjetskom operativnom oficiru zaduženom za vođenje izvora i reći

da se niste vratili zato što ste pristali da ostanete ovde i radite za nas. Zar za vas ne bi bilo bolje da vas obojicu pustim zajedno? Zar ne bi bilo bolje da mi ispričate svoju stranu priče?”

8. Ivan je glupan

Neprijateljskom agentu može biti korisno ukazati da je priča za pokriće bila loše osmišljena, da je druga služba traljavo obavila posao i da je za nju tipično da zanemaruje dobrobit svojih agenata. Ispitivač ovu poruku može učiniti ličnom objašnjavajući da su ga impresionirali hrabrost i inteligencija agenta. Agentu prodaje zamisao da pravi prijatelj nije njegova stara služba već ispitivač, koji ga razume i staraće se o njegovoj dobrobiti.

9. Ispitivači u paru

Najčešća tehnika ispitivača u paru jeste postupak Mutt-and-Jeff: surovi, gnevni i zapovednički tip suprotstavlja se prijateljskom i mirnom tipu. Ovaj postupak najbolje deluje na žene, adolescente i plašljive muškarce. Ako je ispitivač koji je do tada vodio najveći deo ispitivanja uspostavio izvestan odnos poverenja, treba da preuzme prijateljsku ulogu. Ako odnos poverenja ne postoji, a naročito ako se razvio antagonizam, glavni ispitivač može preuzeti drugu ulogu. Gnevni ispitivač od početka govori glasno; ako ispitivano lice jasno ne pokaže da je spremno da ispriča svoju priču, on nadvikuje njegove odgovore i prekida ga. Udara po stolu. Mirni ispitivač ne treba ravnodušno da posmatra predstavu, već da suptilno pokaže da se i sam pomalo plaši kolege. Gnevni ispitivač optužuje lice za druga nedela, bilo koja, naročito ona koja su gnusna ili ponižavajuća. Jasno pokazuje da ispitivano lice lično smatra najodvratnijom osobom na svetu. Tokom tirade prijateljski i mirni ispitivač prekida ga rečima: „Sačekaj, Džime. Smiri se.” Gnevni ispitivač uzvraća vikom: „Ćuti! Ja ovo vodim. Ranije sam lomio bednike, slomiću i ovoga, potpuno.” Gađenje pokazuje pljuvanjem na

pod, držanjem za nos ili nekim drugim prostim gestom. Konačno, crven u licu i besan, kaže: „Idem da napravim pauzu i popijem nekoliko jakih pića. Ali vratiću se u dva, a ti, propalico, bolje budi spreman da govoriš.” Kada se vrata za njim zalupaju, drugi ispitivač govori licu koliko mu je žao, koliko mrzi da radi sa takvim čovekom, ali nema izbora, i kako bi možda bilo bolje kada bi takvi grubijani ćutali i dali čoveku poštenu priliku da ispriča svoju stranu, i tako dalje.

Ispitivač koji radi sam takođe može primeniti tehniku Mutt-and-Jeff. Posle niza napetih i neprijateljskih sesija ispitivano lice uvodi se u drugu ili preuređenu prostoriju sa udobnim nameštajem, cigaretama i sličnim pogodnostima. Ispitivač ga poziva da sedne i izražava žaljenje što ga je ranija tvrdoglavost izvora primorala da primenjuje takvu taktiku. Od sada će sve biti drugačije. Ispitivač razgovara sa njim kao čovek sa čovekom. Američki ratni zarobljenik, koji je tokom debrifinga opisao ispitivanje neprijateljske službe koja je koristila ovaj pristup, ovako je opisao ishod: „Pa, ušao sam i tamo je bio čovek, bio je oficir... zamolio me je da sednem i bio je veoma ljubazan... Bilo je veoma upečatljivo. Ja sam, pa, gotovo imao osećaj da tamo sedi prijatelj. Morao sam s vremena na vreme da zastanem i podsetim se da taj čovek nije moj prijatelj... Takođe sam osećao kao da ne mogu da budem nepristojan prema njemu... Bilo mi je mnogo teže da, pa, gotovo sam osećao da imam jednaku odgovornost da razgovaram sa njim i pružim razloge i opravdanja kao što sada imam da razgovaram sa vama.” (18)

Druga zajednička tehnika oba ispitivača stavlja u prijateljske uloge. Međutim, dok je glavni ispitivač iskren, držanje i glas drugog stvaraju utisak da on samo glumi saosećanje kako bi ispitivano lice uhvatio u zamku. Ubacuje nekoliko trik-pitanja iz kategorije „Kada ste prestali da tučete svoju ženu?” Glavni ispitivač upozorava kolegu da prestane. Kada ovaj ponovi taktiku, glavni ispitivač, uz blagi prizvuk ljutnje, kaže: „Nismo ovde da ljudima postavljamo zamke, već da dođemo do istine. Predlažem da sada izađete. Ja ću ovo preuzeti.”

Po pravilu nije produktivno oba ispitivača postaviti u neprijateljske uloge.

Jezik

Ako ispitivano lice koje uporno odbija saradnju govori više jezika, bolje je ispitivati ga na jeziku koji najslabije poznaje sve dok je cilj ispitivanja pribavljanje priznanja. Nakon što ispitivano lice prizna neprijateljsku nameru ili delatnost, prelazak na jezik koji bolje poznaje olakšaće dalje ispitivanje.

Nagli prelazak sa jednog jezika na drugi može zatećи izvor koji pruža otpor. Ako je ispitivano lice izdržalo niz pitanja na nemačkom ili korejskom, na primer, iznenadno pitanje na ruskom: „Ko je vaš operativni oficir zadužen za vođenje izvora?” može izazvati odgovor pre nego što izvor uspe da se zaustavi.

Ispitivač koji potpuno vlada jezikom koji se koristi ipak može odlučiti da upotrebi tumača ako ispitivano lice ne poznaje jezik kojim će ispitivač i tumač međusobno razgovarati i ne zna da ispitivač poznaje njegov maternji jezik. Glavna prednost jeste to što ponovljeno slušanje svega omogućava ispitivaču da pažljivije prati glas, izraz lica, gestove i druge pokazatelje. Ova varka očigledno nije pogodna za bilo koji oblik rafalnog postavljanja pitanja, a nedostatak joj je i to što licu dopušta da se sabere posle svakog pitanja. Treba je koristiti samo sa tumačem obučenim za ovu tehniku.

Od osnovne je važnosti da ispitivač koji ne koristi tumača dobro vlada odabranim jezikom. Ako to nije slučaj, ako mu govor narušavaju gramatičke greške ili snažan akcenat, izvor koji pruža otpor obično će se osetiti osnaženim. Gotovo svi ljudi naučeni su da verbalnu veštinu povezuju sa inteligencijom, obrazovanjem, društvenim položajem i sličnim osobinama. Greške ili pogrešan izgovor omogućavaju ispitivanom licu i da pogrešno razume ili glumi nerazumevanje i tako dobije na vremenu. Kada uoči ograničenja rečnika ispitivača, može pribegavati i dugim, višesložnim formulacijama radi zamagljivanja.

Spinoza i Mortimer Snerd

Ako postoji razlog za sumnju da izvor koji uskraćuje informacije raspolaže korisnim kontraobaveštajnim podacima, ali nije imao pristup vrhu ciljne organizacije, nivou politike i komandovanja, uporno postavljanje pitanja o temama visokog nivoa o kojima izvor ništa ne zna može otvoriti put za izvlačenje informacija sa nižih nivoa. Ispitivano lice se, na primer, pita o politici KGB-a: odnosu službe prema vladi, njenim vezama sa drugim službama i tako dalje. Na njegove prigovore da o takvim pitanjima ništa ne zna odgovara se kategoričnim insistiranjem da zna, da mora znati i da čak i najgluplji ljudi na njegovom položaju to znaju. Komunistički ispitivači koji su ovu taktiku primenjivali protiv američkih ratnih zarobljenika povezivali su je sa kažnjavanjem odgovora „ne znam”, najčešće tako što su zarobljenika prisiljavali da stoji mirno sve dok ne pruži neki potvrdan odgovor. Kada bi postupak trajao dovoljno dugo, izvoru bi se postavilo pitanje na koje zaista zna odgovor. Brojni Amerikanci pominjali su „ogroman osećaj olakšanja kada vas konačno pitaju nešto na šta možete odgovoriti”. Jedan je rekao: „Znam da sada zvuči neobično, ali bio sam im iskreno zahvalan kada su prešli na temu o kojoj sam nešto znao.” (3)

Vuk u jagnjećoj koži

Iznet je predlog da se izvor koji uspešno uskraćuje informacije može varkom navesti na povinovanje ako ga se ubedi da ima posla sa protivničkom službom. Uspeh varke zavisi od uspešnog oponašanja protivničke strane. Operativni oficir zadužen za vođenje izvora, koji izvoru ranije nije bio poznat i dobro vlada odgovarajućim jezikom, razgovara sa njim u okolnostima koje ga uveravaju da ima posla sa protivničkom službom. Izvor se podvrgava debrifingu o tome šta je rekao Amerikancima, a šta im nije rekao. Varka će verovatnije uspeti ako ispitivano lice nije bilo zatvoreno, ali bi inscenirano „bekstvo”, koje organizuje doušnik, moglo postići isti cilj. Obično je varka toliko složena i rizična da se njena primena ne preporučuje.

Alisa u zemlji čuda

Cilj tehnike „Alisa u zemlji čuda”, odnosno tehnike zbunjivanja, jeste da poremeti očekivanja i uslovljene reakcije ispitivanog lica. Ono je naviklo na svet koji ima izvestan smisao, makar samo njemu: svet kontinuiteta i logike, predvidljiv svet. Za taj svet se drži kako bi učvrstilo svoj identitet i sposobnost otpora.

Tehnika zbunjivanja nije osmišljena samo da izbriše poznato, već i da ga zameni neobičnim. Iako ovu metodu može primenjivati jedan ispitivač, bolje je prilagođena radu dvojice ili trojice. Kada lice uđe u prostoriju, prvi ispitivač postavlja pitanje koje deluje jednostavno, ali je u suštini besmisleno. Bez obzira na to pokušava li ispitivano lice da odgovori, drugi ispitivač odmah nastavlja, prekidajući svaki pokušaj odgovora, potpuno nepovezanim i jednako nelogičnim pitanjem. Ponekad se dva ili više pitanja postavljaju istovremeno. Visina, ton i jačina glasova ispitivača nemaju veze sa sadržajem pitanja. Ne dopušta se da se razvije bilo kakav obrazac pitanja i odgovora, niti su sama pitanja međusobno logički povezana. U toj neobičnoj atmosferi lice otkriva da su obrasci govora i mišljenja koje je naučilo da smatra normalnim zamenjeni jezivom besmislenošću. Ispitivano lice može početi da se smeje ili odbiti da situaciju shvati ozbiljno. Međutim, kako se postupak nastavlja, iz dana u dan ako je potrebno, ono počinje da pokušava da pronađe smisao u situaciji koja postaje mentalno nepodnošljiva. Tada će verovatno dati značajna priznanja ili čak izneti celu priču samo da bi zaustavilo tok besmislica koji ga zasipa. Ova tehnika može biti naročito delotvorna kod uredno-tvrdoglavog tipa.

Regresija

Postoji više neprinudnih tehnika za izazivanje regresije. Sve zavise od kontrole ispitivača nad okruženjem i, kao uvek, od pravilnog usklađivanja metode sa izvorom. Neka ispitivana lica mogu se dovesti u regresiju

upornim manipulisanjem vremenom, usporavanjem i pomeranjem satova i posluživanjem obroka u neobično vreme, deset minuta ili deset sati nakon poslednjeg obroka. Dan i noć se mešaju. Ni sesije ispitivanja ne prate obrazac; lice se može vratiti na dodatna pitanja samo nekoliko minuta pošto je otpušteno na noćni odmor. Mlaki pokušaji saradnje mogu se zanemariti, a nesaradnja nagraditi. (Na primer, izvor koji uspešno pruža otpor može se uznemiriti ako dobije nagradu za „dragoceni doprinos” koji je dao.) Tehnika „Alisa u zemlji čuda” može pojačati dejstvo. Dva ili više ispitivača, koji rade kao tim i smenjuju se, uz potpuno mešanje vremena obe metode, mogu postavljati pitanja koja ispitivanom licu onemogućavaju da pruži smislene i značajne odgovore. Lice odsečeno od poznatog sveta nastoji da ga u izvesnoj meri ponovo stvori u novom i neobičnom okruženju. Može pokušavati da prati vreme, da živi u poznatoj prošlosti, da se drži starih pojmova odanosti, da sa jednim ispitivačem ili više njih uspostavi međuljudske odnose nalik ranijim odnosima sa drugim ljudima i da izgradi druge mostove ka poznatom. Sprečavanje tih pokušaja verovatno će ga gurati sve dublje u sebe, sve dok više ne bude u stanju da svoje reakcije kontroliše kao odrasla osoba.

Za izazivanje regresije koristi se i tehnika placeba. Ispitivanom licu daje se placebo, bezopasna tableta šećera. Kasnije mu se kaže da je uzelo lek, serum istine, koji će ga navesti da poželi da govori i sprečiti ga da laže. Želja lica da pronađe opravdanje za povinovanje, koje predstavlja jedini izlaz iz mučnog položaja, može ga navesti da poželi da veruje da je drogirano i da mu niko ne može zameriti što sada iznosi priču. Gottschalk primećuje: „Pojedinci pod pojačanim stresom skloniji su reakciji na placebo.” (7)

Orne je razmatrao proširenje pojma placeba u objašnjenju onoga što naziva tehnikom „čarobne sobe”. „Primer bi bio... zatvorenik kome se hipnotičkom sugestijom kaže da mu ruka postaje topla. Međutim,

u ovom slučaju zatvorenikova ruka zaista postaje topla, što se lako postiže skrivenim aparatom za dijatermiju. Ili mu se može sugerisati... da će cigareta imati gorak ukus. I ovde mu se može dati cigareta pripremljena tako da ima blag, ali primetno gorak ukus.” Raspravljajući o stanjima pojačane sugestibilnosti, koja ipak nisu stanja transa, Orne kaže: „I hipnoza i neki lekovi koji izazivaju hipnoidna stanja u javnosti se smatraju situacijama u kojima pojedinac više nije gospodar sopstvene sudbine i zato nije odgovoran za svoje postupke. Čini se, dakle, mogućim da bi hipnotička situacija, za razliku od same hipnoze, mogla biti iskorišćena da pojedinca oslobodi osećanja odgovornosti za sopstvene postupke i tako ga navede da otkrije informacije.” (7)

Drugim rečima, psihološki nezreo izvor ili izvor doveden u regresiju mogao bi prihvatiti nagoveštaj ili sugestiju da je drogiran, hipnotisan ili na drugi način onesposobljen za pružanje otpora, čak i ako na nekom nivou prepoznaje da sugestija nije istinita, zbog snažne želje da izbegne stres situacije kapitulacijom. Ove tehnike izvoru pružaju racionalno opravdanje koje mu je potrebno.

Bilo da regresija nastane spontano tokom pritvaranja ili ispitivanja, bilo da je izazvana prinudnom ili neprinudnom tehnikom, ne treba joj dopuštati da traje duže nego što je potrebno za postizanje povinovanja. Teške tehnike izazivanja regresije najbolje je primenjivati u prisustvu psihijatra kako bi se kasnije obezbedio potpuni povratak. Čim može, ispitivač licu pokazuje izlaz, razlog koji mu omogućava da sačuva obraz dok popuštanjem izlazi iz bolne dileme. Ispitivač tada postaje očinski nastrojen. Bilo da je izgovor to što su drugi već priznali, „svi ostali momci to rade”, što ispitivano lice ima priliku da se iskupi, „u suštini si dobar momak”, ili što nije moglo drugačije, „oni su te naterali”, delotvorno racionalno opravdanje, ono za koje će se izvor odmah uhvatiti, verovatno će biti jednostavno. To je verzija dečjih izgovora prilagođena odrasloj osobi.

Poligraf

Poligraf se može koristiti i za druge svrhe, ne samo za procenu istinitosti. Na primer, može služiti kao pomoć pri proveravanju raspona jezika koje ispitivano lice govori ili njegove upućenosti u obaveštajne poslove, za brzo preliminarno proveravanje širokih oblasti znanja i kao pomoć u psihološkoj proceni izvora. Ipak, njegova osnovna funkcija u kontraobaveštajnom ispitivanju jeste da pruži dodatno sredstvo za proveru obmane ili uskraćivanja informacija.

Izvor koji pruža otpor, a za koga se sumnja da je povezan sa neprijateljskom tajnom organizacijom, treba najmanje jednom podvrgnuti poligrafskom ispitivanju. Može biti potrebno više ispitivanja. Po pravilu, poligraf ne treba koristiti kao sredstvo krajnje nužde. Pouzdanija očitavanja dobiće se ako se instrument upotrebi pre nego što lice bude izloženo snažnom pritisku, bilo da je taj pritisak prinudan ili ne. Dovoljno podataka za ovu svrhu obično je dostupno nakon preliminarne provere i jedne ili dve sesije ispitivanja.

Iako je poligraf dragoceno pomoćno sredstvo, nijedan ispitivač ne treba da oseća da instrument može preuzeti njegovu odgovornost. „Poligraf ne polaže pravo na stoprocentnu pouzdanost. Rezultati ispitivanja mogu biti raznoliki koliko i pojedinci koji se ispituju, a tumačenje zapisa nije jednostavno pitanje odlučivanja da li je lice reagovalo ili nije. Mnogi zapisi su sasvim određeni; neki, međutim, ukazuju samo na verovatnoću, a od dva do pet procenata ispitanih slučajeva na kraju bude klasifikovano kao neodlučno, pri čemu ključne oblasti ostaju nerazjašnjene.” (9)

Najbolji rezultati postižu se kada kontraobaveštajni ispitivač i operater poligrafa blisko sarađuju u pripremi tehničkog ispitivanja. Operateru su potrebne sve dostupne informacije o ličnosti izvora, kao i operativna pozadina i razlozi za sumnju. Kontraobaveštajni ispitivač zauzvrat može delotvornije sarađivati i rezultate tehničkog ispitivanja preciznije uklopiti u

celinu svojih nalaza ako osnovno razume instrument i način njegovog rada.

Sledeća rasprava zasniva se na radu R. C. Davisa „Fiziološke reakcije kao sredstvo za procenu informacija”. (7) Iako se očekuju poboljšanja, instrument koji je danas u širokoj upotrebi meri disanje, sistolni krvni pritisak i galvansku reakciju kože (GSR).

„Jedan nedostatak upotrebe disanja kao pokazatelja”, prema Davisu, „jeste njegova podložnost voljnoj kontroli.” Štaviše, ako izvor „zna da će promene disanja poremetiti sve fiziološke promenljive koje kontroliše autonomni deo nervnog sistema, a možda i neke druge, za delotvornost fizioloških metoda otkrivanja laži potreban je određeni stepen saradnje ili neznanja”. Uopšteno, „disanje tokom obmane pliće je i sporije nego tokom govorenja istine... čini se da je zadržavanje daha prilično karakteristično za iščekivanje nadražaja”.

Merenje sistolnog krvnog pritiska daje očitavanje pojave koja obično nije podložna voljnoj kontroli. Pritisak „će se po pravilu povisiti za nekoliko milimetara živinog stuba kao odgovor na pitanje, bez obzira na to da li je odgovor istinit. Dokazi pokazuju da će porast uglavnom biti veći kada lice laže.” Međutim, razlikovanje istine od laži na osnovu disanja i krvnog pritiska „slabo je, gotovo nikakvo, u ranom delu sesije, a kasnije se poboljšava do visoke tačke”.

Galvanska reakcija kože jedna je od reakcija koje se najlakše izazivaju, ali je oporavak posle reakcije spor i „u rutinskom ispitivanju naredno pitanje verovatno će biti uvedeno pre nego što oporavak bude potpun. Delimično zbog toga, GSR pokazuje tendenciju adaptacije; kada se nadražaji ponavljaju svakih nekoliko minuta, reakcija postaje slabija, pod ostalim jednakim uslovima.”

Davis razmatra tri teorije o poligrafu. Teorija uslovne reakcije smatra da lice reaguje na pitanja koja pogađaju osetljiva područja, bez obzira na to govori li istinu. Eksperimenti ovu teoriju nisu

potvrdili. Teorija sukoba pretpostavlja da dolazi do snažnog fiziološkog poremećaja kada se lice nađe između uobičajene sklonosti da govori istinu i snažne želje da ne otkrije određeni skup činjenica. Davis smatra da ovaj pojam, ako je valjan, važi samo kada je sukob intenzivan. Teorija pretnje kaznom tvrdi da laganje prati snažna fiziološka reakcija zato što se lice plaši posledica neuspešne obmane. „U običnom jeziku moglo bi se reći da ono ne uspeva da obmane operatera mašine upravo zato što se plaši da neće uspeti. Sam ‘strah’ bio bi reakcija koju uređaj otkriva.” Ova treća teorija prihvaćenija je od druge dve. Ispitivači treba da uoče zaključak da izvor koji pruža otpor, ali se ne plaši da će otkrivanje laži dovesti do kazne koje se boji, prema ovoj teoriji ne bi proizveo značajne reakcije.

Grafologija

Valjanost grafoloških tehnika za analizu ličnosti ispitivanih lica koja pružaju otpor nije utvrđena. Postoje izvesni dokazi da grafologija može biti korisno pomoćno sredstvo u ranom otkrivanju raka i određenih mentalnih bolesti. Ako ispitivač ili njegova jedinica odluče da rukopis izvora podvrgnu analizi, uzorke treba što pre poslati Centrali, jer je analiza korisnija u početnoj proceni izvora nego u kasnijem ispitivanju. Grafologija ima prednost što je jedna od veoma retkih tehnika koje ne zahtevaju pomoć, pa čak ni svest ispitivanog lica. Kao i kod svakog drugog pomoćnog sredstva, ispitivač sam može odlučiti da li mu analiza pruža nove i valjane uvide, potvrđuje druga zapažanja, nije korisna ili dovodi u zabludu.

IX. PRINUDNO KONTRAOBAVEŠTAJNO ISPITIVANJE IZVORA KOJI PRUŽAJU OTPOR

A. Ograničenja

Svrha ovog dela priručnika jeste da pruži osnovne informacije o tehnikama prinude koje se mogu koristiti u situaciji ispitivanja. Od presudne je važnosti da se ova rasprava ne protumači pogrešno kao ovlašćenje za primenu prinude po slobodnoj proceni na terenu. Kao što je ranije navedeno, takvo opšte ovlašćenje ne postoji. Za ispitivanje stranog državljanina protiv njegove volje, pod bilo kojom od sledećih okolnosti, mora se prethodno pribaviti odobrenje Centrale na nivou KUDOVE: (1) ako treba naneti telesnu povredu; (2) ako treba koristiti medicinske, hemijske ili električne metode ili sredstva radi izazivanja pristajanja; ili (3) ako je pritvaranje prema lokalnom pravu nezakonito i može se povezati sa KUBARK-om, osim u slučajevima krajnje operativne hitnosti koji zahtevaju trenutno pritvaranje, kada se naknadno odobrenje Centrale može bez odlaganja zatražiti prioritetnom depešom.

Iz etičkih i praktičnih razloga nijedan ispitivač ne sme na sebe preuzeti jednostranu odgovornost za primenu metoda prinude. Skrivanje od nadređenih namere da se pribegne prinudi, kao ni njena neodobrena primena, ne štiti nadređene. Time se i oni i KUBARK izlažu nepromišljenom riziku.

B. Teorija prinude

Postupci prinude osmišljeni su ne samo da iskoriste unutrašnje sukobe izvora koji pruža otpor i navedu ga da se bori sa samim sobom, već i da na njegov otpor deluje nadmoćna spoljašnja sila. Neprinudne metode verovatno

neće uspeti ako njihov izbor i primena nisu zasnovani na tačnoj psihološkoj proceni izvora. Nasuprot tome, ista metoda prinude može uspeti kod osoba koje se međusobno veoma razlikuju. Ipak, izgledi za uspeh naglo rastu ako se tehnika prinude uskladi sa ličnošću izvora. Ljudi različito reaguju čak i na naizgled neselektivne nadražaje kao što su droge. Osim toga, uzaludno je trošiti vreme i energiju na nasumičnu primenu snažnih pritisaka ako će i lagani dodir psihološke jugularne vene izazvati povinovanje.

Sve tehnike prinude osmišljene su da izazovu regresiju. Kako Hinkl navodi u radu „Fiziološko stanje ispitivanog lica i njegov uticaj na moždane funkcije” (7), posledica spoljašnjih pritisaka dovoljnog intenziteta jeste gubitak onih odbrana koje je civilizovan čovek najkasnije stekao: „... sposobnosti obavljanja najviših stvaralačkih aktivnosti, suočavanja sa novim, zahtevnim i složenim situacijama, postupanja u teškim međuljudskim odnosima i podnošenja ponovljenih osujećenja. Relativno mali poremećaji homeostaze, umor, bol, gubitak sna ili anksioznost mogu oslabiti te funkcije.” Zbog toga će „većina ljudi izloženih postupcima prinude progovoriti i obično otkriti poneku informaciju koju inače možda ne bi otkrili”.

Jedna subjektivna reakcija koju prinuda često izaziva jeste osećanje krivice. Melcer zapaža: „Tokom nekih dugotrajnih ispitivanja ispitivač, zahvaljujući svojoj ulozi jedinog izvora zadovoljenja potreba i kazne, u osećanjima i mišljenju zatvorenika može steći položaj i značaj roditeljske figure. Iako prema ispitivaču može postojati snažna mržnja, nije neobično da se razviju i topla osećanja. Ova ambivalentnost predstavlja osnovu reakcija krivice; ako ispitivač podstiče takva osećanja, krivica može postati dovoljno snažna da utiče na ponašanje zatvorenika... Krivica povećava verovatnoću povinovanja...” (7).

Farber navodi da reakcija na prinudu po pravilu sadrži „... najmanje tri važna elementa: oslabljenost, zavisnost i strepnju”. Zatvorenicima „... opada životna snaga, bespomoćno zavise od svojih zatočitelja radi

zadovoljenja brojnih osnovnih potreba i doživljavaju emocionalne i motivacione reakcije snažnog straha i anksioznosti... Među [američkim] ratnim zarobljenicima koje su pritiskali kineski komunisti, sindrom DDD u svom potpuno razvijenom obliku predstavljao je stanje nelagodnosti koje je bilo gotovo nepodnošljivo.” (11) Ako se stanje oslabljenosti-zavisnosti-strepnje neopravdano produži, uhapšeno lice može, međutim, potonuti u odbrambenu apatiju iz koje ga je teško pokrenuti.

Psiholozi i drugi autori koji pišu o fizičkom ili psihološkom pritisku često prigovaraju da ispitivana lica pod dovoljnim pritiskom obično popuste, ali da im je sposobnost tačnog prisećanja i saopštavanja informacija oslabljena koliko i volja za pružanjem otpora. Ovaj praktični prigovor donekle ima istu težinu u kontraobaveštajnom ispitivanju kao i u svakom drugom. Ipak, postoji jedna značajna razlika. Priznanje je neophodan uvod u kontraobaveštajno ispitivanje izvora koji prethodno nije reagovao ili je prikrivao informacije. Primena tehnika prinude retko će, ili nikada, toliko potpuno zbuniti ispitivano lice da ono više ne zna da li je sopstveno priznanje istinito ili lažno. Nije mu potrebno potpuno očuvanje svih sposobnosti za pružanje otpora i rasuđivanje da bi znalo da li jeste ili nije špijun. Lažna priznanja u koja sami veruju verovatno će dati samo oni koji su dospeli u stanje zabluda. Kada se pribavi istinito priznanje, važe uobičajene mere opreza. Pritisci se ublažavaju, barem toliko da lice može što tačnije pružiti kontraobaveštajne informacije. Olakšanje koje mu se tada pruža, zapravo, uredno se uklapa u plan ispitivanja. Saopštava mu se da je promenjeno postupanje nagrada za istinoljubivost i dokaz da će se prijateljsko postupanje nastaviti dok god sarađuje.

Već je iznet dubok moralni prigovor primeni pritiska preko tačke nepovratnog psihološkog oštećenja. Ocena opravdanosti drugih etičkih argumenata o prinudi prevazilazi okvire ovog rada. Potpuno je jasno, međutim, da kontrolisana prinudna manipulacija ispitivanim licem može oslabiti njegovu sposobnost pravljenja finih razlika, ali neće promeniti sposobnost da tačno odgovori na osnovna pitanja poput: „Da li ste sovjetski agent? Koji je sada vaš zadatak? Ko je vaš sadašnji operativni oficir zadužen za vođenje izvora?”

Kada ispitivač oseti da otpor ispitivanog lica slabi i da njegova želja da popusti postaje snažnija od želje da nastavi otpor, nastupio je trenutak da mu se pruži prihvatljivo racionalno opravdanje: razlog ili izgovor za povinovanje koji mu omogućava da sačuva obraz. Neiskusni ispitivači mogu biti u iskušenju da pobedonosno iskoriste prvo popuštanje i pobedu dožive lično. Takvo iskušenje mora se odmah odbaciti. Ispitivanje nije igra dvoje ljudi u kojoj jedan postaje pobednik, a drugi gubitnik. Ono je samo način pribavljanja tačnih i korisnih informacija. Zato ispitivač treba da pojača želju ispitivanog lica da prekine borbu tako što će mu pokazati kako to može učiniti a da ne izgleda kao da napušta načela, samoočuvanje ili druge početne razloge za otpor. Ako se, umesto pravog racionalnog opravdanja u pravom trenutku, ispitivač naslađuje kolebanjem ispitivanog lica, njegov otpor će se ponovo učvrstiti.

Glavne tehnike prinudnog ispitivanja jesu: hapšenje, pritvaranje, senzorna deprivacija putem samice ili sličnih metoda, pretnje i strah, oslabljenost, bol, pojačana sugestibilnost i hipnoza, narkoza i izazvana regresija. U ovom odeljku razmatraju se i otkrivanje simuliranja kod ispitivanih lica i pružanje odgovarajućih racionalnih opravdanja za kapitulaciju i saradnju.

C. Hapšenje

Način i vreme hapšenja mogu znatno doprineti ciljevima ispitivača. „Naš cilj je da način hapšenja, ako je moguće, obezbedi iznenađenje i najveću moguću psihičku nelagodnost, kako bi osumnjičeni bio izbačen iz ravnoteže i lišen inicijative. Zato ga treba uhapsiti u trenutku kada to najmanje očekuje i kada mu je psihička i fizička otpornost najniža. Idealno vreme za hapšenje jesu rani jutarnji časovi, jer se tada postiže iznenađenje i zato što je čovekova otpornost, fiziološka kao i psihološka, na najnižem nivou... Ako osobu nije moguće uhapsiti rano ujutru..., sledeće najbolje vreme jeste uveče...”

„Što se tiče samog načina hapšenja, veoma je važno da se pripadnici koji ga sprovode... ponašaju tako da na osumnjičenog ostave utisak svojom efikasnošću... Ako osumnjičeni... ugleda trojicu ili četvoricu loše odevenih, slabo opremljenih i nemarnih policajaca, verovatnije je da će se oporaviti od početnog šoka i pomisliti da je pao u ruke ljudi koje bi lako mogao nadmudriti. Ako ga, međutim, naglo probudi grupa naročito krupnih, naročito urednih, naročito dobro opremljenih i naročito efikasnih policajaca, verovatno će postati krajnje potišten i zabrinut za svoju budućnost.” (1)

D. Pritvaranje

Ako su, saradnjom službe za vezu ili jednostranim sredstvima, obezbeđeni uslovi za zatvaranje izvora koji pruža otpor, okolnosti pritvaranja uređuju se tako da u njemu pojačaju osećanje odsečenosti od poznatog i umirujućeg i da je bačen u nešto strano. Njegova odeća obično se odmah oduzima, jer poznata odeća učvršćuje identitet, a time i sposobnost pružanja otpora. (Iz istog razloga zatvori šišaju zatvorenike nakratko i izdaju im zatvorsku odeću.) Ako je ispitivano lice naročito ponosno ili uredno, može biti korisno dati mu odeću za jedan ili dva broja veću i ne obezbediti kaiš, tako da mora da pridržava pantalone.

Suština je u tome da čovekov osećaj identiteta zavisi od kontinuiteta okruženja, navika, izgleda, postupaka, odnosa sa drugima i sličnog. Pritvaranje omogućava ispitivaču da preseče te veze i ispitivano lice prepusti njegovim sopstvenim unutrašnjim sposobnostima, bez spoljne podrške.

Malo se postiže ako zatvaranje samo zameni jednu rutinu drugom. Zatvorenici koji vode jednoličan, nepromenljiv život „... prestaju da vode računa o svojim izjavama, odeći i čistoći. Postaju otupeli, apatični i potišteni.” (7) Apatija može biti veoma delotvorna odbrana od ispitivanja. Kontrola nad okruženjem izvora omogućava ispitivaču da

određuje njegovu ishranu, obrazac spavanja i druge osnovne životne uslove. Njihovo pretvaranje u nepravilne obrasce, tako da lice postane dezorijentisano, vrlo verovatno će izazvati osećanja straha i bespomoćnosti. Hinkl ističe: „Ljudi koji ulaze u zatvor sa slutnjom, strepnjom i bespomoćnošću po pravilu prolaze lošije od onih koji ulaze sa samopouzdanjem i uverenjem da mogu izaći na kraj sa svime što ih može zadesiti... Neki ljudi koji se plaše gubitka sna ili ne žele da ostanu bez sna ubrzo podlegnu njegovom nedostatku...” (7)

Ukratko, zatvoreniku ne treba obezbediti rutinu kojoj može da se prilagodi i iz koje može izvući izvesnu utehu, ili makar osećaj sopstvenog identiteta. Svako je čitao o zatvorenicima koji su posle dugotrajnog zatočenja nerado napuštali ćelije. Malo se zna o trajanju zatočenja potrebnom da lice iz stanja anksioznosti, praćenog željom za čulnim nadražajima i ljudskim društvom, pređe u pasivno, apatično prihvatanje izolacije i, na kraju, zadovoljstvo tim negativnim stanjem. Brzinu promene gotovo sigurno određuju prvenstveno psihološke osobine pojedinca. U svakom slučaju, preporučljivo je održavati uznemirenost stalnim prekidanjem obrazaca.

Zato je korisno utvrditi da li je ispitivano lice ranije bilo u zatvoru, koliko puta, pod kojim okolnostima, koliko dugo i da li je ranije bilo ispitivano. Poznavanje zatočenja, pa čak i izolacije, umanjuje dejstvo.

E. Senzorna deprivacija

Glavno dejstvo hapšenja i pritvaranja, a naročito boravka u samici, jeste uskraćivanje ispitivanom licu većine ili svih prizora, zvukova, ukusa, mirisa i dodirnih osećaja na koje je naviklo. Džon C. Lili ispitao je osamnaest autobiografskih zapisa polarnih istraživača i moreplovaca koji su plovili sami. Utvrdio je „... da izolacija sama po sebi kod većine ljudi deluje kao snažan stres... U svim slučajevima preživelih iz izolacije na moru ili tokom polarne noći, upravo je prvo izlaganje izazvalo

najveće strahove, pa samim tim i najveću opasnost od podleganja simptomima; prethodno iskustvo snažno pomaže da se nastavi uprkos simptomima. Simptomi koje izolacija najčešće izaziva jesu sujeverje, snažna ljubav prema bilo kom drugom živom biću, opažanje neživih predmeta kao živih, halucinacije i zablude.” (26)

Očigledan razlog za ova dejstva jeste to što osoba odsečena od spoljašnjih nadražaja usmerava svest ka sebi, a zatim sadržaj sopstvenog nesvesnog projektuje napolje, tako da bezličnom okruženju pripisuje sopstvene osobine, strahove i zaboravljena sećanja. Lili primećuje: „Očigledno je da se unutrašnji činioci uma nastoje projektovati napolje, da se deo aktivnosti uma koji je obično vezan za stvarnost sada oslobađa da se okrene fantaziji i, na kraju, halucinaciji i zabludi.”

Niz eksperimenata sprovedenih na Univerzitetu Makgil, u Nacionalnom institutu za mentalno zdravlje i na drugim mestima nastojao je da se što više približi uklanjanju čulnih nadražaja ili da se preostali nadražaji, uglavnom zvukovi, prikriju snažnijim, ali potpuno jednoličnim nadražajem. Rezultati ovih eksperimenata imaju malu primenljivost na ispitivanje jer se okolnosti razlikuju. Pojedini nalazi upućuju na hipoteze koje deluju relevantno za ispitivanje, ali uslovi slični pritvaranju radi kontraobaveštajnog ispitivanja nisu eksperimentalno ponovljeni.

U Nacionalnom institutu za mentalno zdravlje dva ispitanika bila su „... postavljena tako da su im telo i cela glava osim temena bili uronjeni u rezervoar sa vodom koja je sporo proticala na temperaturi od 34,5 °C (94,5 °F)...” Obojica su nosila maske za potpuno zamračenje koje su obuhvatale celu glavu, ali su omogućavale disanje i ništa drugo. Nivo zvuka bio je izuzetno nizak; ispitanik je čuo samo sopstveno disanje i slabe zvuke vode iz cevi. Nijedan nije ostao u rezervoaru duže od tri sata. Obojica su brzo prešli od normalno usmerenog mišljenja, preko napetosti izazvane nezadovoljenom potrebom za čulnim nadražajima i usredsređivanja na nekoliko dostupnih osećaja, do ličnih sanjarenja i fantazija, a zatim do vizuelnih predstava koje su donekle ličile na halucinacije.

„U našim eksperimentima primećujemo da posle uranjanja dan prividno počinje iznova, odnosno da se ispitanik oseća kao da je upravo ponovo ustao iz kreveta; ovo dejstvo opstaje i ispitanik do kraja dana oseća da nije usklađen sa satom.”

Doktori Veksler, Mendelson, Lajderman i Solomon sproveli su donekle sličan eksperiment na sedamnaest plaćenih dobrovoljaca. Ispitanici su bili „... smešteni u respirator komornog tipa sa posebno izrađenim dušekom... Otvori respiratora ostavljeni su otvoreni, tako da je ispitanik sam disao. Ruke i noge bile su mu zatvorene u udobne ali krute cilindre kako bi se sprečili pokreti i dodirni kontakt. Ispitanik je ležao na leđima i nije mogao da vidi nijedan deo svog tela. Motor respiratora radio je neprekidno i stvarao tup, ponavljajući zvučni nadražaj. U prostoriju nije dopirala prirodna svetlost, a veštačko osvetljenje bilo je slabo i nepromenljivo.” (42) Iako je utvrđeno vremensko ograničenje bilo 36 časova i sve fizičke potrebe bile zadovoljene, samo šest od sedamnaest osoba završilo je period. Preostalih jedanaest ubrzo je zatražilo da bude oslobođeno. Četiri su eksperiment prekinule zbog anksioznosti i panike, a sedam zbog fizičke nelagodnosti. Rezultati su potvrdili ranije nalaze da: (1) uskraćivanje čulnih nadražaja izaziva stres; (2) stres za većinu ispitanika postaje nepodnošljiv; (3) kod ispitanika raste potreba za fizičkim i društvenim nadražajima; i (4) neki ispitanici postepeno gube dodir sa stvarnošću, usmeravaju se ka sebi i stvaraju zablude, halucinacije i druge patološke posledice.

Sažimajući deo naučnih izveštaja o senzornoj i perceptivnoj deprivaciji, Kubzanski iznosi sledeće zapažanje:

„Tri studije ukazuju da, što je ispitanik prilagođeniji ili ‘normalniji’, to na njega jače utiče uskraćivanje čulnih nadražaja. Neurotični i psihotični ispitanici ili su razmerno nepogođeni ili pokazuju smanjenje anksioznosti, halucinacija i sličnih pojava.” (7)

Ovi nalazi ukazuju, ali ni u kom slučaju ne dokazuju, sledeće pretpostavke o samici i izolaciji:

1. Što mesto zatočenja potpunije uklanja čulne nadražaje, to će ispitivano lice biti brže i dublje pogođeno. Dejstva koja se u običnoj ćeliji javljaju tek posle više nedelja ili meseci mogu se ponoviti za nekoliko časova ili dana u ćeliji bez svetlosti, ili sa slabom veštačkom svetlošću koja se nikada ne menja, koja je zvučno izolovana, bez mirisa i slično. Još je delotvornije okruženje koje se može strože kontrolisati, poput rezervoara sa vodom ili gvozdenih pluća.

2. Jedno od ranih dejstava takvog okruženja jeste anksioznost. Koliko će brzo nastupiti i koliko će biti snažna zavisi od psiholoških osobina pojedinca.

3. Ispitivač može iskoristiti anksioznost ispitivanog lica. Pošto se u njegovom umu ispitivač povezuje sa nagradom u vidu smanjene anksioznosti, ljudskog kontakta i smislene aktivnosti, a time i sa olakšanjem rastuće nelagodnosti, ispitivač preuzima dobroćudnu ulogu. (7)

4. Uskraćivanje nadražaja izaziva regresiju tako što um ispitivanog lica lišava dodira sa spoljašnjim svetom i prisiljava ga da se okrene sebi. Istovremeno, proračunato pružanje nadražaja tokom ispitivanja navodi regresirano lice da ispitivača doživljava kao očinsku figuru. Posledica je, po pravilu, jačanje sklonosti ka povinovanju.

F. Pretnje i strah

Pretnja prinudom obično slabi ili uništava otpor delotvornije od same prinude. Pretnja nanošenjem bola, na primer, može izazvati strahove koji su štetniji od neposrednog osećaja bola. Većina ljudi, zapravo, potcenjuje sopstvenu sposobnost podnošenja bola. Isto načelo važi i za druge strahove: dovoljno dugo održavan snažan strah od nečeg neodređenog ili nepoznatog izaziva regresiju,

dok se ostvarenje straha, odnosno nanošenje nekog oblika kazne, može doživeti kao olakšanje. Ispitivano lice uviđa da može izdržati, pa mu otpor jača. „Uopšteno govoreći, neposredna fizička brutalnost izaziva samo ogorčenost, neprijateljstvo i dalji prkos.” (18)

Delotvornost pretnje ne zavisi samo od toga kakva je osoba ispitivano lice i da li veruje da ispitivač može i hoće da je ostvari, već i od razloga iz kojih ispitivač preti. Ako preti zato što je besan, ispitivano lice često oseća strah od neuspeha koji se krije ispod besa i time učvršćuje sopstvenu odlučnost da pruži otpor. Hladno izrečene pretnje delotvornije su od onih koje se viču u besu. Naročito je važno da se pretnja ne izgovori kao odgovor na izraze neprijateljstva samog ispitivanog lica. Ako se ti izrazi zanemare, mogu izazvati osećanje krivice, dok uzvraćanje istom merom rasterećuje ispitivano lice.

Drugi razlog zbog kojeg pretnje izazivaju povinovanje koje samo nanošenje pritiska ne izaziva jeste to što pretnja ispitivanom licu ostavlja vreme da se povinuje. Nije dovoljno izvor koji pruža otpor staviti pod napetost straha; mora mu se omogućiti da prepozna prihvatljiv izlaz. Biderman zapaža: „U obzir ne ulaze samo stid ili krivica zbog poraza u sukobu sa ispitivačem, već i temeljniji unutrašnji imperativ da se zaštite sopstvena autonomija ili ‘volja’... Jednostavna odbrana od pretnji sopstvu koje proističu iz očekivanja da će čovek biti prisiljen na povinovanje jeste, naravno, da se povinuje ‘namerno’ ili ‘dobrovoljno’... U meri u kojoj prethodno tumačenje važi, što je [ispitivano lice] snažnije motivisano da pruža otpor, to je pod dejstvom takvih anksioznosti snažniji pritisak da se rano povinuje, jer je veća pretnja samopoštovanju sadržana u razmatranju mogućnosti da bude ‘prisiljeno’ na povinovanje...” (6) Ukratko, kao i sve druge tehnike prinude, pretnja je najdelotvornija kada se koristi tako da podstiče regresiju i kada je povezana sa ponuđenim izlazom iz dileme, odnosno racionalnim opravdanjem prihvatljivim ispitivanom licu.

Pretnja smrću često se pokazala gorom nego beskorisnom. Ona „u pravu zauzima najviše mesto kao osnov odbrane, ali je u mnogim situacijama ispitivanja izrazito nedelotvorna pretnja. Mnogi zatvorenici su, zapravo, odbili da popuste pred takvim pretnjama, a kasnije su bili ‘slomljeni’ drugim postupcima.” (3) Glavni razlog jeste to što će krajnja pretnja verovatno izazvati potpunu beznadežnost ako ispitivano lice ne veruje da je posredi varka; oseća da će posle povinovanja biti osuđeno jednako kao i pre njega. Pretnja smrću nedelotvorna je i prema trezvenim, praktično nastrojenim tipovima koji shvataju da bi njihovo trajno ućutkivanje osujetilo cilj ispitivača. Ako se pretnja prepozna kao blef, ne samo da neće uspeti već će pripremiti teren za neuspeh kasnijih prinudnih obmana koje ispitivač upotrebi.

G. Oslabljenost

Nije pronađen nijedan izveštaj o naučnom istraživanju dejstva oslabljenosti na sposobnost ispitivanog lica da pruža otpor. Ispitivači vekovima primenjuju različite načine izazivanja fizičke slabosti: dugotrajno sputavanje; dugotrajan napor; krajnju toplotu, hladnoću ili vlagu; kao i uskraćivanje ili drastično smanjivanje hrane ili sna. Pretpostavlja se, očigledno, da će snižavanje fiziološke otpornosti izvora umanjiti i njegovu psihološku sposobnost protivljenja. Kada bi ova pretpostavka bila tačna, razumno bi se moglo očekivati da osobe koje su fizički najslabije na početku ispitivanja prve kapituliraju, ali iskustvo ne potvrđuje takvu zamisao. Dostupni dokazi ukazuju da otpor pre svega slabe psihološki, a ne fizički pritisci. Pretnja slabljenjem, na primer kratko uskraćivanje hrane, može izazvati mnogo veću anksioznost nego dugotrajna glad, koja će posle izvesnog vremena dovesti do apatije i, možda, kasnijih zabluda ili halucinacija. Ukratko, verovatno je da tehnike izazivanja oslabljenosti postaju kontraproduktivne već u ranoj fazi. Nelagodnost, napetost i nemirna potraga za izlazom

smenjuju se simptomima povlačenja, okretanjem od spoljašnjih nadražaja i tromom nereaktivnošću.

Još jedan prigovor namernom izazivanju oslabljenosti jeste to što dugotrajan napor, gubitak sna i slično sami postaju obrasci kojima se ispitivano lice prilagođava putem apatije. Ispitivač treba da svoju moć nad fizičkim okruženjem izvora koji pruža otpor koristi za prekidanje obrazaca reagovanja, a ne za njihovo stvaranje. Obroci i san koji se dopuštaju neredovno, čas u izobilju, čas ispod dovoljne mere, pri čemu se promene odvijaju bez prepoznatljivog vremenskog obrasca, po pravilu će dezorijentisati ispitivano lice i oslabiti mu volju za otporom delotvornije od trajnog uskraćivanja koje dovodi do oslabljenosti.

H. Bol

Svima je poznato da ljudi veoma različito reaguju na bol. Razlog, po svemu sudeći, nije fizička razlika u intenzitetu samog osećaja. Lorens E. Hinkl primećuje: „Osećaj bola čini se približno jednakim kod svih ljudi, odnosno svi imaju približno isti prag na kojem počinju da osećaju bol, a kada im se primene pažljivo stepenovani nadražaji, njihove procene jačine približno su iste... Ipak... poznato je da su ljudi, kada su veoma snažno motivisani, obavljali prilično složene zadatke podnoseći najintenzivniji bol.” On takođe navodi: „Uopšteno govoreći, kakva god bila uloga urođene telesne konstitucije u određivanju reakcije na bol, ona je znatno manje važan činilac od stava čoveka koji bol doživljava.” (7)

Širok raspon individualnih reakcija na bol možda se delimično može objasniti ranim uslovljavanjem. Osoba čiji su prvi susreti sa bolom bili zastrašujući i intenzivni može na kasnije nanošenje bola reagovati burnije od osobe čija su početna iskustva bila blaga. Moguće je i obrnuto: čovek kojeg je detinjstvo upoznalo sa bolom može ga se plašiti

manje i reagovati slabije od osobe čiju uznemirenost pojačava strah od nepoznatog. Odlučujući činilac ostaje pojedinac.

Uverljivo je izneto mišljenje da bol koji se čoveku nanosi spolja zapravo može usredsrediti ili pojačati njegovu volju da pruža otpor, dok će njegov otpor verovatnije oslabiti bol za koji mu se čini da ga sam sebi nanosi. „U jednostavnoj situaciji mučenja nadmetanje se odvija između pojedinca i njegovog mučitelja (... i on često može izdržati). Kada se pojedincu naredi da dugo stoji mirno, uvodi se posredni činilac. Neposredni izvor bola nije ispitivač, već sama žrtva. Motivaciona snaga pojedinca verovatno će se iscrpsti u ovom unutrašnjem sukobu... Dok god ispitivano lice ostaje da stoji, ono svom zatočitelju pripisuje moć da mu učini nešto gore, ali zapravo nije došlo do odmeravanja sposobnosti ispitivača da to učini.” (4)

Ispitivana lica koja uskraćuju informacije, ali osećaju grižu savesti i potajnu želju da popuste, verovatno će postati nepopustljiva ako budu primorana da trpe bol. Razlog je to što tada bol mogu protumačiti kao kaznu, a time i kao iskupljenje. Postoje i osobe koje uživaju u bolu i njegovom iščekivanju i koje će uskratiti informacije koje bi inače otkrile ako im se pruži razlog da očekuju da će uskraćivanje dovesti do kazne koju žele. Osobe znatnog moralnog ili intelektualnog integriteta često u bolu koji im drugi nanose nalaze potvrdu uverenja da su u rukama sebi inferiornih, pa im se odlučnost da se ne pokore dodatno učvršćuje.

Intenzivan bol vrlo verovatno izaziva lažna priznanja, smišljena kao sredstvo bekstva od patnje. Zatim nastaje dugotrajno odlaganje dok se sprovede istraga i dokaže da su priznanja neistinita. Tokom tog predaha ispitivano lice može da se pribere. Može čak iskoristiti vreme da smisli nova, složenija „priznanja” čije pobijanje traje još duže. KUBARK je posebno ranjiv na takve taktike, jer se ispitivanje sprovodi radi pribavljanja informacija, a ne u policijske svrhe.

Ako se ispitivanom licu bol nanese relativno kasno u postupku ispitivanja, nakon što su druge taktike propale, ono će gotovo sigurno zaključiti da ispitivač postaje očajan. Tada može odlučiti da će, ako samo izdrži ovaj završni napad, dobiti borbu i slobodu. I verovatno će biti u pravu. Ispitivana lica koja su izdržala bol teže je kasnije savladati drugim metodama. Učinak nije bio da se ispitivano lice potisne, već da mu se vrate samopouzdanje i zrelost.

I. Pojačana sugestibilnost i hipnoza

Poslednjih godina psiholozi i drugi izneli su brojne hipoteze o hipnozi pod vidom dokazanih načela. Među njima su kategoričke tvrdnje da se osoba ne može hipnotisati protiv svoje volje; da se, dok je hipnotisana, ne može navesti da otkrije informacije koje snažno želi da sakrije; i da u transu ili putem posthipnotičke sugestije neće preduzeti radnje prema kojima bi inače imala ozbiljne moralne ili etičke prigovore. Kada bi se dokazalo da su ove i povezane tvrdnje tačne, hipnoza bi za ispitivača imala malu vrednost.

Ipak, uprkos tome što je hipnoza veoma dugo predmet naučnog istraživanja, nijedna od ovih teorija još nije dovoljno proverena. Svaka je u sukobu sa pojedinim činjeničnim zapažanjima. U svakom slučaju, priručnik za ispitivanje ne može niti treba da sadrži opširnu raspravu o hipnozi. Operativni oficir zadužen za vođenje izvora ili ispitivač mora o toj temi znati dovoljno da razume okolnosti u kojima hipnoza može biti korisno sredstvo, kako bi na odgovarajući način zatražio pomoć stručnjaka.

Operativno osoblje, uključujući ispitivače, koje slučajno poseduje izvesno laičko iskustvo ili veštinu u hipnotizmu ne treba samo da koristi hipnotičke tehnike radi ispitivanja ili u druge operativne svrhe. Za takav stav postoje dva razloga. Prvi je to što hipnotizam, kada ga kao operativno sredstvo koristi lice koje nije psiholog, psihijatar ili lekar, može izazvati nepovratno psihološko oštećenje.

Laički praktičar ne zna dovoljno da bi tehniku primenio bezbedno. Drugi razlog je to što neuspešan pokušaj hipnotisanja lica radi ispitivanja, ili uspešan pokušaj koji nije dovoljno prikriven posthipnotičkom amnezijom ili drugom zaštitom, lako može dovesti do senzacionalističkog i neprijatnog publiciteta ili pravnih optužbi.

Hipnoza se često naziva stanjem pojačane sugestibilnosti, ali taj izraz je opis, a ne definicija. Merton M. Gil i Margaret Brenman navode: „Psihoanalitička teorija hipnoze jasno podrazumeva, čak i kada to izričito ne kaže, da je hipnoza oblik regresije.” Dodaju: „... indukcija [hipnoze] jeste proces izazivanja regresije, dok je hipnotičko stanje već uspostavljena regresija.” (13) Predlaže se da ispitivač ovu definiciju smatra najkorisnijom. Problem savladavanja otpora ispitivanog lica koje ne sarađuje u osnovi je problem izazivanja regresije do nivoa na kojem se otpor više ne može održati. Hipnoza je jedan od načina izazivanja regresije kod ljudi.

Martin T. Orne opširno je pisao o hipnozi i ispitivanju. Gotovo svi njegovi zaključci uslovno su negativni. O ulozi volje ili stava ispitivanog lica Orne kaže: „Iako presudni eksperiment još nije sproveden, malo je ili nimalo dokaza koji ukazuju da se trans može izazvati protivno željama neke osobe.” Dodaje: „... stvarna pojava stanja transa povezana je sa željom lica da uđe u hipnozu.” Takođe primećuje: „... da li će lice ući u trans ili neće zavisi od njegovog odnosa sa hipnotizerom, a ne od tehničkog postupka uvođenja u trans.” Ova stanovišta verovatno predstavljaju mišljenje mnogih psihologa, ali nisu konačna. Kao što sam Orne kasnije ističe, ispitivanom licu „... moglo bi se dati hipnotičko sredstvo uz odgovarajuće usmene sugestije da govori o određenoj temi. Na kraju bi se dala dovoljna količina sredstva

da izazove kratak period nesvesti. Kada se lice probudi, ispitivač bi potom iz svojih ‘beležaka’ sa hipnotičkog intervjua mogao da pročita informacije koje mu je ono navodno saopštilo.” (Orne je prethodno istakao da ova tehnika zahteva da ispitivač raspolaže značajnim informacijama o ispitivanom licu, a da ono toga nije svesno.) „Lako se može videti kako bi ovaj... manevar... olakšao prikriveno izvlačenje informacija tokom narednih intervjua.” (7) Tehnike izazivanja transa kod lica koja pružaju otpor prethodnim davanjem takozvanih neprimetno primenjenih lekova (lekova za koje ispitivano lice ne zna da ih je uzelo) ili drugim neuobičajenim metodama indukcije i dalje se istražuju. Dok se ne sazna više činjenica, pitanje da li se lice koje pruža otpor može hipnotisati protiv svoje volje mora ostati bez odgovora.

Orne takođe smatra da, čak i ako se lice koje pruža otpor može hipnotisati, njegov otpor ne prestaje. On pretpostavlja „... da bi se samo kod retkih ispitivanih lica mogao postići dovoljno dubok trans da bi se uopšte pokušalo navesti lice da govori o materijalu o kojem ne želi da govori u budnom stanju. Kakve se informacije mogu pribaviti u tim retkim slučajevima i dalje je otvoreno pitanje.” Dodaje da je sumnjivo da bi se lice u transu moglo navesti da otkrije informacije koje želi da zaštiti. Ipak, i ovde Orne deluje nešto previše oprezno ili pesimistično. Kada se ispitivano lice nađe u hipnotičkom transu, njegovo razumevanje stvarnosti postaje podložno manipulaciji. Na primer, ispitivač KUBARK-a mogao bi osumnjičenom dvostrukom agentu u transu reći da ispitivanje vodi KGB i tako preokrenuti čitav referentni okvir. Drugim rečima, Orne je verovatno u pravu kada tvrdi da će većina lica koja uporno odbijaju saradnju nastaviti delotvorno da pruža otpor dok god referentni okvir ostaje neporemećen. Ali kada se lice obmanom navede da veruje da razgovara sa prijateljem, a ne neprijateljem, ili da je otkrivanje istine najbolji način da služi sopstvenim ciljevima, njegov otpor zameniće saradnja. Vrednost hipnotičkog transa nije u tome što ispitivaču omogućava da nametne svoju volju, već u tome što se može upotrebiti da ispitivano lice uveri da nema valjanog razloga da ne pruži informacije.

Treći prigovor koji Orne i drugi iznose jeste da materijal pribavljen tokom transa nije pouzdan. Orne kaže: „... pokazano je da tačnost takvih informacija... ne može biti zajemčena, jer su lica pod hipnozom potpuno sposobna da lažu.” Zapažanje je ponovo tačno: nijedna poznata metoda manipulacije ne garantuje istinitost. Ali ako se hipnoza ne koristi kao neposredno sredstvo za izvlačenje istine, već kao način da ispitivano lice poželi da se svrsta uz svoje ispitivače, prigovor nestaje.

Hipnoza pruža jednu prednost koja nije svojstvena drugim tehnikama ili pomoćnim sredstvima ispitivanja: posthipnotičku sugestiju. U povoljnim okolnostima trebalo bi da bude moguće izvoru koji pruža otpor neprimetno dati lek, ubediti ga, dok lek počinje da deluje, da tone u hipnotički trans, uvesti ga u stvarnu hipnozu dok mu se svest vraća, promeniti mu referentni okvir tako da razlozi za otpor postanu razlozi za saradnju, ispitati ga, a zatim završiti seansu usađivanjem sugestije da se, kada izađe iz transa, neće sećati ničega što se dogodilo.

Ovaj okvirni pregled mogućih primena hipnoze u ispitivanju izvora koji pružaju otpor nema viši cilj od toga da operativno osoblje podseti da ova tehnika može ponuditi rešenje za problem koji se drugačije ne može rešiti. Da ponovimo: hipnoza izrazito nije postupak za samostalnu primenu. Zato ispitivač, Baza ili Centar koji razmatraju njenu upotrebu moraju vreme planirati dovoljno unapred ne samo da pribave obavezno odobrenje Centrale, već i da ostave vreme za putovanje stručnjaka i njegovo upoznavanje sa slučajem.

J. Narkoza

Kao što pretnja bolom može delotvornije izazvati povinovanje nego samo nanošenje bola, tako i pogrešno uverenje ispitivanog lica da je drogirano može od njega načiniti korisnije ispitivano lice nego što bi bilo pod narkozom. Luis A. Gočalk navodi grupu istraživanja koja ukazuju „da 30 do 50 procenata ljudi reaguje na placebo, odnosno da doživljava

simptomatsko olakšanje nakon uzimanja inertne supstance.” (7) U situaciji ispitivanja delotvornost placeba može biti pojačana i njegovom sposobnošću da umiri savest. Glavni izvor otpora ispitivanog lica priznanju ili otkrivanju informacija mogu biti ponos, patriotizam, lična odanost nadređenima ili strah od odmazde ako ponovo dospe u njihove ruke. U takvim okolnostima njegova prirodna želja da pobegne od napetosti povinovanjem željama ispitivača može postati odlučujuća ako mu se pruži prihvatljivo racionalno opravdanje za povinovanje. „Bio sam drogiran” jedno je od najboljih opravdanja.

Lekovi nisu ništa više odgovor na molitvu ispitivača nego što su to poligraf, hipnoza ili druga pomoćna sredstva. Studije i izveštaji „koji se bave valjanošću materijala izvučenog od nevoljnih informatora... ukazuju da ne postoji lek koji svakog informatora može primorati da saopšti sve informacije kojima raspolaže. Ne samo da okoreli kriminalni psihopata može lagati pod dejstvom ispitanih lekova, već i relativno normalna i dobro prilagođena osoba može uspešno prikriti činjenične podatke.” (3) Gočalk dodatno potvrđuje ovo zapažanje pominjući eksperiment sa lekovima koji je pokazao da su „normalnije, bolje integrisane osobe mogle bolje da lažu od neurotičnih lica opterećenih krivicom.” (7)

Ipak, lekovi mogu biti delotvorni u savladavanju otpora koji druge tehnike nisu uklonile. Kao što je već navedeno, takozvani neprimetno primenjen lek (farmakološki aktivna supstanca data osobi koja nije svesna da joj je primenjena) može omogućiti izazivanje hipnotičkog transa kod lica koje prethodno nije pristajalo. Gočalk kaže: „Promišljen izbor leka sa minimalnim neželjenim dejstvima, njegovo usklađivanje sa ličnošću ispitivanog lica, pažljivo određivanje doze i osećaj za pravi trenutak... [čine] neprimetnu primenu teško nadmašivim saveznikom hipnotizera koji nastoji da izazove sugestije koje se same ostvaruju i kojima se ne može umaći... dejstva leka treba da se ispitivanom licu učine... neodoljivim, jer opaženi osećaji u potpunosti potiču iz njega samog.” (7)

Posebno je važno upućivanje na usklađivanje leka sa ličnošću ispitivanog lica. Dejstvo većine lekova više zavisi od ličnosti lica nego od fizičkih svojstava samih lekova. Ako je pribavljeno odobrenje Centrale i ako je lekar prisutan radi primene, jedna od najvažnijih funkcija ispitivača jeste da lekaru pruži potpun i tačan opis psihološke strukture ispitivanog lica, kako bi se omogućio najbolji mogući izbor leka.

Osobe opterećene osećanjima stida ili krivice verovatno će se rasteretiti i progovoriti kada su drogirane, naročito ako je ispitivač ta osećanja prethodno pojačao. Poput placeba, lek pruža i odlično racionalno opravdanje sopstvene bespomoćnosti ispitivanom licu koje želi da popusti, ali do tada nije moglo da prekrši sopstvene vrednosti ili odanosti.

Kao i druga sredstva prinude, lekovi mogu uticati na sadržaj onoga što ispitivano lice otkriva. Gočalk primećuje da određeni lekovi „mogu izazvati psihotične pojave kao što su halucinacije, iluzije, zablude ili dezorijentacija”, pa se „pribavljeni verbalni materijal ne može uvek smatrati valjanim.” (7) Zbog toga lekove, kao ni druga pomoćna sredstva razmatrana u ovom odeljku, ne treba uporno koristiti radi olakšavanja ispitivačkog debrifinga koji sledi nakon kapitulacije. Njihova funkcija jeste da izazovu kapitulaciju i pomognu prelazak sa otpora na saradnju. Kada se taj prelazak ostvari, prinudne tehnike treba napustiti i iz moralnih razloga i zato što su nepotrebne, pa čak i kontraproduktivne.

Ova rasprava ne sadrži spisak lekova korišćenih u svrhe ispitivanja niti razmatranje njihovih svojstava, jer su to medicinska pitanja koja spadaju u nadležnost lekara, a ne ispitivača.

K. Otkrivanje simuliranja

Otkrivanje simuliranja bolesti ili nesposobnosti očigledno nije tehnika ispitivanja, prinudna ili drugačija. Ipak, istorija ispitivanja puna je priča o osobama koje su pokušavale, često uspešno, da izbegnu sve veće pritiske ispitivanja glumeći fizičku ili duševnu bolest. Ispitivači KUBARK-a mogu naići na naizgled bolesna ili iracionalna ispitivana lica u vreme i na mestima na kojima je teško ili gotovo nemoguće pozvati medicinsku ili drugu stručnu pomoć. Budući da nekoliko smernica može omogućiti ispitivaču da razlikuje osobu koja simulira od osobe koja je zaista bolesna, i pošto i bolest i simuliranje ponekad nastaju kao posledica prinudnog ispitivanja, ovde je uključena kratka rasprava o toj temi.

Većina osoba koje glume duševnu ili fizičku bolest ne zna o njoj dovoljno da bi obmanula dobro obaveštenog stručnjaka. Malkolm L. Melcer kaže: „Otkrivanje simuliranja u velikoj meri zavisi od toga što osoba koja simulira ne razume dovoljno osobine uloge koju glumi... Često prikazuje simptome koji su izuzetno retki i uglavnom postoje u mašti laika. Jedan takav simptom jeste zabluda pogrešnog identiteta, koju odlikuje... verovanje da je osoba neka moćna ili istorijska ličnost. Ovaj simptom veoma je neuobičajen u pravoj psihozi, ali ga koristi više osoba koje simuliraju. Kod shizofrenije početak obično teče postepeno; zablude se ne pojavljuju potpuno razvijene preko noći. Kod simuliranih poremećaja početak je obično brz, a zablude su odmah dostupne. Simulirana psihoza često sadrži brojne protivrečne i nedosledne simptome koji se retko javljaju zajedno. Osoba koja simulira sklona je krajnostima u prikazivanju simptoma: preuveličava, prenaglašeno dramatizuje, pravi grimase, viče, ponaša se preterano neobično i na druge načine skreće pažnju na sebe...

„Druga osobina osobe koja simulira jeste to što će obično nastojati da izbegne ili odloži pregled. Jedno istraživanje

ponašanja lica podvrgnutih detektoru laži pokazalo je, na primer, da su osobe za koje je kasnije ‘dokazano da su krive’ pokazivale izvesne sličnosti u ponašanju. Krive osobe nerado su pristajale na test i na različite načine pokušavale da ga odlože. Često su delovale veoma anksiozno i ponekad zauzimale neprijateljski stav prema testu i ispitivaču. Ponekad su se javljale taktike izbegavanja, kao što su uzdisanje, zevanje i pomeranje, čime se ometa ispitivač jer se zapis čini nejasnim. Pre pregleda smatrale su potrebnim da objasne zašto bi njihovi odgovori mogli navesti ispitivača da pogrešno zaključi da lažu. Zato bi postupak podvrgavanja osobe osumnjičene za simuliranje testu na detektoru laži mogao izazvati ponašanje koje bi dodatno potvrdilo sumnju na obmanu.” (7)

Melcer takođe primećuje da se osobe koje simuliraju, a koje nisu profesionalni psiholozi, obično mogu razotkriti Roršahovim testovima.

Važan činilac u simuliranju jeste mentalni stav ispitivača. Osoba koja glumi ludilo kod stručnog ispitivača izaziva ne samo sumnju već i želju da razotkrije obmanu, dok zdrava osoba koja se pretvara da skriva duševnu bolest i dopušta da se nazru tek jedan ili dva manja simptoma mnogo verovatnije kod stručnjaka izaziva želju da otkrije skrivenu bolest.

Melcer primećuje da se simulirani mutizam i amnezija obično mogu razlikovati od pravih stanja pomoću narkoanalize. Razlog je, međutim, suprotan raširenoj zabludi. Pod dejstvom odgovarajućih lekova osoba koja simulira istrajaće u tome da ne govori ili da se ne seća, dok će simptomi zaista obolele osobe privremeno nestati. Druga tehnika jeste da se obmana naizgled shvati ozbiljno, izrazi velika zabrinutost i „pacijentu” kaže da je jedini lek za njegovu bolest niz tretmana elektrošokom ili frontalna lobotomija.

L. Zaključak

Kratak sažetak prethodno izloženog može pomoći da se objedine glavni pojmovi prinudnog ispitivanja:

1. Glavne prinudne tehnike jesu hapšenje, pritvaranje, senzorna deprivacija, pretnje i strah, oslabljenost, bol, pojačana sugestibilnost i hipnoza, kao i lekovi.

2. Ako se koristi prinudna tehnika, ili dve ili više njih zajedno, treba ih izabrati prema njihovom dejstvu na pojedinca i pažljivo uskladiti sa njegovom ličnošću.

3. Uobičajeno dejstvo prinude jeste regresija. Zrele odbrane ispitivanog lica raspadaju se dok ono postaje sve više nalik detetu. Tokom regresije lice može doživeti osećanja krivice, koja je po pravilu korisno pojačati.

4. Kada regresija uznapreduje dovoljno da želja ispitivanog lica da popusti počne da nadjačava njegov otpor, ispitivač treba da mu pruži racionalno opravdanje koje mu omogućava da sačuva obraz. Kao i prinudna tehnika, racionalno opravdanje mora biti pažljivo izabrano tako da odgovara ličnosti ispitivanog lica.

5. Pritisak treba ublažiti ili ukloniti nakon što se postigne povinovanje, kako se ne bi ometala dobrovoljna saradnja ispitivanog lica.

Nije pomenuto ono što je često poslednji korak u ispitivanju koje sprovodi komunistička služba: pokušaj preobraćanja. Prema zapadnom shvatanju, cilj postavljanja pitanja jesu informacije; kada se postigne dovoljan stepen saradnje da se ispitivaču omogući

pristup informacijama koje traži, njega po pravilu ne zanimaju stavovi izvora. Ipak, u nekim okolnostima ova pragmatična ravnodušnost može biti kratkovida. Ako ispitivano lice ostane poluneprijateljski nastrojeno ili pokajničko nakon uspešnog završetka ispitivanja, za dovršavanje njegovog preobraćanja, a moguće i stvaranje trajnog izvora, može biti potrebno manje vremena nego što bi kasnije bilo potrebno za suočavanje s njegovim neprijateljstvom ako se samo iscedi i zaboravi.

X. KONTROLNA LISTA ISPITIVAČA

Pitanja koja slede namenjena su kao podsetnik ispitivaču i njegovim nadređenima.

1. Da li su prikupljeni i proučeni lokalni (savezni ili drugi) zakoni koji utiču na postupanje KUBARK-a pri jednostranom ili zajedničkom ispitivanju?

2. Ako ispitivano lice treba zadržati, koliko dugo se ono može zakonito pritvarati?

3. Da li se ispitivanja koja sprovode druga odeljenja i agencije ODYOKE-a nadležne za stranu kontraobaveštajnu delatnost usklađuju sa KUBARK-om kada podležu odredbama Direktive načelnika KUBARK-a [redacted] ili Direktive načelnika KUBARK-a [redacted]? (b)(3)
Da li je planirano ispitivanje KUBARK-a koje podleže istim odredbama na odgovarajući način usklađeno?

4. Da li su poštovani primenljivi propisi i direktive KUBARK-a? Oni obuhvataju [redacted] (b)(3)
povezane direktive načelnika KUBARK-a, [redacted] (b)(3)
odgovarajuće [redacted] (b)(3)
i odredbe koje uređuju pritisak, a koje se pojavljuju u različitim odeljcima ovog priručnika.

5. Da li je buduće ispitivano lice državljanin PBPRIME-a? Ako jeste, da li su propisno uzeta u obzir dodatna razmatranja navedena u različitim odeljcima?

6. Da li ispitivači izabrani za zadatak ispunjavaju četiri merila: (a) odgovarajuću obuku i iskustvo, (b) stvarno poznavanje jezika koji će se koristiti, (c) poznavanje odgovarajućeg geografskog i kulturnog područja i (d) psihološko razumevanje ispitivanog lica?

7. Da li je buduće ispitivano lice prošlo preliminarnu proveru? Koje su njegove glavne psihološke osobine? Da li pripada jednoj od devet glavnih kategorija navedenih na str. 19-28? Kojoj?

8. Da li su prikupljene i proučene sve raspoložive i relevantne informacije o licu?

9. Da li izvor treba poslati u centar za ispitivanje ili će ispitivanje biti dovršeno na drugom mestu? Ako se sprovodi u Bazi ili Stanici, da li će ispitivač, ispitivano lice i potrebni uslovi biti na raspolaganju onoliko dugo koliko je procenjeno da je potrebno za završetak postupka? Ako se lice šalje u centar, da li je pribavljeno odobrenje centra ili Centrale?

10. Da li su sva odgovarajuća dokumenta koja je buduće ispitivano lice imalo kod sebe podvrgnuta tehničkoj analizi?

11. Da li su provereni otvoreni izvori koji se logično nameću? Da li je ispitivanje neophodno?

12. Da li su na terenu i u Centrali izvršene provere budućeg ispitivanog lica i osoba koje su s njim blisko povezane emocionalnim, porodičnim ili poslovnim vezama?

13. Da li je izvršena preliminarna procena bona fides? Sa kakvim rezultatima?

14. Ako je pribavljeno priznanje o ranijoj povezanosti sa jednom ili više stranih obaveštajnih službi, komunističkih partija ili frontovskih organizacija, da li su pribavljeni i prijavljeni potpuni podaci?

15. Da li je primenjen LCFLUTTER? Što je ranije bilo praktično moguće? Više puta? Kada?

16. Da li se procenjuje da će buduće ispitivano lice verovatno sarađivati ili uporno odbijati saradnju? Ako se očekuje otpor, šta je njegov pretpostavljeni izvor: strah, patriotizam, lični razlozi, politička uverenja, tvrdoglavost ili nešto drugo?

17. Koja je svrha ispitivanja?

18. Da li je pripremljen plan ispitivanja?

19. Ako ispitivanje treba sprovesti zajedno sa službom za vezu, da li je dužna pažnja posvećena mogućnosti da se tom prilikom pribave dodatne informacije o toj službi, uz istovremeno svođenje izloženosti KUBARK-a prema njoj na najmanju meru?

20. Da li je na raspolaganju odgovarajuće okruženje za ispitivanje?

21. Da li će se seanse ispitivanja snimati? Da li je oprema dostupna? Postavljena?

22. Da li su, prema potrebi, obezbeđeni ishrana, smeštaj i čuvanje ispitivanog lica?

23. Da li plan ispitivanja predviđa više od jednog ispitivača? Ako predviđa, da li su uloge dodeljene i rasporedi pripremljeni?

24. Da li je okruženje ispitivanja u potpunosti podložno manipulaciji i kontroli ispitivača?

25. Kakvo je dalje postupanje sa ispitivanim licem planirano nakon završetka ispitivanja?

26. Da li je moguće, u ranoj fazi ispitivanja, utvrditi ličnu reakciju ispitivanog lica na ispitivača ili ispitivače? Kakva je reakcija ispitivača na ispitivano lice? Postoji li emocionalna reakcija dovoljno snažna da iskrivi rezultate? Ako postoji, može li se ispitivač zameniti?

27. Ako izvor pruža otpor, da li će se koristiti neprinudne ili prinudne tehnike? Koji je razlog za taj izbor?

28. Da li je lice ranije ispitivano? Da li dobro poznaje tehnike ispitivanja?

29. Da li utisak koji je ispitivano lice ostavilo tokom

uvodne faze potvrđuje preliminarnu procenu izrađenu pre početka ispitivanja ili joj protivreči? Ako postoje značajne razlike, koje su i kako utiču na plan preostalog dela ispitivanja?

30. Da li su tokom uvodne faze glas, oči, usta, pokreti, ćutanje ili drugi vidljivi pokazatelji ispitivanog lica ukazali na osetljive oblasti? Ako jesu, na koje teme?

31. Da li je tokom uvodne faze uspostavljen odnos poverenja?

32. Da li je posle uvodne faze sprovedeno izviđanje? Koje su ključne oblasti otpora? Koje će taktike i koliki pritisak biti potrebni da se otpor savlada? Da li treba izmeniti procenjeno trajanje ispitivanja? Ako treba, da li su potrebni dodatni aranžmani za nastavak pritvaranja, podršku službe za vezu, čuvanje ili druge svrhe?

33. Prema mišljenju ispitivača, kakva je emocionalna reakcija ispitivanog lica na ispitivača? Zašto?

34. Da li se posle svake seanse pripremaju izveštaji o ispitivanju na osnovu beležaka ili snimaka?

35. Kakvo dalje postupanje sa ispitivanim licem treba preduzeti po završetku ispitivanja? Ako se sumnja da je lice neprijateljski agent, a ispitivanje nije dovelo do priznanja, koje će mere biti preduzete kako bi se obezbedilo da mu ne bude dopušteno da nastavi delovanje kao ranije, neometano i bez nadzora?

36. Da li po završetku ispitivanja ostaje neko neispunjeno obećanje dato ispitivanom licu? Da li je lice osvetoljubivo? Da li će verovatno pokušati da uzvrati? Na koji način?

37. Ako je za primenu izabrana jedna neprinudna tehnika ili više njih, razmotrenih na str. 52-81, kako su one usklađene sa ličnošću ispitivanog lica?

38. Da li će se primenjivati tehnike prinude? Ako hoće, da li su svi pripadnici na terenu u neposrednom lancu komandovanja ispitivača

obavešteni? Da li su ih odobrili?

39. Da li je prethodno pribavljeno odobrenje Centrale?

40. Da li se razmatra hapšenje? Ko će ga sprovesti? Da li je hapšenje u potpunosti zakonito? Ako nastanu teškoće, da li će služba za vezu koja sprovodi hapšenje otkriti ulogu ili interes KUBARK-a?

41. Isto kao prethodno, za zatvaranje. Ako ispitivano lice treba zatvoriti, može li KUBARK u potpunosti kontrolisati njegovo okruženje? Mogu li se uobičajene rutine poremetiti radi ispitivanja?

42. Da li će se koristiti samica? Zašto? Da li mesto zatvaranja omogućava praktično uklanjanje senzornih nadražaja?

43. Da li će se koristiti pretnje? Kao deo plana? Da li je priroda pretnje usklađena sa ličnošću ispitivanog lica?

44. Ako se hipnoza ili lekovi smatraju neophodnim, da li je Centrala dovoljno rano obaveštena? Da li je ostavljeno dovoljno vremena za putovanje i druge pripremne radnje?

45. Da li se sumnja da ispitivano lice simulira bolest ili nesposobnost? Ako ispitivač nije siguran, da li su dostupne usluge stručnjaka?

46. Da li je po završetku ispitivanja pripremljen sveobuhvatan sažeti izveštaj?

47. Da li će se ispitivano lice operativno koristiti nakon završetka ispitivanja? Ako hoće, kakvo se dejstvo ispitivanja, ako ga uopšte bude, očekuje na operaciju?

48. Ako je ispitivanje sprovedeno zajedno sa službom za vezu ili uz njenu podršku, koliko je služba zemlje domaćina usled toga saznala o KUBARK-u?

49. Da li je ispitivanje bilo uspešno? Zašto?

50. Neuspešno? Zašto?

XI. OPISNA BIBLIOGRAFIJA

Ova bibliografija je selektivna; većina knjiga i članaka konsultovanih tokom pripreme ove studije nije ovde uvrštena. Izostavljeni su radovi koji nemaju stvarnu vezu sa kontraobaveštajnim ispitivanjem izvora koji pružaju otpor. Takođe su izostavljeni neki izvori koji se smatraju osnovnim, slabim ili nepouzdanim. Ne tvrdi se da je ono što je preostalo istovremeno i sveobuhvatno i selektivno, jer broj objavljenih radova koji imaju izvesnu relevantnost čak i za ovu ograničenu temu premašuje hiljadu. Ipak, smatra se da svi ovde navedeni naslovi zaslužuju da ih pročitaju pripadnici KUBARK-a koji se bave ispitivanjem.

1. Anonymous [redacted] Interrogation, undated. (b)(1) (b)(3)

Ovaj rad predstavlja jednočasovno predavanje o toj temi. Promišljen je, otvoren i zasnovan na bogatom iskustvu. Bavi se isključivo ispitivanjem nakon hapšenja i pritvaranja. Budući da je obim ipak širok, rasprava je sažeta, ali nužno manje produbljena.

2. Barioux, Max, „A Method for the Selection, Training, and Evaluation of Interviewers”, Public Opinion Quarterly, Spring 1952, Vol. 16, No. 1.

Ovaj članak razmatra probleme anketara koji sprovode istraživanja javnog mnjenja. Za ispitivače ima tek neznatnu vrednost, iako ukazuje na zamke koje nastaju postavljanjem pitanja koja sugerišu sopstvene odgovore.

3. Biderman, Albert D., A Study for Development of Improved Interrogation Techniques: Study SR 177-D (U), Secret, final report of Contract AF 18 (600) 1797, Bureau of Social Science Research Inc., Washington, D. C., March 1959.

Iako se ova knjiga (207 stranica teksta) prvenstveno bavi poukama izvedenim iz ispitivanja američkih ratnih zarobljenika od strane komunističkih službi i problemom pružanja otpora ispitivanju, razmatra i ispitivanje izvora koji pružaju otpor. Dodatna joj je prednost to što uključuje nalaze i

stavove brojnih naučnika i stručnjaka za oblasti tesno povezane sa ispitivanjem. Kao što učestalost citiranja pokazuje, ova knjiga bila je jedno od najkorisnijih konsultovanih dela; malo koji ispitivač KUBARK-a ne bi imao koristi od njenog čitanja. Sadrži i pažljivo odabranu, ali neanotiranu bibliografiju od 343 jedinice.

4. Biderman, Albert D., „Communist Attempts to Elicit False Confession from Air Force Prisoners of War", Bulletin of the New York Academy of Medicine, September 1957, Vol. 33.

Odlična analiza psiholoških pritisaka koje su kineski komunisti primenjivali na američke ratne zarobljenike kako bi iznudili „priznanja" u propagandne svrhe.

5. Biderman, Albert D., „Communist Techniques of Coercive Interrogation", Air Intelligence, July 1955, Vol. 8, No. 7.

Ovaj kratki članak ne razmatra pojedinosti. Njegova tema tesno je povezana sa temom prethodne stavke 4; međutim, naglasak je na ispitivanju, a ne na pribavljanju „priznanja".

6. Biderman, Albert D., „Social Psychological Needs and 'Involuntary' Behavior as Illustrated by Compliance in Interrogation", Sociometry, June 1960, Vol. 23.

Ovaj zanimljiv članak neposredno je relevantan. Pruža koristan uvid u međusobno delovanje ispitivača i ispitivanog lica. Treba ga uporediti sa radom Miltona W. Horowitza „Psychology of Confession" (videti niže).

7. Biderman, Albert D. and Herbert Zimmer, The Manipulation of Human Behavior, John Wiley and Sons Inc., New York and London, 1961.

Ova knjiga od 304 stranice sastoji se od uvoda urednika i sedam poglavlja sledećih stručnjaka: Dr. Lawrence E. Hinkle Jr., „The Physiological State of the Interrogation Subject as it Affects Brain Function"; Dr. Philip E. Kubzansky, „The Effects of Reduced Environmental Stimulation on Human Behavior: A Review"; Dr. Louis A. Gottschalk, „The Use of Drugs in Interrogation"; Dr. R. C. Davis, „Physiological Responses as a Means of Evaluating Information" (ovo poglavlje razmatra poligraf); Dr. Martin T. Orne, „The Potential Uses of Hypnosis in Interrogation"; Drs. Robert R. Blake i Jane S. Mouton, „The Experimental Investigation of Interpersonal Influence"; i Dr. Malcolm L. Meltzer, „Countermanipulation through Malingering". Uprkos prethodnoj najavi urednika da knjiga ima „poseban referentni okvir; ispitivanje lica koje ne želi da sarađuje", naglasak je na navedenim psihološkim specijalnostima;

dok se samom ispitivanju posvećuje razmerno malo pažnje. Ipak, ispitivač KUBARK-a treba da pročita ovu knjigu, naročito poglavlja dr Ornea i dr Meltzera. Uvideće da su knjigu napisali naučnici za naučnike i da prilozi dosledno pokazuju previše teorijsko razumevanje ispitivanja kao takvog. Takođe će uvideti da, praktično, gotovo nijedan valjan eksperiment čiji su rezultati bili neklasifikovani i dostupni autorima nije sproveden u uslovima ispitivanja. Zaključci se, gotovo bez izuzetka, izvode ekstrapolacijom. Ipak, knjiga sadrži mnogo korisnih informacija, što pokazuju česta upućivanja na nju u ovoj studiji. Objedinjene bibliografije sadrže ukupno 771 jedinicu.

8. [redacted] (b)(1) (b)(3)

Dobra, kratka rasprava o svrsi, sredstvima i tehnikama koje se primenjuju pri ispitivanju uhapšenih lica. Iako autor navodi da je njegov esej „usmeren na relativno jednostavne slučajeve i ne obuhvata suptilnije tehnike...", u veoma kratkom radu uspeva da razmotri niz osnovnih elemenata ispitivanja izvora koji pružaju otpor. Ispitivači će ustanoviti da im je veliki deo materijala poznat, ali da članak uprkos tome vredi pročitati.

9. [redacted] (b)(1) (b)(3)

Svi ispitivači treba da pročitaju ovaj kratak, merodavan esej.

10. [redacted] (b)(1) (b)(3)

Ovaj članak predstavlja pregled aktuelnih hipoteza o pouzdanosti informacija pribavljenih od lica u transu, hipnotisanju lica protiv njihove volje, pokušajima izazivanja izvršenja krivičnih dela putem hipnoze i mogućoj profilaktičkoj vrednosti hipnoze kao odbrane od ispitivanja. Autor očigledno govori sa znatnim autoritetom. Većina njegovih zaključaka je negativna: hipnoza, naime, može biti korisno pomoćno sredstvo ispitivačima, ali je daleko od čarobnog rešenja za sve probleme.

11. Farber, I. E., Harry F. Harlow, and Louis Jolyon West, „Brainwashing, Conditioning, and DDD", Sociometry, December 1957, Vol. 20, No. 4.

Skraćenica „DDD" odnosi se na oslabljenost, zavisnost i

sindrom straha, za koje autori smatraju da predstavljaju tri osnovna elementa procesa "ispiranja mozga". Članak svakako vredi pročitati.

12. [redacted] (b)(1) (b)(3)

Ovaj članak pruža pouzdane informacije

[redacted] (b)(1) (b)(3)

ali rasprava o samom ispitivanju, iako jasna i dobro uređena, sadrži nekoliko spornih postavki. Članak vredi pročitati, ali se ne preporučuje kao vodič za sprovođenje ispitivanja.

13. Gill, Merton M., and Margaret Brenman, Hypnosis and Related States: Psychoanalytic Studies in Regression, International Universities Press Inc., New York, 1959.

Ova knjiga predstavlja stručno i sveobuhvatno razmatranje hipnoze. Pristup je u osnovi frojdovski, ali autori nisu ni uskogrudi ni dogmatični. Knjiga razmatra izazivanje hipnoze, hipnotičko stanje, teorije indukcije i hipnotičkog stanja, pojam regresije kao osnovnog elementa hipnoze, odnose između hipnoze i lekova, sna, fuge i drugih pojava, kao i primenu hipnoze u psihoterapiji. Ispitivačima će poređenje hipnoze i "ispiranja mozga" u devetom poglavlju možda biti relevantnije od ostalih delova. Knjiga se ipak preporučuje ne zato što sadrži raspravu o primeni hipnoze u ispitivanju - takve rasprave nema - već zato što ispitivaču pruža pouzdane informacije o tome šta hipnoza može, a šta ne može.

14. Hinkle, Lawrence E. Jr. and Harold G. Wolff, "Communist Interrogation and Indoctrination of Enemies of the State", AMA Archives of Neurology and Psychiatry, August 1956, Vol. 76, No. 2.

Članak sažima fiziološke i psihološke reakcije američkih zarobljenika na komunističko pritvaranje i ispitivanje. Vredi ga pročitati, ali ne i detaljno proučavati, pre svega zbog velikih razlika između komunističkog ispitivanja američkih ratnih zarobljenika i KUBARK-ovog ispitivanja poznatih ili osumnjičenih pripadnika komunističkih službi ili partija.

15. Horowitz, Milton W., "Psychology of Confession", Journal of Criminal Law, Criminology, and Police Science, July-August 1956, Vol. 47.

Autor navodi sledeća načela priznanja: (1) lice se oseća optuženim; (2) suočeno je sa autoritetom koji raspolaže većom moći od njegove; (3) veruje da autoritet raspolaže dokazima koji mu nanose štetu; (4) optuženi je odsečen od prijateljske podrške; (5) izaziva se neprijateljstvo prema samom sebi; i (6) priznanje autoritetu obećava olakšanje. Iako je članak u suštini spekulativan, a ne izveštaj o potvrđenim činjenicama, zaslužuje pažljivo čitanje.

16. Inbau, Fred E. and John E. Reid, Lie Detection and Criminal Investigation, Williams and Wilkins Co., 1953.

Prvi deo knjige razmatra poligraf. Ispitivaču KUBARK-a biće korisniji od drugog dela, koji se bavi elementima kriminalističkog ispitivanja.

17. KHOKHLOV, Nicolai, In the Name of Conscience, David McKay Co., New York, 1959.

Ova jedinica je uvrštena pre svega zbog citiranog odlomka. Ipak, pruža i nekoliko zanimljivih uvida u stavove ispitivanog lica.

18. KUBARK, Communist Control Methods, Appendix 1: "The Use of Scientific Design and Guidance Drugs and Hypnosis in Communist Interrogation and Indoctrination Procedures". Secret, no date.

Dodatak izveštava o istraživanju pitanja da li su komunističke metode ispitivanja uključivale sredstva kao što su hipnoza i lekovi. Iako se eksperimenti u tim oblastima, naravno, sprovode u komunističkim državama, istraživanje nije pronašlo dokaze da se takve metode koriste u komunističkim ispitivanjima - niti da bi bile potrebne.

19. KUBARK (KUSODA), Communist Control Techniques, Secret, 2 April 1956.

Ova studija analizira metode koje komunistička državna policija koristi pri hapšenju, ispitivanju i indoktrinaciji lica koja se smatraju neprijateljima države. Rad, kao i drugi tekstovi o komunističkim tehnikama ispitivanja, može biti koristan svakom ispitivaču KUBARK-a koji ispituje bivšeg pripadnika obaveštajne ili bezbednosne službe Orbite, ali ne razmatra ispitivanje koje se sprovodi bez policijskih ovlašćenja.

20. KUBARK, Hostile Control and Interrogation Techniques, Secret, undated.

Ovaj rad ima 28 strana i dva priloga. Osoblju KUBARK-a pruža savete o pružanju otpora ispitivanju koje sprovodi neprijateljska služba. Iako sadrži razborite savete o otporu, ne donosi nove informacije o teoriji ili praksi ispitivanja.

21. (b)(1) (b)(3)

22. (b)(1) (b)(3)

23. Laycock, Keith, "Handwriting Analysis as an Assessment Aid", Studies in Intelligence, Summer 1959, Vol. 3, No. 3.

Odbrana grafologije iz pera "obrazovanog amatera". Iako je članak zanimljiv, ne pruža proverene dokaze da bi analiza rukopisa ispitivanog lica bila korisno pomoćno sredstvo ispitivaču. Ipak se preporučuje ispitivačima koji nisu upoznati sa tom temom.

24. Lefton, Robert Jay, "Chinese Communist ‘Thought Reform’: Confession and Reeducation of Western Civilians", Bulletin of the New York Academy of Medicine, September 1957, Vol. 33.

Pouzdan članak o kinesko-komunističkim tehnikama "ispiranja mozga". Podaci su prikupljeni neposrednim razgovorima sa zatvorenicima koji su bili podvrgnuti tom postupku. Preporučuje se kao pozadinsko štivo.

25. Levenson, Bernard and Lee Wiggins, A Guide for Intelligence Interviewing of Voluntary Foreign Sources, Official Use Only, Officer Education Research Laboratory, ARDC, Maxwell Air Force Base (Technical Memorandum OERL-TM-54-4).

Dobra, iako uopštena, rasprava o tehnikama vođenja intervjua. Kao što naslov pokazuje, predmet se razlikuje od predmeta ove studije.

26. Lilly, John C., "Mental Effects of Reduction of Ordinary Levels of Physical Stimuli on Intact Healthy Persons", Psychological Research Report #5, American Psychiatric Association, 1956.

Nakon kratkog pregleda nekoliko autobiografskih zapisa o relativnoj izolaciji na moru, u malim čamcima, ili u polarnim oblastima, autor opisuje dva eksperimenta osmišljena da prikriju ili drastično smanje većinu čulnih nadražaja. Time su ubrzane posledice uobičajenijih oblika izolacije, na primer samice. Posle kratkog vremena pojavile su se zablude i halucinacije, kojima su prethodili drugi simptomi. Autor ne razmatra moguću relevantnost svojih nalaza za ispitivanje.

27. Meerlo, Joost A. M., The Rape of the Mind, World Publishing Co., Cleveland, 1956.

Za ispitivača je glavna vrednost ove knjige u tome što ga upoznaje sa nizom elemenata u reakcijama ispitivanog lica koji nisu neposredno povezani sa postavljenim pitanjima ni sa situacijom ispitivanja, već predstavljaju proizvod svih ranijih ispitivanja kojima je lice bilo izloženo, naročito u detinjstvu, ili su barem njima oblikovani. Za mnoga ispitivana lica ispitivač postaje, na dobro ili na zlo, simbol roditelja ili autoriteta. Da li će lice biti pokorno ili ratoborno može delimično zavisiti od njegovih odnosa sa roditeljima u detinjstvu. Pošto iste sile deluju i u ispitivaču, ispitivanje može prvenstveno biti pokriće za dublji sloj razmene ili sukoba između njih. Glavna vrednost knjige, kao i srodnih psiholoških i psihoanalitičkih radova, jeste u tome što ispitivaču može pružiti dublji uvid u samoga sebe.

28. Moloney, James Clark, "Psychic Self-Abandon and Extortion of Confessions", International Journal of Psychoanalysis, January/February 1955, Vol. 36.

Ovaj kratak članak povezuje psihološko rasterećenje postignuto priznanjem - odnosno osećaj blagostanja posle predaje kao rešenja inače nerešivog sukoba - sa religijskim iskustvom uopšte, a naročito sa desetak budističkih

praksi. Ispitivač će ovde pronaći malo toga što nije korisnije razmotreno u drugim izvorima, među kojima je i knjiga Gilla i Brenmanove Hypnosis and Related States. Marginalna vrednost.

29. Oatis, William N., "Why I Confessed", Life, 21 September 1953, Vol. 35.

Tekst ima izvesnu ograničenu vrednost zato što spaja autorovo tvrđenje da je nevin - "Nisam špijun i nikada to nisam bio" - sa prikazom načina na koji je u roku od tri dana od hapšenja naveden da "prizna" špijunažu. Iako je Oatis povremeno bio lišavan sna, jednom 42 sata, i primoravan da stoji do iscrpljenosti, Česi su "priznanje" pribavili bez mučenja, izgladnjivanja ili sofisticiranih tehnika.

30. Rundquist, E. A., "The Assessment of Graphology", Studies in Intelligence, Secret, Summer 1959, Vol. 3, No. 3.

Autor zaključuje da je potrebno naučno ispitivanje grafologije kako bi se omogućila objektivna procena tvrdnji koje se iznose u njenu korist. Ovaj članak treba čitati zajedno sa gore navedenom jedinicom 23.

31. Schachter, Stanley, The Psychology of Affiliation: Experimental Studies of the Sources of Gregariousness, Stanford University Press, Stanford, California, 1959.

Izveštaj od 133 strane, uglavnom posvećen eksperimentima i statističkim analizama koje su na Univerzitetu Minesote sproveli dr Schachter i njegove kolege. Glavni nalazi tiču se odnosa između anksioznosti, jačine potrebe za udruživanjem i redosleda rođenja među braćom i sestrama. Izvedeno je nekoliko privremenih zaključaka značajnih za ispitivače, među kojima su sledeći: a. "Jedna od posledica izolacije izgleda da je psihološko stanje koje u krajnjem obliku liči na potpuno razvijen napad anksioznosti." (str. 12) b. Anksioznost pojačava želju da se bude sa drugima koji dele isti strah. c. Prvorođena deca i jedinci obično su nervozniji ili uplašeniji od kasnije rođene dece. Prvorođeni i jedinci takođe su "znatno manje voljni ili sposobni da podnesu bol nego kasnije rođena deca". (str. 49)

Ukratko, knjiga iznosi hipoteze koje mogu biti zanimljive ispitivačima, ali je potrebno mnogo dodatnih istraživanja da bi se proverile njihova valjanost i primenljivost.

32. Sheehan, Robert, Police Interview and Interrogations and the Preparation and Signing of Statements.

Brošura od 23 strane, bez oznake tajnosti i bez datuma, koja razmatra neke tehnike i trikove primenljive u kontraobaveštajnom ispitivanju. Stil je živahan, ali je većina materijala samo neznatno povezana sa problemima ispitivanja KUBARK-a. Preporučuje se kao pozadinsko štivo.

33. Singer, Margaret Thaler and Edgar H. Schein, "Projective Test Responses of Prisoners of War Following Repatriation", Psychiatry, 1958, Vol. 21.

Testovi sprovedeni na bivšim američkim ratnim zarobljenicima vraćenim tokom operacija Big Switch i Little Switch u Koreji pokazali su razlike između onih koji nisu sarađivali i kolaboracionista. Kolaboracionisti su na psihološko testiranje reagovali tipičnije i ljudski neposrednije od prve grupe, koja je bila sklonija apatiji, emocionalnoj otupljenosti ili povlačenju. Aktivni pružaoci otpora, međutim, često su pokazivali obrazac reagovanja sličan kolaboracionistima. Rorschachovi testovi davali su pokazatelje, sa dobrim statističkim stepenom pouzdanosti, za razlikovanje kolaboracionista od onih koji nisu sarađivali. Testove i opisane rezultate treba uzeti u obzir zajedno sa postupcima preliminarne provere preporučenim u ovom radu.

34. Sullivan, Harry Stack, The Psychiatric Interview, W. W. Norton and Co., New York, 1954.

Svaki ispitivač koji pročita ovu knjigu uočiće paralele između psihijatrijskog intervjua i ispitivanja. Knjiga je vredna i zato što je autor, ugledni psihijatar, očigledno duboko razumeo prirodu međuljudskog odnosa i otpora.

35. U.S. Army, Office of the Chief of Military History, Russian Methods of Interrogating Captured Personnel in World War II, Secret, Washington, 1951.

Sveobuhvatna rasprava o ruskim obaveštajnim i policijskim sistemima i istoriji ruskog postupanja sa zarobljenicima, vojnim i civilnim, tokom i posle Drugog svetskog rata. Dodatak sadrži nekoliko konkretnih prikaza slučajeva fizičkog mučenja koje je sprovodila tajna policija. Samo mali deo knjige bavi se ispitivanjem. Pozadinsko štivo.

36. U.S. Army, 7707 European Command Intelligence Center, Guide for Intelligence Interrogators of Eastern Cases, Secret, April 1958.

Ova specijalizovana studija ima izvesnu ograničenu vrednost za ispitivače KUBARK-a koji rade sa Rusima i drugim Slovenima.

37. U.S. Army, The Army Intelligence School, Fort Holabird, Techniques of Interrogation, Instructors Folder I-6437/A, January 1956.

Ovaj materijal najvećim delom čini članak "Without Torture" nemačkog bivšeg ispitivača Hansa Joachima Scharffa. I uvodna rasprava i Scharffov članak, prvi put objavljen u časopisu Argosy u maju 1950, isključivo se bave ispitivanjem ratnih zarobljenika. Iako Scharff tvrdi da su metode nemačke vojne obaveštajne službe protiv zarobljenih pripadnika američkog ratnog vazduhoplovstva bile "gotovo neodoljive", osnovna tehnika sastojala se u stvaranju lažnog uverenja kod zarobljenika da su Nemcima već poznati svi detalji njegovih informacija. Uspeh metode zavisi od okolnosti koje obično ne postoje pri mirnodopskom ispitivanju kadrovskog pripadnika ili agenta neprijateljske obaveštajne službe. Članak ipak vredi pročitati, jer upečatljivo pokazuje prednosti dobrog planiranja i organizacije.

38. U.S. Army, Counterintelligence Corps, Fort Holabird, Interrogations, Restricted, 5 September 1952.

Osnovni pregled vojnog ispitivanja. Među razmatranim temama jesu ispitivanje svedoka, osumnjičenih, ratnih zarobljenika i izbeglica, kao i upotreba tumača i poligrafa. Iako se tekst ne usredsređuje na osnovne probleme sa kojima se suočavaju ispitivači KUBARK-a, čitanje će biti korisno.

39. U.S. Army, Counterintelligence Corps, Fort Holabird, Investigative Subjects Department, Interrogations, Restricted, 1 May 1950.

Ova brošura od 70 strana o kontraobaveštajnom ispitivanju osnovna je, sažeta, praktična i pouzdana. Preporučuje se pažljivo čitanje.

40. U.S. Defector Reception Center, Defector Reception Center Procedures Manual, Secret, 1 January 1956.

Priručnik je gotovo u potpunosti posvećen administrativnom prijemu i postupanju sa prebezima i izbeglicama, dok ispitivanju posvećuje samo dve uopštene strane. Treba da ga pročitaju pripadnici KUBARK-a koji se bave postupkom u prijemnim centrima.

41. Wellman, Francis L., The Art of Cross-Examination, Garden City Publishing Co. (now Doubleday), New York, originally 1903, 4th edition, 1948.

Veći deo knjige samo je posredno povezan sa predmetom ove studije; ona se prvenstveno bavi dovođenjem svedoka u protivrečnost i ostavljanjem utiska na porotu. Osmo poglavlje, "Fallacies of Testimony", ipak vredi pročitati, jer su neka upozorenja primenljiva.

42. Wexler, Donald, Jack Mendelson, Herbert Leiderman, and Philip Solomon, "Sensory Deprivation", A.M.A. Archives of Neurology and Psychiatry, 1958, 79, pp. 225-233.

Članak opisuje eksperiment osmišljen da ispita posledice uklanjanja većine čulnih nadražaja i prikrivanja ostalih. Plaćeni dobrovoljci provodili su od jednog sata i 38 minuta do 36 sati u respiratornom rezervoaru. Posledice su uključivale nesposobnost delotvorne koncentracije, sanjarenje i maštanje, iluzije, zablude i halucinacije. Nije razmatrana prikladnost ovog postupka kao sredstva za ubrzavanje posledica samice kod izvora koji uporno odbijaju saradnju.

T A J N O

OSTALE BIBLIOGRAFIJE

Tokom pripreme ove studije zabeležene su sledeće bibliografije o ispitivanju.

1. Brainwashing, A Guide to the Literature, prepared by the Society for the Investigation of Human Ecology, Inc., Forest Hills, New York, December 1960.

Zastupljena je veoma široka građa: stručni i naučni izveštaji, državni i organizacioni izveštaji, pravne rasprave, biografski prikazi, beletristika, novinarstvo i raznovrsni drugi materijali. Broj jedinica po kategorijama iznosi 139, 28, 7, 75, 10, 14 i 19, ukupno 418. Iza naslova slede opisi od jedne ili dve rečenice. Oni samo ukazuju na sadržaj i ne sadrže vrednosne sudove. Prvi odeljak sadrži niz naročito korisnih izvora.

2. Comprehensive Bibliography of Interrogation Techniques, Procedures, and Experiences, Air Intelligence Information Report, Unclassified, 10 June 1959.

Ova bibliografija sadrži 158 jedinica iz perioda od 1915. do 1957. godine i obuhvata "monografije o ovoj temi dostupne u Kongresnoj biblioteci, raspoređene abecednim redom prema autoru, a kada autor nije naveden, prema naslovu". Opisi nisu uključeni, osim objašnjavajućih podnaslova. Monografije na više jezika nisu razvrstane u kategorije. Zbirka je izrazito neujednačena. Većina jedinica ima malu ili samo posrednu vrednost za ispitivača.

3. Interrogation Methods and Techniques, KUPALM, L-3,024,941, July 1959, Secret/NOFORN.

Bibliografija od 114 jedinica sadrži izvore iz četiri kategorije: knjige i brošure, članke iz periodike, poverljiva dokumenta i materijale iz poverljive periodike. Opisi, osim podnaslova, nisu uključeni. Raspon je širok, pa su

uvršteni i brojni gotovo nerelevantni naslovi, na primer Employment Psychology: The Interview, Interviewing in Social Research i "Phrasing Questions; the Question of Bias in Interviewing" iz časopisa Journal of Marketing.

4. Survey of the Literature on Interrogation Techniques, KUSODA, 1 March 1957, Confidential.

Iako je danas donekle zastarela zbog značajnih radova objavljenih nakon njenog nastanka, ova bibliografija ostaje najbolja među navedenima. Njenih 114 jedinica podeljeno je u četiri kategorije: osnovno preporučeno štivo, preporučeno štivo, štivo ograničene ili marginalne vrednosti i štivo bez vrednosti. Uz svaku jedinicu dat je kratak opis. Iako izvesna subjektivnost nužno boji te kratke kritičke procene, one su razborite i za ispitivače koji nemaju vremena da prolaze kroz ogromnu količinu literature predstavljaju stvarnu uštedu vremena.

XII. INDEKS

	Strana
A	
Uočavanje abnormalnosti	32
Agenti	17
Tehnika "Alisa u zemlji čuda"	76
Tehnika "Svevideće oko"	67
Anksiozni, egocentrični karakter	24-25
Hapšenja	35, 85-86
Procena, definicija	4
B	
Dvonivojsko funkcionisanje ispitivača	48
Biografski podaci	62
Bona fides, definicija	4
C	
Karakter razoren uspehom	26
Prinudno ispitivanje	82-104
Zaključak ispitivanja - videti Okončanje ispitivanja	
Priznanje	38-41, 67, 84
Zatočenje - videti i Senzorna deprivacija	
Suočavanje osumnjičenih	47
Kontrola, definicija	4
Preobraćanje	51
Koordinacija ispitivanja	7
Kontraobaveštajno ispitivanje, definicija	4-5
Unakrsno ispitivanje	58-59

Strana

D

Oslabljenost
Debrifing, definicija 5
Prebezi 16, 29, 43, 51, 63
Senzorna deprivacija 87-90
Detaljno ispitivanje 60-64
Pritvaranje ispitivanih lica 6-8, 49, 86-87
Direktive kojima se uređuje ispitivanje 7
Dokumentacija prebega 36
Dvostruki agent 17-18
Droge - videti Narkoza
Pritisak - videti i Prinudno ispitivanje

E

Prikriveno izvlačenje informacija, definicija 5
Manipulacija okruženjem 45-46, 52-53
Begunci 16
Zakon o špijunaži 8
Karakter koji sebe smatra izuzetkom 27-28

F

Izmišljivači informacija 18-19
Lažna priznanja 94
Prvorođena deca 29

G

Galvanska reakcija kože i poligraf 80
Tehnika "Odlazak u susednu prostoriju" 66
Grafologija 81
Pohlepni, zahtevni karakter 23-24

	Strana
Osećanja krivice	39, 66, 83
Karakter opterećen krivicom	25-26
H	
Pojačana sugestibilnost i hipnoza	95-98
I	
Fizički pokazatelji emocija	54-56
Program posredne procene	30
Tehnike sa doušnikom	67-68
Obaveštajni intervju, definicija	5
Tumači	74
Emocionalne potrebe ispitivanih lica	
Ispitivanje, definicija	5
Planiranje ispitivanja	42-44
Okruženje ispitivanja	45-47
Poželjne osobine ispitivača	10
Kontrolna lista ispitivača	105-109
Izolacija	29
Tehnika "Ivan je glupan"	72
J	
Zajednička ispitivanja	4, 43
Tehnike pogodne za ispitivače u paru	47-48, 72-73
Saosumnjičeni	47, 70-72
Zablude o procenjivanju ljudske prirode	12-13
K	
Hohlov, Nikolaj	9
L	
Jezička razmatranja	74

	Strana
LCFLUTTER	43
Pravna razmatranja koja utiču na KUBARK-ova kontraobaveštajna ispitivanja	6-9
Prisluškivanje ispitivanja	47
Značaj lokalnih zakona	6
M	
Tehnika "čarobne sobe"	77-78
Otkrivanje simuliranja bolesti ili nesposobnosti	101-102
Usklađivanje metode ispitivanja sa izvorom	66
Ispitivanje kardinala Mindsentija	
Tehnika Mutt-and-Jeff	72-73
N	
Narkoza	98-100
Tehnika "Vesti od kuće"	68
Tehnika "Niko vas ne voli"	67
Neprinudno ispitivanje	52-81
O	
Koordinacija sa ODENBY	8
Jedinci	29
Uvodna faza ispitivanja	53-59
Optimistični karakter	22-23
Uredno-tvrdoglavi karakter	21-22
Redosled rođenja	29
Objašnjenje organizacije priručnika	3
Tehnika spoljašnje i unutrašnje kancelarije	71
P	
Bol	90, 93-95
Značaj zastoja	56
Ispitivanje državljana PBPRIME-a	7-8

	Strana
Infiltrirani agenti	11, 18
Kategorije ličnosti	19-28
Izbegavanje ličnog doživljavanja	12
Placebo	77-78
Planiranje kontraobaveštajnog ispitivanja	7, 38-44
Nepostojanje policijskih ovlašćenja KUBARK-a	6-7, 43-44
Službena politika koja utiče na KUBARK-ova kontraobaveštajna ispitivanja	6-9
Poligraf	79-81
Posthipnotička sugestija	98
Sondiranje	59-60
Agent-provokator	11, 17
Svrha priručnika	1-2

R

Uspostavljanje odnosa poverenja	10-11, 56
Racionalizacija	41, 78, 85
Izviđanje	59-60
Snimanje ispitivanja	46-47
Izbeglice	16
Regresija	40-41, 76-78, 96
Odnos ispitivača i ispitivanog lica	40
Repatrijanti	15, 42-43
Izveštaji o ispitivanju	61
Otpor ispitivanih lica	56-58
Pružanje otpora ispitivanju	44-45
Brzina disanja i poligraf	80

S

Šizoidni karakter	26-27
Preliminarna provera	13, 30-33
Razdvajanje ispitivanih lica	47
Neprimetno primenjeni lekovi	97-99
Tehnika "Spinoza i Mortimer Snerd"	75

	Strana
Struktura ispitivanja	53-65
Prevaranti	18-19
Sistolni krvni pritisak i poligraf	80

T

Tehnike neprinudnog ispitivanja	65-81
Okončanje ispitivanja	50, 63-65
Teorija prinudnog ispitivanja	82-84
Pretnje i strah	90-92
Vremensko planiranje	49-50
Predaja ispitivanog lica službi zemlje domaćina	50
Ustupljeni izvori	16-17
Trauma	66
Putnici	15

W

Lica koja se samoinicijativno javljaju	34-36
Tehnike sa svedokom	68-70
Tehnika "Vuk u jagnjećoj koži"	75

NAPOMENA O IZDANJU I IZVORIMA

KONAČNO SRPSKO IZDANJE

Naslov izvornika: KUBARK Counterintelligence Interrogation

Izvorni dokument: Central Intelligence Agency, jul 1963.

Korišćena verzija: dokument C01297486, odobren za objavljivanje 25. februara 2014.

Srpsko izdanje priredio: Ilhan Kokor

Mesto i datum izdanja: Beograd, avgust 2026.

Status: nezvanični, potpuni prevod na srpski jezik. Ovo izdanje nije zvanično izdanje niti zvanični prevod CIA.

Izvorna numeracija 1-128, klasifikacione oznake, redigovani delovi, fusnote, bibliografija i indeks sačuvani su prema dostupnom izvorniku. Uvodne i završna strana srpskog izdanja nisu deo izvorne numeracije.

IZVORI ZA NAPOMENU O KRIPTONIMIMA

1. U.S. National Archives and Records Administration, Research Aid: Cryptonyms and Terms in Declassified CIA Files, 1 June 2007.

2. U.S. Department of State, Foreign Relations of the United States, 1952-1954, Guatemala, Abbreviations and Cryptonyms.

3. Central Intelligence Agency, Take a Peek Inside CIA's Directorate of Operations, odeljak The Evolution of the Directorate of Operations.

PREPORUČENO CITIRANJE

Central Intelligence Agency. KUBARK: kontraobaveštajno ispitivanje. Nezvanični prevod na srpski jezik. Srpsko izdanje priredio Ilhan Kokor. Beograd, 2026.

ISBN 978-86-909902-0-7